

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ МЕДИКО-
ФАРМАЦЕВТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КАФЕДРА СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

І. Г. Утюж, В.В. Денисенко

ФІЛОСОФІЯ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

для семінарських занять та самостійної роботи
студентів 1-го курсу

І медичного факультету денної форми навчання
галузі знань: І «Охорона здоров'я та соціальне
забезпечення»

спеціальностей І2 «Медицина»

І7 «Медична психологія»

Запоріжжя
2025

УДК 101/141(075.8)
У87

*Затверджено на засіданні Центральної методичної Ради
ЗДМФУ та рекомендовано для використання в освітньому
процесі (протокол № 1 від 25.09.2025 р.)*

Укладачі:

І. Г. Утюж – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри суспільних дисциплін ЗДМФУ;

В. В. Денисенко – кандидат історичних наук, ст.викладач кафедри суспільних дисциплін ЗДМФУ;

Рецензенти:

Д. П. Сепетий – доктор філософських наук, професор кафедри суспільних дисциплін ЗДМФУ;

Ю. А. Ганошенко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри культурології та українознавства ЗДМФУ.

Філософія : навчальний посібник для семінарських занять та самостійної роботи студентів 1-го курсу І медичного факультету денної форми навчання галузі знань: І «Охорона здоров'я та соціальне забезпечення», спеціальностей І2 «Медицина» та І7 «Медична психологія» / І. Г. Утюж, В.В. Денисенко. – Запоріжжя: ЗДМФУ, 2025. – 166 с.

УДК 101/141(075.8)

©Утюж І. Г., Денисенко В.В. 2025.

©Запорізький державний медико-фармацевтичний
університет, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ ФІЛОСОФІЇ	6
ТЕМАТИКА, ПЛАНИ СЕМІНАРІВ, ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ, МАТЕРІАЛИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	8
КОНТРОЛЬНА РОБОТА	119
ТЕСТИ.....	121
ГЛОСАРІЙ	135
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	ПОМИЛКА! ЗАКЛАДКУ НЕ ВИЗНАЧЕНО.158
ПІСЛЯМОВА	166

ПЕРЕДМОВА

Необхідність викладання філософії для закладів вищої медичної освіти України зумовлена невинним процесом гуманізації і демократизації освіти, поверненням її до визнання пріоритету загальнолюдських цінностей.

Теоретично-ідейною основою такої освіти є прогресивні надбання світової і національної світоглядної культури, визнання плюралізму думок та врахування інваріантності соціального вибору людини.

Ефективним засобом формування гуманістичної світоглядної культури студентів є вивчення курсу «Філософія».

Курс «Філософія» хронологічно та логічно відтворює розвиток філософських учень, головних періодів філософії.

Мета викладання курсу філософії:

- забезпечити глибоке засвоєння специфіки філософського осягнення дійсності, високу світоглядно-методологічну культуру студентів;
- сприяти розумінню студентами філософії як теоретичної основи людського світобачення, опанування ними найвищих досягнень класичної і сучасної філософії.

Основні завдання курсу.

За підсумками вивчення курсу студент повинен **знати**:

- що таке світогляд, історичні типи світогляду: міф, релігія, філософія;
- предмет філософії та коло її проблем;
- історичний розвиток світової філософії;
- розвиток філософської думки в Україні;
- основні поняття та проблеми таких розділів філософії як онтологія, гносеологія, філософська антропологія, соціальна філософія;
- розмаїття підходів, методологій, теоретичних побудов у сучасній філософії.

вміти:

- вільно, раціонально, критично і творчо мислити, оперуя філософськими категоріями і спираючись на принципи гуманізму та загальнолюдські цінності;
- аргументовано відстоювати свій погляд на вирішення філософської проблеми в діалозі з носієм іншої точки зору;
- на основі ґрунтового, фундаментального знання філософії опанувати самостійний стиль мислення, засвоїти специфіку філософського осягнення дійсності, формувати свою власну позицію, застосовувати набуті знання при аналізі нагальних проблем сьогодення.

Тематичний план вивчення курсу філософії включає: читання лекцій, проведення семінарських занять і самостійну роботу студентів під керівництвом викладачів. Особлива роль при цьому відводиться семінарським заняттям, які покликані допомагати студентам закріпити одержані знання та виявити свої творчі здібності. Найбільш раціональною системою підготовки до семінару є та, що включає в себе такі елементи:

1. Своєчасне ознайомлення з темою семінару і питаннями плану.
2. Вивчення літератури, що рекомендується до теми семінарського заняття.
3. Вивчення відповідної теми за допомогою різних джерел інформації (підручники, монографії, статті, хрестоматії, словники).
4. Перегляд власного конспекту лекцій.
5. Безпосередня підготовка до виступу на семінарі (складання плану, тез, конспекту виступу).
6. Запис незрозумілих питань, які слід з'ясувати на семінарі (або на консультації).
7. Самоперевірка готовності до семінарського заняття, що включає в себе перевірку засвоєння основних понять і категорій, які вказані до кожного семінарського заняття.

Навчальний посібник для семінарських занять і самостійної роботи «Філософія» розроблений на основі та відповідає робочій програмі дисципліни.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ ФІЛОСОФІЇ

(20 годин лекції, 20 годин семінари, 50 годин самостійної роботи)

№	Теми		Кількість годин		
	Лекції	Семінари	Лекції	Семінари	Самостійна робота
1	Філософія, коло проблем та роль у суспільстві.	Філософія як світоглядне мислення. Виникнення філософії	2	2	5
2	Становлення філософії: класичний період розвитку.	Класичний період Давньогрецької філософії та філософія Еллінізму	2	2	5
3	Некласична і постнекласична парадигми філософії. Українська філософія.	Філософія Середньовіччя та Відродження. Реформація	2	2	5
4	Матерія і свідомість. Проблема їх відношення.	Філософія Нового часу. Німецька класична філософія.	2	2	5
5	Основні проблеми теорії пізнання.	Некласична і посткласична парадигми філософії (Ч.1)	2	2	5
6	Людина у вимірах філософського аналізу.	Некласична і посткласична парадигми філософії (Ч. 2).	2	2	5

		Українська філософія.			
7	Суспільство як соціальна система. Суб'єкти соціального розвитку	Матерія та свідомість. Проблеми їх відношення. Основні проблеми теорії пізнання.	2	2	5
8	Сучасний світ: тенденції розвитку.	Людина у вимірах філософського аналізу.	2	2	5
9	Розвиток субфілософського знання: етика, естетика, релігієзнавство	Суспільство як соціальна система.	2	2	5
10	Філософія і медицина: міждисциплінарний діалог	Сучасний світ: тенденції розвитку.	2	2	5
Всього			20	20	50

ТЕМАТИКА, ПЛАНИ СЕМІНАРІВ, ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ, МАТЕРІАЛИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА №1

ФІЛОСОФІЯ ЯК СВІТОГЛЯДНЕ МИСЛЕННЯ. ВИНИКНЕННЯ ФІЛОСОФІЇ

План

1. Поняття світогляду. Історичні типи світогляду.
 2. Сутність, структура, функції і призначення філософії.
 3. Специфіка та основні школи філософії стародавньої Індії:
 - Буддизм;
 - Джайнізм;
 - Йога.
 4. Характерні риси та основні школи філософії стародавнього Китаю:
 - Конфуціанство;
 - Даосизм;
 - Законники.
 5. Загальна характеристика античної філософії: етапи розвитку, представники, коло проблем. Давньогрецька натурфілософія:
 - Мілетська школа;
 - Емпедокл;
 - Геракліт;
 - Парменід;
 - Піфагор;
 - Демокріт.
- Основні поняття:** філософія, світогляд, міфологія, релігія, матеріалізм, ідеалізм, онтологія, гносеологія, аксіологія, агностицизм, догматизм, скептицизм, брахман, атман, сансара, карма, Веди, П'ятикнижжя, дао, фа, лі, Конфуцій, Лао-Цзи, Шан-Ян, Будда, космоцентризм, архе.

Контрольні питання:

1. Які основні структурні елементи світогляду?
2. Назвіть та поясніть специфіку історичних типів світогляду
3. Як співвідносяться філософія і наука?
4. В чому цінність філософії для особи і суспільства?
5. Який період називають «золотим століттям» китайської філософії?
6. Назвіть основні положення вчення Конфуція.
7. Назвіть чотири «благородні істини» буддизму.
8. Які характерні риси філософії стародавньої Греції?
9. Ідеї Піфагора про медицину.

Завдання для самостійної роботи:

- Дайте визначення аспектів єдності та відмінності понять «світобачення», «світосприйняття», «світорозуміння».
- Поясніть, як Ви розумієте сутність і призначення філософії. Як вона пов'язана з релігією, наукою, мистецтвом? Який зв'язок між філософією та медициною?
- Дайте загальну характеристику філософських шкіл індуїзму.
- Визначте основні ідеї філософії даосизму.
- Назвіть основні ідеї філософії Конфуція
- Назвіть здобутки грецької натурфілософії

Практичне завдання:

1. Напишіть есе обсягом 2-3 тис. знаків за однією з тем:
 - “Що таке філософія і для чого вона потрібна?”,
 - “Філософія: наука чи мистецтво?”,
 - “Відношення філософії та релігії”.

ФІЛОСОФІЯ І СВІТОГЛЯД. ВИТОКИ ФІЛОСОФІЇ

Філософія виникає в один і той самий час (VI ст. до н.е.) в трьох культурних центрах ойкумени, як називали відомий їм світ стародавні греки. Цими центрами були : Середземномор'я, Китай, Індія.

У цей час у духовному житті різних народів відбуваються одні й ті ж самі за своїм сенсом процеси :

Руйнування міфологічного способу світобачення й світорозуміння, внаслідок чого починається усвідомлення нетривкості, навіть крихкості буття.

Виникають теоретичні знання.

Виникають зародки релігій спасіння.

К. Ясперс називає цей період «стрижневою добою» (кн. «Витоки і мета історії»)

Головний її зміст

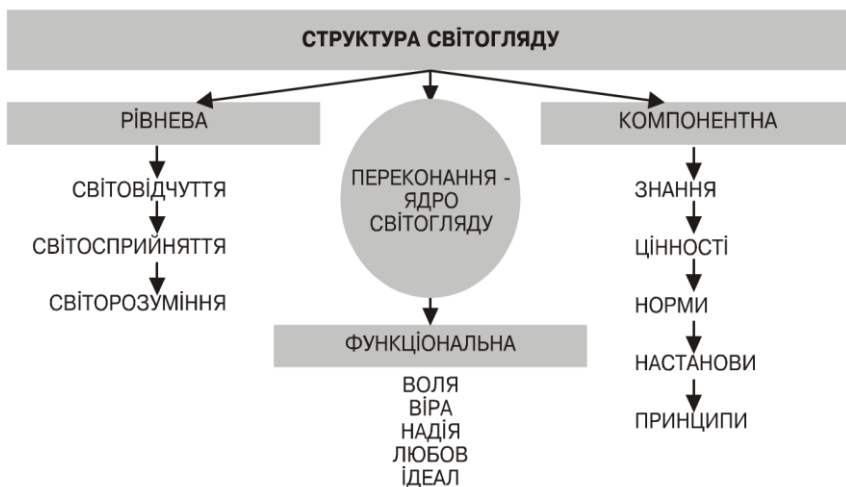
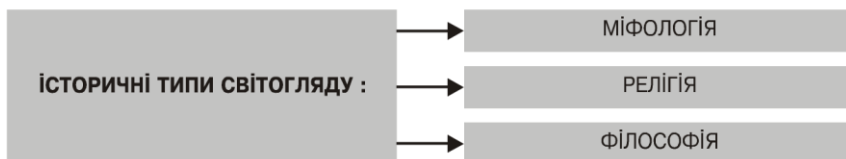
Головні її відкриття

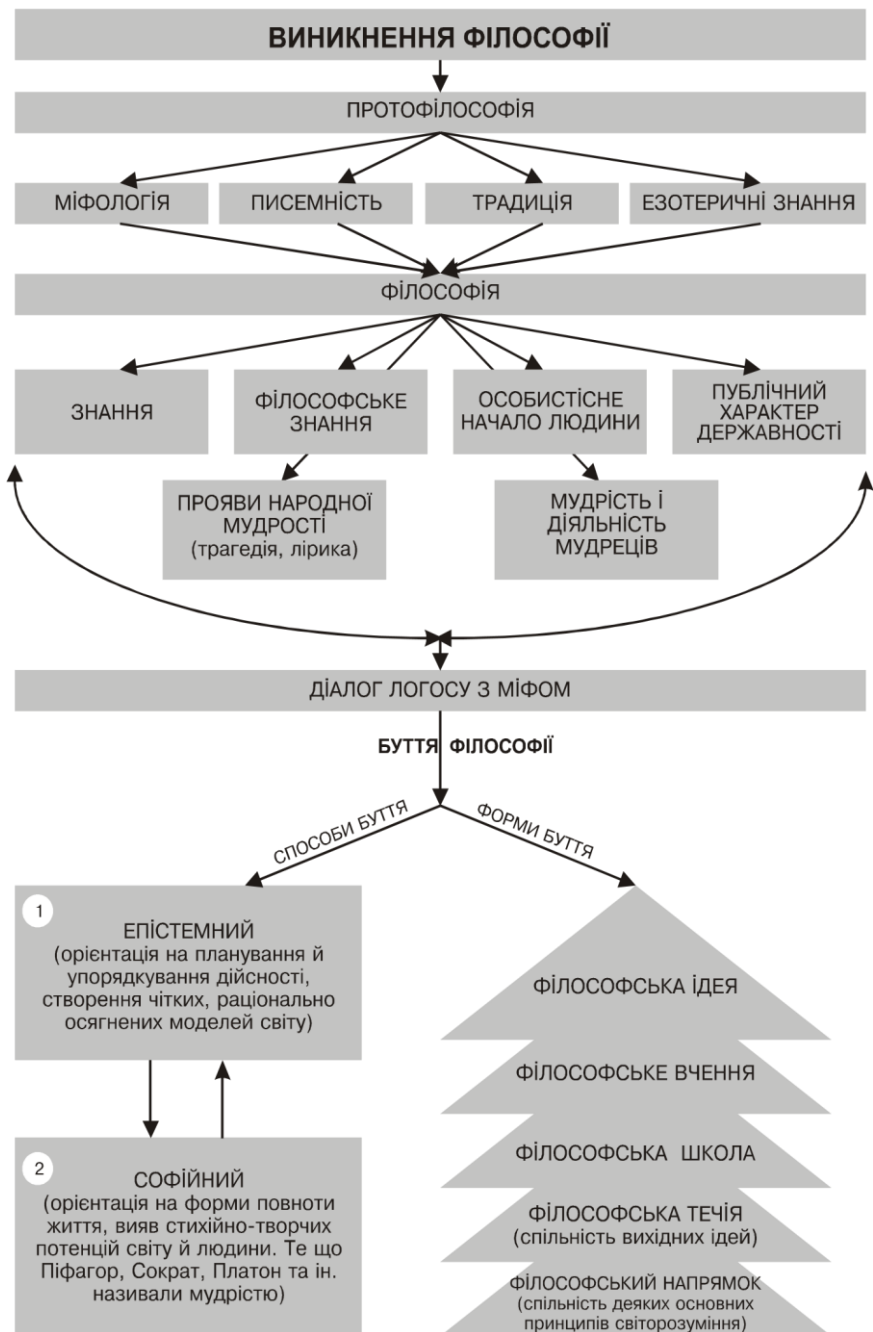
ОДУХОТВОРЕННЯ

РОЗУМ І ОСОБИСТІСТЬ

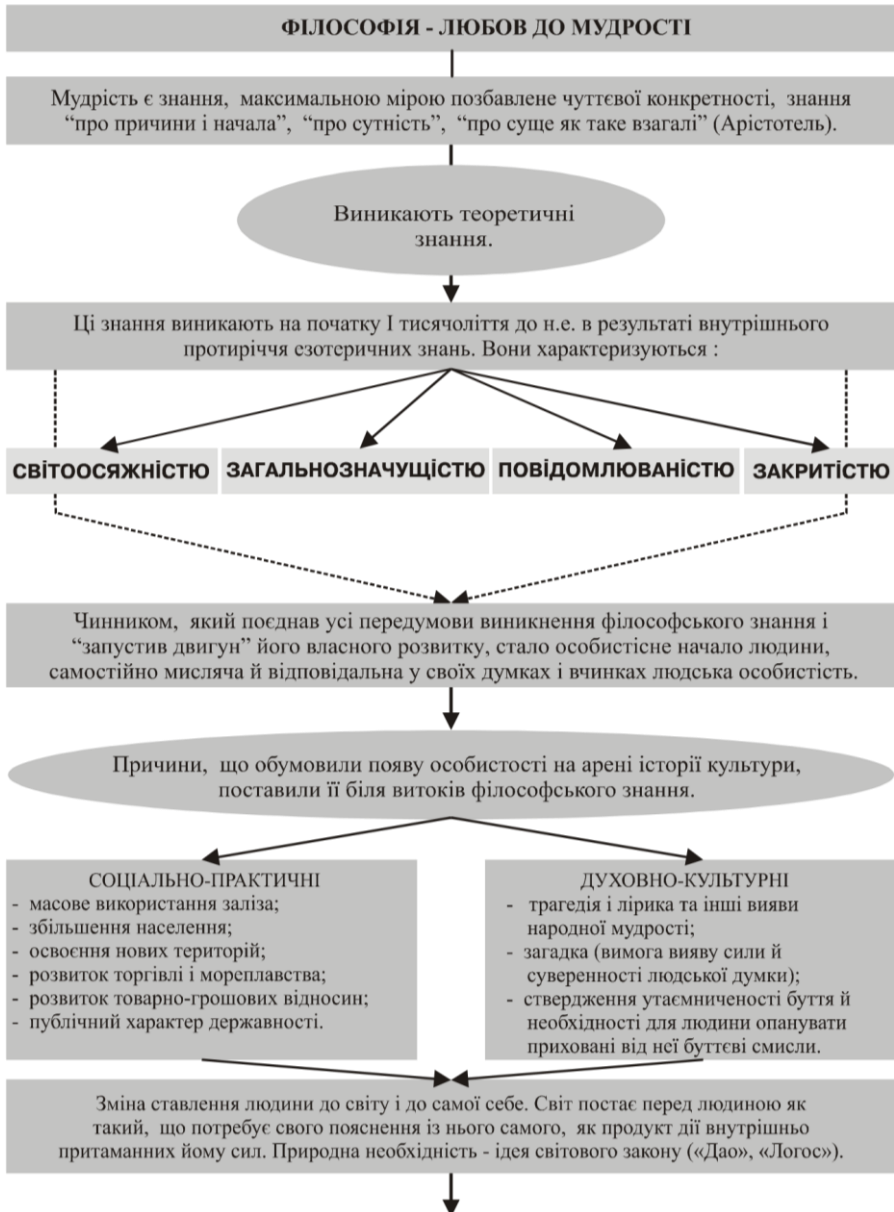
Своїм походженням та специфікою функціонування філософія пов'язана із світоглядом і виступає його теоретичною формою.

ПРИРОДА ФІЛОСОФСЬКОГО ЗНАННЯ

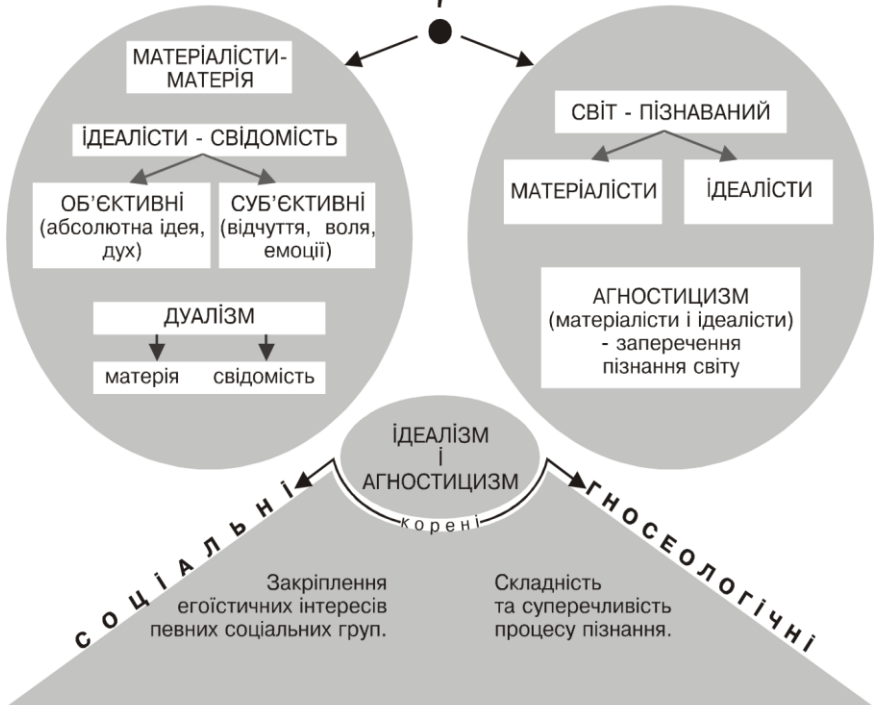

ОСНОВНЕ ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ

ЩО ПЕРВИННЕ ?

ЧИ МОЖНА ПІЗНАТИ СВІТ ?

З початку виникнення філософії щодо розуміння світу і людини у світі сформувались дві позиції :

Філософія є смислотвірним ядром культури . Здійснюючи в культурі смисловий синтез , філософія імпulseує цілісне єднання і подальше нарощування культурних надбань людства .

ФУНКЦІЇ ФІЛОСОФІЇ

СВІТОГЛЯДНА

ПІЗНАВАЛЬНА

МЕТОДОЛОГІЧНА

СОЦІО -
КУЛЬТУРНА

ПРОГНОСТИЧНА

ФІЛОСОФІЯ, ЇЇ ПРЕДМЕТ І ВИХІДНІ ПРИНЦИПИ

Філософія своїм походженням та специфікою функціонування пов'язана із світоглядом і є його **теоретичною** формою.

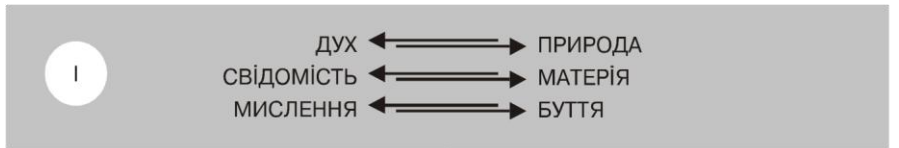
Філософія як усвідомлення людського буття

Що
відображається
у
філософії ?

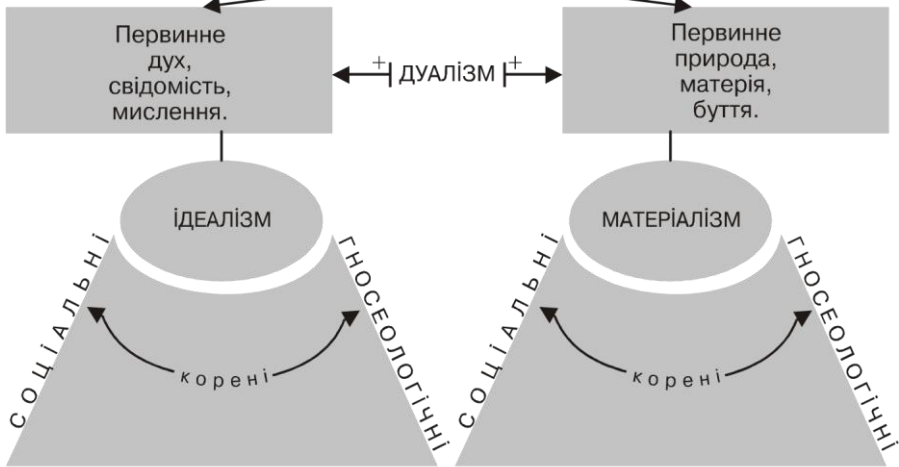
Що є її
предметом
у
теорії ?

Як і чому так,
а не
інакше
відображається
предмет
у
теорії ?

Для чого
вона потрібна
людині,
яке її
соціальне
призначення ?

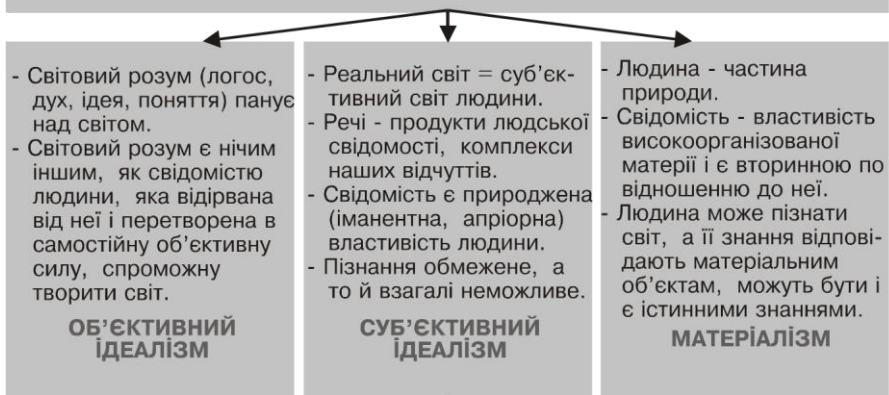

Що первинне ?

II

Яка природа і сутність людини; її місце у світі, відношення людини до світу; можливості його пізнання і перетворення.

АГНОСТИЦИЗМ

III

Як влаштований світ: він - ціле чи сукупність не пов'язаних між собою предметів, явищ, процесів. Він рухається, розвивається чи перебуває у стані спокою. Якщо рухається, тоді що є джерелом руху і розвитку ?

- Світ за своєю структурою - єдине ціле, де все знаходиться у взаємозв'язку і взаємозумовлене. Джерелом руху і розвитку є протиріччя.

ДІАЛЕКТИКА

- Світ за своєю структурою - сукупність не зв'язаних між собою предметів, явищ і процесів.
- Рух і розвиток має обмежені рамки : як збільшення, зменшення і повторення.
- Джерело руху, як правило, вноситься у сферу : Бог, суб'єкт.

МЕТАФІЗИКА

А С П Е К Т
О Н Т О Л О Г І Ч Н И Й

А С П Е К Т
Г Н О С Е О Л О Г І Ч Н И Й

А С П Е К Т
Л О Г І Ч Н И Й

ЕПІСТЕМНИЙ СПОСІБ буття філософії

(логічне відтворення світу і людини у ньому шляхом упорядкування й узагальнення наявного знання).

СОФІЙНИЙ СПОСІБ буття філософії

(повнота життя виявляється як повнота і багатомірність знання, а життєствердна стихія творчості - як відкритість і неупередженість думки, як одвічне поривання до відшукування істини).

Епістемний і софійний способи буття філософії є однаково істотними для здійснення філософією її соціально-культурного призначення. Їхня смислова сполученість надає філософії стабільності й динамізму, робить її водночас здатною до упорядкування й до творення нових смислів, до стимулювання суттєвих зрушень у людині й культурі. Подвійність способу буття забезпечує філософії її сутнісну єдність

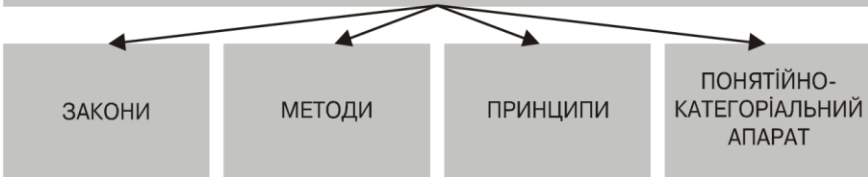
Філософія - смислотвірне ядро культури.

Слугуючи способом цілісності культури, вона разом з тим підноситься над нею, виступає її самосвідомістю.

У процесі свого соціально-культурного здійснення вона виконує такі функції :

Філософія як система знань

Структура філософії як системи знань

ОНТОЛОГІЯ	- вчення про буття, загальний образ буття.
ГНОСЕОЛОГІЯ	- вчення про пізнання.
АНТРОПОЛОГІЯ	- вчення про сутність людини.
ПРАКСЕОЛОГІЯ	- вчення про духовно-практичну діяльність.
АКСЕОЛОГІЯ	- вчення про цінності.
СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ	- вчення про суспільство.
МЕТОДОЛОГІЯ	- вчення про методи осмислення світу.

ФІЛОСОФІЯ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ І ДОСОКРАТИВСЬКА ФІЛОСОФІЯ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

Розпад родового ладу та формування ранньокласових суспільних організацій

Єгипет,
Шумерська
державна,
Вавилонія.
IV тис. до н.е.

Індія
(долина р. Гангу)
III тис. до н.е.

Китай
(долина р. Хуанхе,
Янцзи-зян)
II тис. до н.е.

Балканський пів-в,
Зах. узбережжя
Малої Азії, Південне
узбережжя
Апенінського
пів-ва (Греція)
I тис. до н.е.

Окремі елементи
філософських
ідей
(ПРОТОФІЛОСОФІЯ).

Становлення філософії з більш-менш чітко вираженою її специфікою як теоретичної форми світогляду.
«Стрижнева доба» філософії (VIII - VI ст. до н.е.).

ФІЛОСОФІЯ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ (ІНДІЯ, КИТАЙ)

Її особливості зумовлені специфікою розвитку цих країн :
- розпад родового ладу і формування рабовласницьких відносин тут ускладнені і уповільнені феодально-ієрархічною організацією суспільства (чиновничо-бюрократична система в Китаї, кастовий лад в Індії).

- звідси консервація традиційних релігійно-міфологічних уявлень;
- звідси перевага релігійно-моральної проблематики над науково-теоретичною, ідеалізму над матеріалізмом;
- філософія цих регіонів не стільки критично заперечувала міфологію і релігію, скільки намагалась побороти їх із середини, шляхом раціоналізації і концептуального розвитку закладених у них світоглядних можливостей.

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
Стародавня Індія (VI - II ст. до н.е.).	- пізнавальне відношення до світу, підпорядковане завданню спасіння, усуненню страждань шляхом звільнення душі від безмежного колеса народження - буття - це вселенський світовий моральний порядок; - людина - прояв єдиного Божества, шлях - це аскеза і зосередженість на внутрішньому світові. - визнання існування тільки матеріального світу. Матеріальна будова світу; - людина тотожна її фізичному складу. Душі як такої не існує. Існування бога - фікція; - єдине джерело пізнання - чуттєве пізнання, єдиний критерій і мета плінного життя - радість тілесного існування.	веданта, санкх'я, ньяя - вайшешика, йога, буддизм. локаята - чарвака.
Стародавній Китай (V - I ст. до н.е.).	- пізнавальне відношення до світу підпорядковане практичному завданню поведінки; - природа інтерпретується як об'єкт релігійно - моральної рефлексії; - вчення про світ розгортається як варіація і продовження етичного вчення про людину; - натурфілософія шукає у бутті не природні причинно-наслідкові зв'язки, а вселенський світопорядок, який визначає життєвий шлях і долю людини. - натурфілософське уявлення про п'ять елементів (вода, вогонь, дерево, метал, земля), які є фізичним фундаментом Космосу; - ідея морального самоудосконалення в розрізі вчення про природний Космос; - ідея першопричини Космосу (дао), що породжує всю багатоманітність видимого світу; - вільнодумство.	конфуціанство : Кун - Фу - Цзи (551-470 р.р. до н.е.) Моїзм : Мо - Цзи (475-395 р.р. до н.е.) Легізм : Хань - Фей (333-280 р.р. до н.е.) даосизм : Лао - Цзи (369-286 р.р. до н.е.) Ван - Чун (27-98 р.р. н.е.)

ДОКЛАСИЧНА АНТИЧНА ДАВНЬОГРЕЦЬКА ФІЛОСОФІЯ

- зрілі рабовласницькі відносини, встановлення демократичного ладу, що зумовили можливості індивіда вільно розвиватись і самостверджуватись;
- конструктивні ділові та культурно - світоглядні контакти з країнами Стародавнього Сходу

- міфологічне мислення досягає високого рівня раціоналізації, світськості;
- приклад Стародавнього Сходу, але самостійні теоретичні пошуки та узагальнення;
- орієнтація на Космос як безпосередню реальність і вищу цінність.

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
Філософія Стародавньої Греції (досократівський період) (VI-V ст. до н.е.).	- космоцентризм, ідея першопричини всього сущого («архе»). Пошук невидимої простим оком єдності у видимій багатоманітності речей; - протиставлення міфологічним уявленням про створення світу богами із хаосу природного початку (вода, повітря, вогонь, апейрон); - визначення фундаментальної філософської проблеми виникнення порядку, Логоса із Хаосу; - пошук і визначення джерела руху і зміни речей (протиріччя як «гармонія», боротьба протилежностей, що пронизує Космос в цілому і кожне явище зокрема).	мілетська школа : Фалес (625-547 р.р. до н.е.), Анаксимандр (610-546 р.р. до н.е.), Анаксимен (588-525 р.р. до н.е.), Геракліт (бл. 460 рр. до н.е.),
	- обґрунтування ідеї живого кола Космосу, що вбирає в себе безмежну порожнечу і Хаос безмежного простору. Постановка проблеми закономірностей розвитку Всесвіту; - вирішення проблеми взаємозв'язку Порядку і Хаосу на основі змішування, поєднання протилежностей (безмежного і межі), що призводить до утворення усіх речей (= чисел). Пошук числових закономірностей світу. Число як сутність і структурна незмінність речей (одиниця = монада); - нумерологічний містицизм (математична міфологія), що поклала початок (поряд з теорією безсмертя і переселення душ) античному ідеалізму.	піфагорейська школа: Піфагор (571-497 р.р. до н.е.), Філолай, Евріт, Архіт, Алкмеон (V-IV ст. до н.е.).

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
	- пошук основ буття у незмінному конструктивно - розумному началі, що наповнює сенсом усе рухливе і плинне. Ідеалізм; - демаркація мислимого і реального буття. Поняття буття і достотного буття.	елейська школа : Ксенофан, Парменід, Зенон Елеатський, Меліс Самоський (VI-V ст. до н.е.).
	- концепція принципової множинності фундаменту Космосу («корінь усіх речей» - вогонь, земля, повітря і вода у їх єдності є «сім'ям усіх речей», нескінченним розмаїттям частинок різних речовин; - ідея з'єднання і роз'єднання елементів (на основі дії двох космічних сил: «Любові» і «Ворогування»).	Емпедокл (490-430 р.р. до н.е.); Анаксагор (500-428 р.р. до н.е.).

Література

Основна:

1. Петрушенко В.Л. Філософія: Підручник. – Львів: ПП “Магнолія 2006”, 2025. – 504 с.
2. Халапсіс О. В. Філософія : підруч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 196 с.
3. Філософія: підручник / В.С. Бліхар, М.М. Цимбалюк, Н.В. Гайворонюк, В.В. Левкулич, Б.Б. Шандра, В.Ю. Свищу. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с.
4. Литвинчук О.В., Муляр В.І. Філософія: навч. посібник. Житомир : Житомирська політехніка, 2021. 403 с.
5. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія: Підручник. – Львів: Місіонер, 2020. – 784 с.
6. Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. – 3-тє вид., переробл. – Харків : Право, 2020. – 432 с.
7. Макаров З. Ю. Філософія. Ч. 1. Історія розвитку філософської думки: навчальний посібник – Вінниця: Видавець ФОП Кушнір Ю.В., 2020. 232 с.
8. Філософія: підручник для студентів і курсантів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації / авт.кол.; за ред. О. В.

Рябініної, Л. І. Юрченко. – Х.: Видавництво Іванченка І.С., 2021. – 286 с.

9. Філософія : навчальний посібник для самостійної роботи студентів 1-го курсу медичних та фармацевтичних факультетів [Електронний ресурс] / уклад. : І. Г. Утюж, В. А. Жадько, Н. В. Спиця, Д. П. Сепетий, М. О. Мегрелішвілі, Н. В. Павленко. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2020. – 78 с.

10. Філософія. Історія філософії : робочий зошит для студ. І-ІІ курсів мед. і фармац. ф-тів [Електронний ресурс] / МОЗ України, Запоріз. держ. мед. ун-т ; уклад.: І. Г. Утюж, Н. В. Спиця ; рец.: О. Д. Турган, Д. П. Сепетий. – Запоріжжя : ЗДМУ, 2017. – 58 с.

Додаткова:

1. Воронюк О. Л. Філософія: підруч. для студ. вищ. мед. нач. закл. / О. Л. Воронюк. – 3-є вид., переробл. та допов. – Київ : Медицина, 2018. – 216 с.

2. Кримський С.Б. Філософія – авантюра духу чи літургія смислу? *Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення)*: навч. посіб.; за ред. акад. ПАН України Л.В. Губерського. К.: Знання, 2012. С. 15-27.

3. Філософія: терміни і поняття [Текст] : навч. енциклопед. словник / МОН України ; за наук. ред.: В. Л. Петрушенка ; рец.: Р. О. Додонов, І. Г. Утюж. – Львів : Новий Світ-2000, 2020. – 492 с.)

4. Гримич М.В. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців (Когнітивна антропологія). – К., 2015. – 380 с.

5. Киричок О. Б. Філософія: підручник для студентів вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / О.Б. Киричок.– Полтава: РВВ ПДАА, 2010. – 381 с.

6. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу: Ескіз української міфології. – К.: Обереги, 2003. – 144с. – (Бібліотека українського раритету).

7. Попович М. В. Що таке філософія ?// Філософська думка: український науково-теоретичний часопис. – 2006. – № 1. – С. 3-24.

8. Саух П. Ю. Філософія: навчальний посібник [Електронний ресурс]. – Житомир: Видавництво Житомирського

державного педагогічного університету. – 2003. – 254 с. – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/20184/1/Saukh_Filosofija.pdf

ТЕМА №2

КЛАСИЧНИЙ ПЕРІОД ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ ЕЛЛІНІЗМУ

План

1. Софісти і Сократ.
2. Філософія Платона: вчення про світ ідей; пізнання як пригадування; вчення про людину і державу.
3. Філософія Аристотеля: онтологічні, гносеологічні, соціально-політичні, етичні ідеї.
4. Філософія Еллінізму. Кініки. Епікур. Стоїцизм. Скептицизм. Неоплатонізм.

Основні поняття: софісти, кініки, стоїки, скептики, космоцентризм, субстанція, логос, маєвтика.

Контрольні питання

1. У чому Сократ не погоджувався з софістами?
2. Розкрийте сутність сократівського вчення про людину.
3. Назвіть основні ідеї вчення Платона про «ідеальну державу».
4. Як називалися філософські школи, що заснували Платон, Аристотель та Епікур?
5. Хто з філософів був вчителем О. Македонського?
6. Назвіть найважливіші філософські ідеї Аристотеля.
7. У чому Аристотель не погоджувався з Платоном?
8. Поясніть, у чому розбіжність в атомістичному вченні Демокрита і Епікура?

Завдання для самостійної роботи

1. Поясніть смисл висловлювання Протагора про людину як міру усіх речей.
2. Опрацюйте “Міф про печеру” Платона. Як Ви розумієте філософський зміст цього тексту?
3. Римська філософія: ідеї, представники.

4. Сенека: життя та філософія.
5. Марк Аврелій: основні ідеї.

Практичне завдання:

1. Напишіть есе обсягом 2-3 тис. знаків за однією з тем:
 - “Внесок античної натурфілософії в розвиток розуміння світу”,
 - “Мудрість Сократа”,
 - “Як я розумію “Міф про печеру” Платона”,
 - “Еліністична філософія в пошуках щастя та чесноти”.

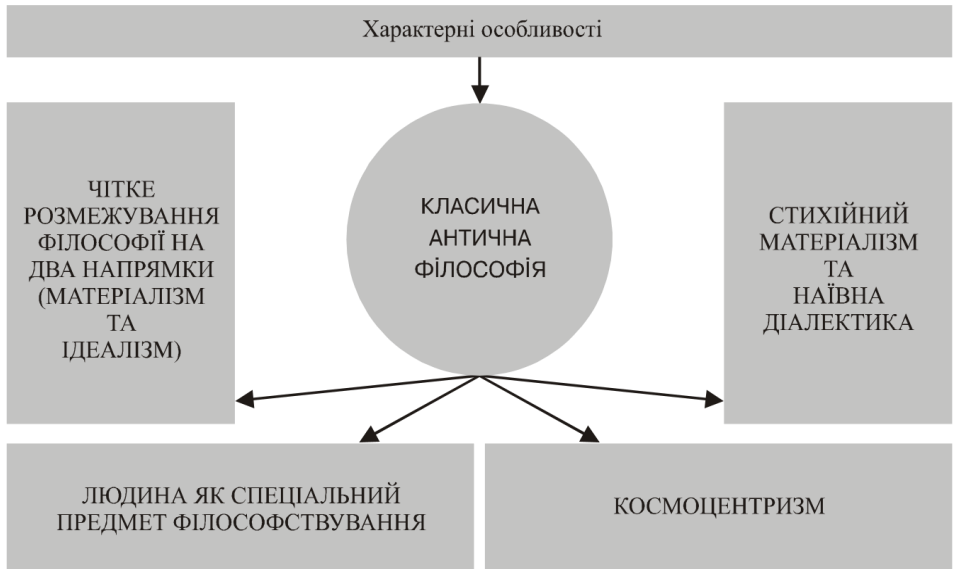
або (зробіть завдання на вибір):

- Опрацюйте “Лист до Менекея” Епікура, визначте його головні ідеї.
- Опрацюйте афоризми або фрагменти праць одного з філософів-стоїків (Епіктет, Сенека, Марк Аврелій), визначте їх головні ідеї.

Коли Ви працюєте над цим завданням, зверніть увагу на наступне:

- 1) обґрунтуйте, чому ідеї, які Ви визначили є головними;
- 2) поясніть їх зміст і значення;
- 3) поміркуйте, чи актуальні вони у контексті розвитку сьогоденного суспільства;
- 4) чи можете Ви якісь етичні настанови античних філософів використовувати у власному житті.

КЛАСИКА І ЕЛІНІСТИЧНИЙ ПЕРІОД АНТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
Класична антична філософія (Греція V-VI ст. до н.е.).	- пошук першооснов світу. Космоцентризм (орієнтація на Космос як гармонійно організовану цілісність, що розвивається за своїми законами); - атомістична теорія світу. Постановка основних філософських проблем (онтологія, детермінізм, гносеологія); - епістемний спосіб філософствування.	Левкіпп (бл.500-440р.р. до н.е.); Демокріт (460-370 р.р. до н.е.).
	- зосередженість на проблемах теорії пізнання. Чітка логічна фіксація визначень понять; - практична розробка проблем риторики, граматики та логіки. Переконання у важливості мови для впливу на людину; - розмежування ідей практицизму та споглядання, усвідомлення суті буття.	школа софістів: Георгій (бл. 483-373 р.р до н.е.); Протагор (481-373 р.р до н.е.); Гіппій, Продік, Антифонт, Критій, Алкідам, Лікофон, Полемон та ін.

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
	- усвідомлення місця філософії у суспільстві. Філософія - це діяльність щодо усвідомлення, осмислення та визначення відношення людини до світу. Предмет філософії : «людина-світ»; - антропоцентризм. Софійний спосіб філософствування.	Сократ (469-399 р.р. до н.е.).
	- поглиблення проблеми реальності існування загального («краси» взагалі, «мужності», «добра» тощо). Загальне - ідеальний предмет, ідея, що є еталоном, справжньою реальністю. Речі повсякденного світу є спрощеним варіантом іншого світу, більш досконалого - ідеального. Об'єктивний ідеалізм; - ідея ідеального методу пізнання, ідеальної держави тощо; - проблема людини і її моралі. Софійність філософствування.	Платон (427-347 р.р. до н.е.).
	- спроба системного підходу до філософії. Наука про суще (метафізика). Вчення про начала і чотири причини сущого. Форма і матерія; - форма як сутність усіх речей. “Форма форм” та закони і правила логічного мислення. Вчення про категорії; - проблема соціальної організації. Теорія світової держави.	Арістотель (384-322 р.р. до н.е.).
Посткласична антична філософія. (Греція III ст. до н.е. - I ст. н.е.): - криза демократичного суспільства; - диктаторські режими; - послаблення інтересу до теоретичного знання; - втрата довіри до пізнавальної сили людського розуму.	- сумнів щодо можливості пізнання об'єктивного світу. Істина не може бути встановлена на основі чуттєвого пізнання. Вона може бути доведена іншою істиною; - констатація підкорення, “розчинення” індивіда як тілесної істоти у суспільно - історичному світопорядку. Але поряд з цим визнання внутрішнього світу людини, де вона виявляє свою невідчужуваність зовнішнім обставинам («атараксія»).	скептицизм: Піррон, Енесідем, Агіпп, Секст Емпірік (III ст. до н.е. - I ст. н.е.).

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
- прагнення звести наукові проблеми до практичних правил особистої поведінки людини, які повинні забезпечити щастя (щастя розуміється як здатність до “незворушного” життя, як проста відсутність страждань).	- поглиблення атомістичної теорії. Матеріалістичне розуміння світу згідно із законами існування об'єктів з їх властивістю «самочинного відхилення» від «лінії необхідності»; - ідея тілесності, «атомарності» душі. Смерть тіла є смерть душі, бо сутність душі - рух атомів у тілі; - сенсуалістське вчення про пізнання; - оптимістична і утилітарна життєстверджуюча етика. Моральне життя потребує дотримання міри у всьому. Ідеал - у задоволенні природних, а не надуманих бажань. Справедливість полягає в тому, щоб не шкодити іншому і не зазнавати шкоди від іншого. Взаємостосунки людей будуються на особистій вигоді, яка розповсюджується і на безкорисливу дружбу.	Епікурейство: Епікур (341-270 р.р. до н.е.)
	- вчення про першооснову світу і невблаганну необхідність у ньому. Вивчення світу (хоча і є необхідним) не здатне завадити сліпій необхідності. Воно лише уможливило більш розумно підкорятися необхідності, щоб щонайменше страждати; - космоцентризм. Субстанцією Космосу є «пневма», «дух» (правогонь), що розливається у світі, створюючи усе навколишнє; - етичне вчення будується на фаталізмі. Фатум - незаперечна істина, свобода ж - ухилення від законів Космосу. Смирення перед необхідністю життя вгамовує афекти (пристрасті), дарує щастя.	Стоїцизм: Зенон з Кітйону, Клеанф, Хрісіпп (III ст. до н.е.)
СТАРОДАВНІЙ РИМ	- прагнення пристосувати грецьку філософію до універсального духу світової римської держави; - розвиток атомістичної теорії; - вчення про щастя людини, на шляху до якого лежить дві перепони : страх перед потойбічною відплатою і страх перед Богом. Засобом подолання першої є філософія, яка може звільнити людину від цього шляхом просвітництва. Другої - розуміння того, що боги (хоча і існують), не втручаються у життя людей; - епістемний спосіб філософствування.	Лукрецій Кар (I ст. до н.е.)

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
	- еллінізація стоїцизму. Антропоцентризм. Людина - гармонійна істота, навіть божественний Логос діє на неї не ззовні, а проникаючи в середину, зливаючись з нею, «проростає в душі»; - визнається провідна роль долі (фатуму), але поряд з цим наголошується на самотійності особи. Окрім верховенства обов'язку, визнається роль насолоди (природна і надприродна) в житті людини.	римський стоїцизм: Панетій (прибл. 185-110 р.р. до н.е.).
	- синтез ідей еллінізованого стоїцизму з ідеями Платона	Посідоній (135-51 р.р. до н.е.).
	- вчення про душу (тілесність і духовність). Бог виступає як вогонь (пневма) і як творча сила (батько). Водночас Бог не владний над матерією, проте коли світ дійде до стану достотного буття, то він стане божественним, а коли світ відходить від істини, то Бог знищує його у світовій пожежі; - людська природа (у своєму виникненні) чиста і непорочна. Але тіло стає в'язницею душі. Істинна насолода душі можлива лише поза тілом.	Сенека (5 р. до н.е.-65 р. н.е.).
	- зближення і взаємопроникнення філософських вчень і шкіл. Еклектизм. Намагання примусити філософію працювати на конкретні політичні цілі. Прояв релігійної тенденції розвитку світогляду.	римський еклектизм: Марк Тулій Цицерон (106-43 р.р. до н.е.); Марк Аврелій (121-180 р.р.).
	- тяжіння до суто релігійного способу самоусвідомлення. Філософія набуває рис теософського вчення; - синтез уявлень про Космос та людину на основі філософії Платона. Ієрархічність будови дійсності. Єдине (справжнє буття) - Розум (нус) - Душа - Матерія (несправжнє буття); - існування ідеального світу, втілення ідеї в матерію, ідея безсмертя душі, пантеїстичний зв'язок божественного та світського.	неоплатонізм : Плотін (204-270 р.р.); Прокл (410-485 р.р.); Порфірій (232 - поч. IV ст.).

Література

Основна:

1. Петрушенко В.Л. Філософія: Підручник. – Львів: ПП “Магнолія 2006”, 2025. – 504 с.
2. Халапсіс О. В. Філософія : підруч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 196 с.
3. Філософія: підручник / В.С. Бліхар, М.М. Цимбалюк, Н.В. Гайворонюк, В.В. Левкулич, Б.Б. Шандра, В.Ю. Свищю. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с.
4. Литвинчук О.В., Муляр В.І. Філософія: навч. посібник. Житомир : Житомирська політехніка, 2021. 403 с.
5. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія: Підручник. – Львів: Місіонер, 2020. – 784 с.
6. Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. – 3-тє вид., переробл. – Харків : Право, 2020. – 432 с.
7. Макаров З. Ю. Філософія. Ч. 1. Історія розвитку філософської думки: навчальний посібник – Вінниця: Видавець ФОП Кушнір Ю.В., 2020. 232 с.
8. Філософія: підручник для студентів і курсантів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації / авт.кол.; за ред. О. В. Рябініної, Л. І. Юрченко. – Х.: Видавництво Іванченка І.С., 2021. – 286 с.
9. Філософія : навчальний посібник для самостійної роботи студентів 1-го курсу медичних та фармацевтичних факультетів [Електронний ресурс] / уклад. : І. Г. Утюж, В.А. Жадько, Н. В. Спиця, Д. П. Сепетий, М. О. Мегрелішвілі, Н. В. Павленко. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2020. – 78 с.
4. Філософія. Історія філософії : робочий зошит для студ. I- II курсів мед. і фармац. ф-тів [Електронний ресурс] / МОЗ України, Запоріз. держ. мед. ун-т ; уклад.: І. Г. Утюж, Н. В. Спиця ; рец.: О. Д. Турган, Д. П. Сепетий. – Запоріжжя : ЗДМУ, 2017. – 58 с. –
5. Філософія: терміни і поняття [Текст] : навч. енциклопед. словник / МОН України ; за наук. ред.: В. Л. Петрушенка ; рец.: Р. О. Додонов, І. Г. Утюж. – Львів : Новий Світ-2000, 2020. – 492 с.

Додаткова:

1. Воронюк О. Л. Філософія: підруч. для студ. вищ. мед. нач. закл. / О. Л. Воронюк. – 3-є вид., переробл. та допов. – Київ : Медицина, 2018. – 216 с.
2. Арістотель. Політика / пер. з давньогр. та передм. О. Кислюк. – 3-є вид. – К.: Основи, 2005. – 238 с.
3. Киричок О. Б. Філософія: підручник для студентів вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / О.Б. Киричок. – Полтава: РВВ ПДАА, 2010. – 381 с.
4. Марк Аврелій. Наодинці з собою. – Львів: Літопис, 2007. – 212 с.
5. Платон. Апологія Сократа. Діалоги / Платон; пер. з давньогрец. Й. Кобова, Ю. Мушака. – Харків: Фоліо, 2017. – 407 с.
6. Платон. Держава [Електронний ресурс] / Пер. з давньогр. Д. Коваль. – К.: Основи, 2000. – 355 с. – Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/plato/plat.htm>
7. Рассел Б. Історія західної філософії [Електронний ресурс] / Пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Тарашука. - К.: Основи, 1995. - 759 с. - Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/russel/rus.htm>
8. Саух П.Ю. Філософія: навчальний посібник [Електронний ресурс]. – Житомир: Видавництво Житомирського державного педагогічного університету. – 2003. – 254 с. – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/20184/1/Saukh_Filosofija.pdf
9. Сенека Л. А. Моральні листи до Луцілія / Луцій Анней Сенека; пер. з латини А. Содомора. – Львів: Апріорі, 2017. – 551 с.

ТЕМА № 3

ФІЛОСОФІЯ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА ВІДРОДЖЕННЯ. РЕФОРМАЦІЯ

План

1. Загальна характеристика філософії Середньовіччя: етапи розвитку, коло проблем, представники.
2. Патристика. А. Августин.
3. Схоластика. Т. Аквінський.

4. Загальна характеристика філософії Відродження: специфіка, коло проблем, представники. Реформація.

5. Гуманізм в Італії: Данте Аліг'єрі, Франческо Петрарка, Джованні Боккаччо, Лоренцо Валла.

6. Соціальні теорії: Ніколо Макіавеллі, Томас Мор, Томмазо Кампанелла.

Основні поняття: патристика, схоластика, теологія, теоцентризм, реалізм, номіналізм, універсалії, томізм, теодицея, антропоцентризм, пантеїзм, деїзм, гуманізм, натурфілософія, геоцентризм, геліоцентризм.

Контрольні питання

1. Які характерні риси філософії Середньовіччя?
2. Назвіть основні школи в патристиці.
3. Основні ідеї Аврелія Августина про Бога і людину.
4. Філософія історії Аврелія Августина.
5. Які докази буття Бога пропонує Т. Аквінський.
6. Назвіть представників номіналізму та реалізму в філософії Середньовіччя.
7. Що таке теодицея?
8. Назвіть представників арабської середньовічної філософії.
9. Які основні риси філософії Відродження.
10. Що таке Реформація? Назвіть зміни, що відбулись в європейському суспільстві завдяки Реформації.
11. У чому значення та здобутки гуманізму доби Відродження?
12. Що означає термін «макіавеллізм»?

Завдання для самостійної роботи

1. Поясніть ідею гармонії «віри» і «розуму» в середньовічній філософії.
2. Номіналізм та реалізм: підходи до проблеми універсалій.
3. Розкрийте характерні риси схоластики.
4. Основні ідеї роботи Т. Кампанелли «Місце сонця».
5. Основні ідеї роботи «Утопія» Т. Мора.

6. Охарактеризуйте погляди Н. Макіавеллі щодо людини, політики, держави.

7. Філософія природи доби Відродження: основні ідеї та представники.

Практичне завдання:

1. Напишіть есе обсягом 2-3 тис. знаків за однією з тем:

- “Вчення про людину у середньовічній філософії”,
- “Вчення про людину у філософії Відродження”,
- “Еволюція уявлень про Бога: від Середньовіччя до Відродження”,
- «Соціально-політичні ідеї доби Відродження».

або:

• Опрацюйте Біблію (розділ «Екклесіаст») та зробіть коментарій до найбільш цікавих з Вашої точки зору ідей.

Коли Ви виконаєте це завдання, зверніть увагу на наступне:

1) обґрунтуйте, чому Ви виділяєте для коментарів саме ці ідеї;

2) поясніть їх зміст і значення;

3) поміркуйте, чи актуальні вони у контексті розвитку сьогоденішнього суспільств.

СЕРЕДНЬОВІЧНА ФІЛОСОФІЯ

Середньовічна філософія формується в умовах станово-ієрархічної структури феодального суспільства і панування богослов'я у всіх сферах розумової діяльності. Звідси зміст і форма середньовічної філософії: вона існує переважно як теоцентричний світогляд, а любов до мудрості реалізується як течія богословської думки.

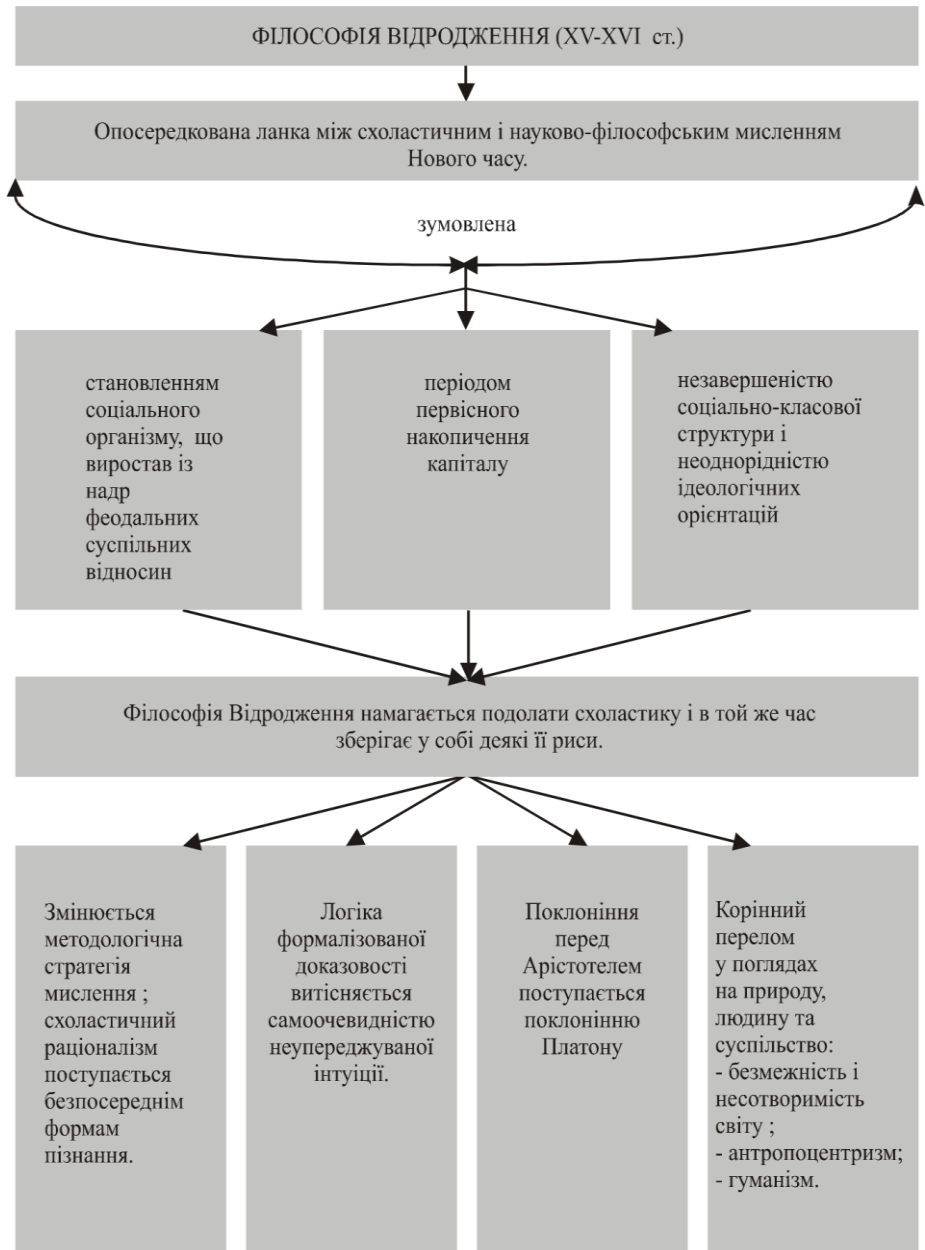
(VIII ст. - XV ст.)

ПАТІІСТИКА

АРАБОМОВНА
ФІЛОСОФІЯ

СХОЛАСТИКА

ФІЛОСОФІЯ ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ

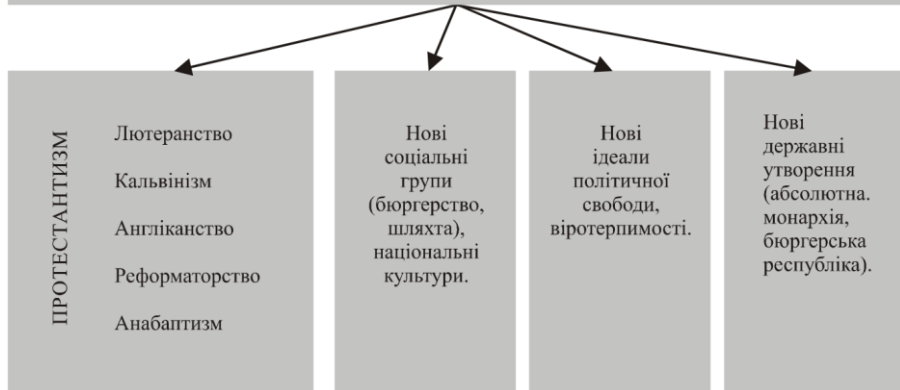

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
Філософія Відродження (XV-XVI ст.): - італійський гуманізм; - флорентийський неоплатонізм; - філософія природи Кузанського та натурфілософія Дж. Бруно; - соціально-політичні доктрини Макіавеллі, Т. Мора, Т. Кампанелли.	- натурфілософія спирається на наукове природознавство та ідею нескінченності світу; - пантеїзм (тотожність Бога і природи). Натуралістичний і містичний пантеїзм; - діалектичні ідеї; - антропоцентризм (увага до людини як центру світобудови); - гуманізм (віра у творчі можливості людини, її здатності до свободи); - перегляд традиційних поглядів на суспільство. - орієнтація на філософську систему Платона. Платонізм (у його світській формі) - символ людяності; - заперечення претензій християнства на абсолютну істину; - світ знаходиться у залежності від Бога, але Бог не є творцем дійсності, вона існує вічно. Світ і сам Бог перебувають у залежності від абсолютної необхідності. Людина - «середня ланка», що поєднує тілесні і духовні властивості світу в єдине гармонійне ціле; - світ - це ієрархічна система : ангельська, небесна та елементарна сфери; - Бог не існує окремо від природи, він присутній у всіх процесах. Пантеїзм. Але Бог - найдовершеніша сутність світу, без якої світ не може існувати як Космос, упорядкована цілісність; - людина - особливий мікрокосмос, сама є творцем своєї долі (на основі воління, вільного вибору, свободи). Вона центральна фігура подій у світі, у вічній боротьбі добра і зла; - орієнтація на світське розуміння філософії Арістотеля. Критика схоластики. Релігія потрібна лише для духовного виховання народної більшості; - заперечення безсмертя душі. Людина живе не заради базсмертя, а заради щастя і радості пізнання світу; - світ підкоряється єдиному вічному закону постійних змін, усе виникає, змінюється і зникає. Діалектика; - новий спосіб мислення (науково-раціоналістичні та натуралістичні теорії), але в рамках загальної релігійної доктрини; - пантеїзм. Діалектика. Гуманізм.	Георгіос Гемістос (Плетон) (1360-1425 р.р.). Піко делла Мірандола (1463-1495 р.р.). П'єтро Помпонатці (1462-1525 р.р.). Микола Кузанський (1401-1461 р.р.).

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
	- етико-раціоналістична обробка вчення про Бога. Концепція християнського гуманізму; - натуралістичний пантеїзм. Концепція єдності світу, що забезпечується першоосновою всесвіту - Єдиним. Під Єдиним розуміється матерія. Матерія пронизана універсальною діючою причиною (розумом) - першою і головною силою світової душі. Світова душа - універсальна форма буття Єдиного; - нескінченність всесвіту і множинність світів. Гіпотеза про існування інших суспільств на інших планетах; - етика «героїчного ентузіазму»; - намагання здійснити демаркацію релігійної та світської влади. Теоретичне обґрунтування теорії громадянського суспільства; - обґрунтування мотивів політичної діяльності (реальні інтереси, жадоба до влади, корисливість та бажання забагатіти). Цинізм і аморальність у політиці : мета виправдовує засоби її досягнення.	Еразм Роттердамський (1469-1536 p.p.); Джордано Бруно (1548-1600 p.p.). Ніко Макіавеллі (1469-1527 p.p.); Томас Мор (1478-1535 p.p.); Томмазо Кампанелла (1568-1639 p.p.).

РЕФОРМАЦІЯ
(національно-визвольний рух у Європі 16-17 ст., який знаменував перехід від Середньовіччя - Відродження до Нового часу, від феодального ладу до буржуазного)

Література

Основна:

1. Петрушенко В.Л. Філософія: Підручник. – Львів: ПП “Магнолія 2006”, 2025. – 504 с.
2. Халапсіс О. В. Філософія : підруч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 196 с.
3. Філософія: підручник / В.С. Бліхар, М.М. Цимбалюк, Н.В. Гайворонюк, В.В. Левкулич, Б.Б. Шандра, В.Ю. Свищо. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с.
4. Литвинчук О.В., Муляр В.І. Філософія: навч. посібник. Житомир : Житомирська політехніка, 2021. 403 с.
5. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія: Підручник. – Львів: Місіонер, 2020. – 784 с.
6. Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. – 3-тє вид., переробл. – Харків : Право, 2020. – 432 с.
7. Макаров З. Ю. Філософія. Ч. 1. Історія розвитку філософської думки: навчальний посібник – Вінниця: Видавець ФОП Кушнір Ю.В., 2020. 232 с.
8. Філософія : навчальний посібник для самостійної роботи студентів 1-го курсу медичних та фармацевтичних факультетів [Електронний ресурс] / уклад. : І. Г. Утюж, В.А. Жадько, Н. В. Спиця, Д. П. Сепетий, М. О. Мегрелішвілі, Н. В. Павленко. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2020. – 78 с.
9. Філософія. Історія філософії : робочий зошит для студ. І-ІІ курсів мед. і фармац. ф-тів [Електронний ресурс] / МОЗ України, Запоріз. держ. мед. ун-т ; уклад.: І. Г. Утюж, Н. В. Спиця ; рец.: О. Д. Турган, Д. П. Сепетий. – Запоріжжя : ЗДМУ, 2017. – 58 с.
10. Філософія: терміни і поняття [Текст] : навч. енциклопед. словник / МОН України ; за наук. ред.: В. Л. Петрушенка ; рец.: Р. О. Додонов, І. Г. Утюж. – Львів : Новий Світ-2000, 2020. – 492 с.

Додаткова:

1. Августин А. Сповідь / Святий Августин; пер. з латини Ю. Мушака. – Львів: Свічадо, 2008. – 355 с.

2. Аквінський Т. Коментарі до Арістотелевої «Політики» / пер. з лат. О. Кислюк. – 2-е вид. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 794 с.

3. Біблія (розділи «Екклесіаст», «Об’явлення Іоанна Богослова»). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrbible.at.ua/>

4. Боецій С. Розрада від філософії / пер. з латин. А. Содомора. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 145 с.

5. Кондзьолка В.В. Історія середньовічної філософії: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. – Л.: Світ, 2001. – 318 с.

6. Макіавеллі Н. Державотворець: політ. трактат / Ніколо Макіавеллі; пер. В. Балог. – Київ: Арій, 2014. – 223 с.

7. Пашук А. І. Нариси з історії філософії середніх віків: підруч. для студ. вищ. навч. закл. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 712 с.

8. Рассел Б. Історія західної філософії [Електронний ресурс] / Пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Тарашука. – К.: Основи, 1995. – 759 с. – Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/russel/rus.htm>

9. Саух П. Ю. Філософія: навчальний посібник [Електронний ресурс]. – Житомир: Видавництво Житомирського державного педагогічного університету. – 2003. – 254 с. – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/20184/1/Saukh_Filosofija.pdf

ТЕМА №4

ФІЛОСОФІЯ НОВОГО ЧАСУ.

НІМЕЦЬКА КЛАСИЧНА ФІЛОСОФІЯ

План

1. Загальна характеристика філософії Нового часу: специфіка, коло проблем, напрями, представники.
2. Емпіризм (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк).
3. Раціоналізм (Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц).
4. Загальна характеристика німецької класичної філософії:
 - Теорія пізнання та етика І. Канта,
 - Ідеалізм та діалектика Г. Гегеля,
 - Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха.

Основні поняття: емпіризм, раціоналізм, сенсуалізм, картезіанство, монада, онтологічний монізм, онтологічний плюралізм, дуалізм, метод пізнання, «річ у собі», «річ для нас», абсолютна ідея, антиномії розуму, діалектика, антропологія, трансцендентне, трансцендентальне, апріорі, апостеріорі, агностицизм.

Контрольні питання:

1. Що таке механіцизм у контексті філософії Нового часу?
2. Назвіть найефективніший метод пізнання за Ф. Беконом.
3. Що таке примари (ідоли) пізнання за Ф.Беконом?
4. Розкрийте зміст поняття «сенсуалізм» та назвіть його представників.
5. Порівняйте теорії природного права та суспільного договору Т.Гоббса та Дж. Локка. У чому їх відмінність?
6. Поясніть дуалізм в онтології та в антропології Р. Декарта.
7. Назвіть вихідні принципи етики І. Канта. Розкрийте зміст «категоричного імперативу».
8. Визначте принципи діалектики Г.В.Ф. Гегеля.
9. Чому Л. Фейєрбах критикував релігію та ідеалістичну філософію Г. Гегеля?

Завдання для самостійної роботи:

1. Загальна характеристика філософії французького Просвітництва: ідеї, представники.
2. В чому полягає проблема методу у філософії Нового часу.
3. Поясніть, що таке «tabula rasa» згідно Дж.Локку.

Практичне завдання:

1. Напишіть есе обсягом 2-3 тис. знаків за однією з тем:
 - “Роль розуму та відчуттів у процесі пізнання”,
 - “Дуалістичне вчення Р. Декарта у сучасній ретроспективі”,
 - “Місце теорії суспільного договору в процесі розвитку політичної думки”,
 - “Мої роздуми про етичне вчення Імануїла Канта”,

- “Фейербах про сутність релігії”.

ФІЛОСОФІЯ НОВОГО ЧАСУ

XVII-XVIII століття - доба видатних досягнень філософії, науки і культури.
XVII ст. - століття геніїв і вільнодумства, XVIII ст. - століття Просвітництва.

Соціально - природничо - політичні і наукові передумови.

Бурхливий розвиток буржуазних економічних відносин.

Наукова революція. Великі наукові відкриття Коперніка, Галілея, Ньютона.

Якісно нова картина світу.

Нові
соціально-
етичні
ідеали

Нова
філософія
історії

Методологія
наукового
пізнання

Визначення
джерела
людських
знань

Вільно-
думство
і
атеїзм

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
Філософія Нового часу XVII ст.	- орієнтація на природу як новий образ реальності і на науку. Природоцентризм; - гносеологія і методологія (через удосконалення методів пізнання природи, збільшення влади людини над нею). - емпіризм ————— як універсальні - і ————— методи пізнання; - раціоналізм ————— - критика схоластики; - механістичне розуміння людини.	
Формування філософії Нового часу.	- критика філософії як форми споглядання і обґрунтування ідеї філософії як науки про реальний світ; - визначення цілей, методів та ідеалів наукового пізнання. Теоретичне обґрунтування емпіризму, досвідно-індуктивного методу; - критика схоластики; - демаркація пізнання природи і антропологічного пізнання; - раціоналізм. Теоретичне обґрунтування дедуктивного методу. Теорія вроджених ідей; - дуалізм душі і тіла. Ідея двох субстанцій світу (матерія та мислення); - механіцизм. Ідея першопоштовху. Деїзм; - система раціоналістичної філософії, яка охоплює не тільки вчення про буття, але й вчення про суспільство і державу; - немає двох істин, істина одна - істина розуму; - теорія абстрактно-ідеальної моделі суспільства, що будується на «природному стані людей». Теорія суспільного договору; - класифікація типів держав : демократія, аристократія, монархія; - теоретичне обґрунтування сенсуалістичного вчення. Переконання незаперечності індуктивістської гносеології, яка визнає виникнення загальних понять через узагальнення одиничних явищ; - вчення про будову світу, розроблене на основі атомістичної теорії; - поглиблення тези про надприродну причину першопоштовху до вчення про неможливість існування природних причин. Всі причини мають божественний характер. Людина не здатна знати речі повністю, як не здатна знати Бога у всій його повноті. Носієм усіх ідей є Бог;	Френсіс Бекон (1561-1626 р.р.). Рене Декарт (1596-1650 р.р.). Томас Гоббс (1588-1688 р.р.). П'єр Гассенді (1592-1655 р.р.). картезіанство : Ніколо Мальбранш (1638-1715 р.р.).

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
	- заперечення існування єдиної субстанції. Теорія нескінченної множини субстанцій - монад. Монада - одиниця буття, здатна до активності, саморуку і діяльності. Монадологія; - теорія формальної філософії здорового глузду на базі уявлень про розум; - ідея системи знання на основі теологічного принципу. Фізичне знання, гармонія, «пневматологія», математика, етика, право, політика, філософія; - розробка принципів аксіоматичної побудови наукової теорії.	Готфрід Вільгельм Лейбніц (1646-1716 р.р.). Християн Вольф (1679-1754 р.р.).
Філософія Просвітництва. Французький матеріалізм XVIII ст.	- раціоналізм - ставка на розум; організація світу і держави на засадах розуму; - антропоцентризм. Розуміння людини як природної і колективної істоти; - філософія історії. Ідея прогресу як поступального удосконалення людського розуму; - детеологізація світоглядних основ суспільства і атеїзм; - матеріалізм. Механістична картина світу.	Дені Дідро (1713-1784 р.р.). Вольтер (1694-1778 р.р.). Жан Жак Руссо (1712-1778 р.р.).
	- процесуальність світу. Поняття матерії. Ідея розмаїття форм матерії. Єдність матерії і свідомості; - еволюційна концепція біологічних видів. Історична природа свідомості; - три види пізнання : спостереження, обмірковування, досвід; - ідея вирішальної ролі середовища у формуванні особистості; - концепція «суспільної природи людини»; - вчення про «освічене керування державою» як основа суспільної злагоди; - релігія обмежує свободу людини. Критика релігійної догматики, офіційної церкви; - доля людини у суспільстві, де існує штучна культура, що заперечує природні властивості індивіда. Роль у житті людини підсвідомих, інстинктивних мотивів дій людини; - явище відчуження; - причина страждань людини - протиріччя між її реальним станом та її природними властивостями, між природою людини та суспільними інститутами, між особистістю та громадянством.	

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
	- джерело протиріч цивілізації - соціальна нерівність, що виникає з приватної власності на землю та знаряддя праці. Шлях подолання суперечностей суспільства - зміна системи освіти, методів виховання; - концепція «суспільного договору». Ідея конституційного устрою держави; - людина здатна існувати лише за умов існування природи. Поняття «абсолютного закону», який підкоряє собі людину через закон «влади інтересів». «Інтерес» поєднує головні умови існування людини, обумовлює людську активність; - система принципів природної етики; - виховання - універсальний механізм вирішення суспільних проблем. Основа виховання - «правильні закони» (закони, прийняті більшістю народу); - ідея універсальності руху. Матерія і рух нерозривні; - вчення абсолютного детермінізму. Випадковості у природі не існує, випадковість - це прояв нашого незнання; - світ як система причин та наслідків. Людина і суспільство взаємодіють з Космосом. Узгодження існування людини і суспільства зі світом у цілому - заповідь їх щасливого існування.	Клод Адріан Гельвецій (1715-1771 р.р.). Поль Анрі Гольбах (1723-1789 р.р.).

НІМЕЦЬКА КЛАСИЧНА ФІЛОСОФІЯ

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
Німецька класична філософія (80-ті роки XVIII ст. - середина XIX ст.).	ДОКРИТИЧНИЙ ПЕРІОД - матеріалізм і діалектичний підхід у вирішенні проблеми походження сонячної системи (до 70-х р.р XVIII ст.); - «всезагальна природна історія та теорія неба». КРИТИЧНИЙ ПЕРІОД - теорія пізнання. Априоризм; - система категорій; - трансцендентальна логіка; - етика. «Критика чистого розуму», «Критика практичного розуму», «Критика спроможності судження»; - розмежування природного світу, де діє необхідність, і людського культурного світу, де діє свобода; - 1. Що я можу знати? Демаркація меж людського пізнання. «Річ в собі». Априоризм і агностицизм. 2. Що я можу робити? Природа моралі. Етика. 3. На що я можу сподіватися? Суть і роль релігії в житті людини. 4. Що таке людина? Місце людини у світі і її призначення.	Іммануїл Кант (1724-1804 р.р.).

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
Філософська система Діалектична логіка Філософія природи Антропо - - соціальна філософія	- історія - діалектична і активна взаємодія абсолютного «Я» (самосвідомості людини) і індивідуального «Я» : «Діяти! Діяти! - ось для чого ми існуємо»; - людська воля і розум нерозривні. Людина - образ усього людства, а людство - образ окремих людей, реалізація волі яких творить історію як рух із сфери необхідності в царство свободи. Суб'єктивний ідеалізм.	Йоганн Готліб Фіхте (1762-1814 р.р.).
	- натурфілософія. Природа як силова динамічна єдність протилежностей. Історичний погляд на природу; - трансцендентальний ідеалізм (визнання суб'єктивного «Я» стосовно об'єктивного); - філософія тотожності. Природа і свідомість, об'єкт і суб'єкт, співпадають в Абсолюті; - філософія одкровення. Ірраціоналізм та містика.	Фрідріх Вільгельм Шеллінг (1775-1854 р.р.) «Ідея філософії природи», «Система трансцендентального ідеалізму», «Філософія одкровення».
	- розробка діалектичного методу мислення і світорозуміння. Об'єктивний ідеалізм; - протиріччя між системою і методом. Абсолютна ідея (система категорій, що саморозвиваються); - діалектичний зміст абсолютної ідеї: у сфері логічного розвитку понять, в акті відчуження, відокремлення від самої себе, тобто деградації, що означає породження природи, у сфері руху від чужої для ідеї природи в площину розвитку духу. Принципи і закони діалектики.	Георг Вільгельм Фрідріх Гегель (1770-1831 р.р.) «Феноменологія духа», «Наука логіки», «Філософія духу».
	- в центрі філософії - проблема людини. Антропологічна філософія; - що таке життя, любов, щастя, смерть, надія? Вихідний пункт і кінцева мета пошуків відповідей і цілісна, реальна людина. Категорія «людська природа» - об'єднує і природу, і людину; - критика гегелівського ідеалізму і релігії. Релігія - ілюзорне бачення сутності людини, яке зумовлене відсутністю умов для її реалізації. Шлях - зняття релігійного відчуження в гуманістичному оновленні умов життя, в подоланні відчуття залежності від зовнішніх природних і соціальних сил;	Людвіг Андреас Фейєрбах (1804-1872 р.р.) «До критики філософії Гегеля», «Сутність християнства», «Основні положення філософії майбутнього».

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
	- ідея нової релігії, що будується на основі всезагальної любові.	

Література

Основна:

1. Петрушенко В.Л. Філософія: Підручник. – Львів: ПП “Магнолія 2006”, 2025. – 504 с.

2. Халапсіс О. В. Філософія : підруч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 196 с.

3. Філософія: підручник / В.С. Бліхар, М.М. Цимбалюк, Н.В. Гайворонюк, В.В. Левкулич, Б.Б. Шандра, В.Ю. Свищу. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с.

4. Литвинчук О.В., Муляр В.І. Філософія: навч. посібник. Житомир : Житомирська політехніка, 2021. 403 с.

5. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія: Підручник. – Львів: Місіонер, 2020. – 784 с.

6. Макаров З. Ю. Філософія. Ч. 1. Історія розвитку філософської думки: навчальний посібник – Вінниця: Видавець ФОП Кушнір Ю.В., 2020. 232 с.

7. Філософія : навчальний посібник для самостійної роботи студентів 1-го курсу медичних та фармацевтичних факультетів [Електронний ресурс] / уклад. : І. Г. Утюж, В.А. Жадько, Н. В. Спиця, Д. П. Сепетий, М. О. Мегрелішвілі, Н. В. Павленко. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2020. – 78 с.

8. Філософія. Історія філософії : робочий зошит для студ. І-ІІ курсів мед. і фармац. ф-тів [Електронний ресурс] / МОЗ України, Запоріз. держ. мед. ун-т ; уклад.: І. Г. Утюж, Н. В. Спиця ; рец.: О. Д. Турган, Д. П. Сепетий. – Запоріжжя : ЗДМУ, 2017. – 58 с.

9. Філософія: терміни і поняття [Текст] : навч. енциклопед. словник / МОН України ; за наук. ред.: В. Л. Петрушенка ; рец.: Р. О. Додонов, І. Г. Утюж. – Львів : Новий Світ-2000, 2020. – 492 с.

Додаткова:

1. Термінологія німецької класичної філософії [Текст] / А. Богачов [та ін.] // Філософська думка : український науково-теоретичний часопис. - 2016. - № 1. - С. 75-82.
2. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. – К.: Дух і літера, 2000. – 606 с.
3. Г'юм Д. Трактат про людську природу. – Київ: Всесвіт, 2003. – 552 с.
4. Декарт Р. Медитації про першу філософію / Метафізичні медитації // «Медитації» Декарта у дзеркалі сучасних тлумачень. – К.: Дух-і-літера, 2014. – С. 115-292.
5. Декарт Р. Міркування про метод. – К.: Тандем, 2011. – 101 с.
6. Енгельс Ф. Людвіг Фейєрбах і кінець класичної німецької філософії // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. Т.21.
7. Кант І. Критика практичного розуму. – К.: Юніверс, 2004. – 240 с.
8. Кант І. Пролегомени до кожної майбутньої метафізики, яка може постати як наука / Імануель Кант ; пер. з нім., вступ. ст., комент. й прим. В. Терлецького. – Вид. 2-ге, уточн. і доп. – Харків: Фоліо, 2018. – 211 с.
9. Лок Д. Два трактати про врядування. – К.: Основи, 2001. – 265 с.
10. Лок Д. Досліди про людське розуміння. У чотирьох книгах. – Х.: Акта, 2002. – 152 с., 608 с., 248 с., 394 с.
11. Ляйбніц Г. В. Монадологія // Sententiae. – 2013. – №1 (XXVIII). – С. 151-177.
12. Рассел Б. Історія західної філософії [Електронний ресурс] / Пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Таращука. - К.: Основи, 1995. - 759 с. - Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/russel/rus.htm>
13. Саух П. Ю. Філософія: навчальний посібник [Електронний ресурс]. – Житомир: Видавництво Житомирського державного педагогічного університету. – 2003. – 254 с. – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/20184/1/Saukh_Filosofija.pdf
14. Стеценко К. Філософія емпіризму Ф. Бекона та її вплив на становлення сучасного освітнього процесу Великої Британії

ТЕМА № 5
НЕКЛАСИЧНА І ПОСТКЛАСИЧНА ПАРАДИГМИ
ФІЛОСОФІЇ (Ч.1)

План

1. Філософські погляди А. Шопенгауера:
 - соціальний волонтаризм та песимізм;
 - людина і суспільство: проблема взаємодії;
 - «Афоризми життєвої мудрості».
2. Філософські погляди Ф. Ніцше:
 - «воля до влади»;
 - культ Надлюдини;
 - критика релігії – «Бог помер»;
 - відношення до держави.
 - проблема інтерпретування філософії Ф. Ніцше.
3. Основні філософські ідеї З. Фрейда.
4. Неофрейдизм: К. Г. Юнг, Е. Фромм.

Основні поняття: волонтаризм, ірраціоналізм, людина, життя, смерть, сенс життя, Надлюдина, «переоцінка цінностей», нігілізм, воля до влади, світова воля, несвідоме, сублимація.

Контрольні питання:

1. Яким життєвим мудростям вчить А. Шопенгауер?
2. У чому проявляється песимізм у філософії А. Шопенгауера?
3. Що «так» і «не так», на Ваш погляд, казав Заратустра?
4. Охарактеризуйте відношення Ф. Ніцше до релігії.
5. Охарактеризуйте структуру внутрішнього світу особистості за З. Фрейдом.

Завдання для самостійної роботи

1. Критика психоаналізу З. Фрейда К. Юнгом: основні розходження.
2. Дайте визначення поняття «архетипи» за К. Юнгом.

3. Прокоментуйте погляди Е. Фромма щодо любові у капіталістичному суспільстві. Чи погоджуєтесь Ви з ними?

Практичне завдання:

1. Напишіть есе обсягом 2,5-3,5 тис. знаків за однією із запропонованих тем:

- «Проблема щастя в філософії А.Шопенгауера»;
- «Моє розуміння філософських ідей Ф. Ніцше та їх вплив на сучасне суспільство»;
- «Роздуми за мотивами творів Ф. Ніцше: чому «Бог помер»?»;

або:

- Опрацюйте «Афоризми життєвої мудрості» А. Шопенгауера та зробіть коментарій до найбільш цікавих з Вашої точки зору ідей.

Коли Ви виконуєте це завдання, зверніть увагу на наступне:

- 1) обґрунтуйте, чому Ви виділяєте для коментарів саме ці ідеї;
- 2) поясніть їх зміст і значення;
- 3) поміркуйте, чи актуальні вони у контексті розвитку сьогоденного суспільства;
- 4) чи можете Ви якісь етичні настанови А.Шопенгауера використовувати у власному житті.

Література

Основна:

1. Петрушенко В.Л. Філософія: Підручник. – Львів: ПП “Магнолія 2006”, 2025. – 504 с.

2. Халапсіс О. В. Філософія : підруч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 196 с.

3. Філософія: підручник / В.С. Бліхар, М.М. Цимбалюк, Н.В. Гайворонюк, В.В. Левкулич, Б.Б. Шандра, В.Ю. Свищо. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с.

4. Литвинчук О.В., Муляр В.І. Філософія: навч. посібник. Житомир : Житомирська політехніка, 2021. 403 с.

5. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія: Підручник. – Львів: Місіонер, 2020. – 784 с.

6. Макаров З. Ю. Філософія. Ч. 1. Історія розвитку філософської думки: навчальний посібник – Вінниця: Видавець ФОП Кушнір Ю.В., 2020. 232 с.

7. Філософія: навчальний посібник для самостійної роботи студентів 1-го курсу медичних та фармацевтичних факультетів [Електронний ресурс] / уклад. : І. Г. Утюж, В.А. Жадько, Н. В. Спиця, Д. П. Сепетий, М. О. Мегрелішвілі, Н. В. Павленко. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2020. – 78 с.

8. Філософія. Історія філософії: робочий зошит для студ. І-ІІ курсів мед. і фармац. ф-тів [Електронний ресурс] / МОЗ України, Запоріз. держ. мед. ун-т; уклад.: І. Г. Утюж, Н. В. Спиця; рец.: О. Д. Турган, Д. П. Сепетий. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2017. – 58 с.

9. Філософія: терміни і поняття [Текст]: навч. енциклопед. словник / МОН України; за наук. ред.: В. Л. Петрушенка; рец.: Р. О. Додонов, І. Г. Утюж. – Львів: Новий Світ-2000, 2020. – 492 с.

Додаткова:

1. Ніцше Ф. Так мовив Заратустра. Книжка для всіх і ні для кого [Текст] / Ф. В. Ніцше. - Харків: Фоліо, 2021. - 253 с.

2. Ніцше Ф. Ранкова зоря. Думки про моральні передсуди [Текст] / Фридрих Ніцше; пер. Вахтанга Кебуладзе; [наук. ред.: Т. Лютий]. - Київ: Темпора, 2018. - 798 с.

3. Фройд З. Невпокій в культурі [Текст]: [есеї] / Зигмунд Фройд; пер. з нім. Юрко Прохасько. - Львів: Апріорі, 2021. - 118, [1] с.

4. Фройд З. По той бік принципу задоволення [Текст]: [зб. наук. пр.] / Зигмунд Фройд; [пер. з нім. В. Б. Чайковський]. - Харків: Фоліо, 2019. - 153, [2] с.

5. Фромм Е. Мистецтво любові [Текст] / Еріх Фромм; [пер. з англ. В. Кучменко]. - 3-тє вид. - Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2020. - 188, [2] с.

6. Гуменюк О. Є. Проблематика Я у психоаналітичній теорії Зигмунда Фрейда: лекція / Гуменюк Оксана Євстахіївна. – Тернопіль: Економічна думка, 2013. – 34 с.

7. Філософія Ф. Ніцше і сучасність (До 160-річчя від дня народження) // Філософсько-антропологічні студії 2005. – К.: Стилос, 2015. – 336 с.

8. Фройд З. Вступ до психоаналізу / Зигмунд Фройд; пер. з нім. П. Таращука. – Харків: Клуб сімейн. дозвілля, 2015. – 478 с.

9. Фройд З. Тотем і табу [Текст] / Зигмунд Фройд ; [пер. з нім. та передм. В. Б. Чайковського]. - Харків : Фоліо, 2019. – 265 с.

10. Фромм Е. Мати або бути? [Текст] / Еріх Фромм ; [пер. з англ. Г. Яновської]. - Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2020. - 303 с.

ТЕМА №6.

НЕКЛАСИЧНА І ПОСТКЛАСИЧНА ПАРАДИГМИ ФІЛОСОФІЇ (Ч. 2). УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФІЯ.

План

1. Антропологічний напрямок:

- екзистенціалізм;
- герменевтика;
- постмодернізм.

2. Сцієнтичний напрямок:

- позитивізм;
- прагматизм.

3. Українська філософія: основні етапи розвитку, представники, ідеї.

4. Класичний період розвитку української філософії: Київсько-Могилянська академія. Філософія Г. Сковороди.

Основні поняття: екзистенціалізм, абсурд, гранична ситуація, прагматизм, герменевтика, герменевтичне коло, герменевтичний трикутник, постмодернізм, симулякр, антеїзм, антропоцентризм, братські школи, емоційність, сентименталізм, «філософія серця», «споріднена праця», українська національна ідея.

Контрольні питання:

1. Назвіть основні напрямки філософії XX-XXI століть.
2. Прокоментуйте тлумачення поняття «свобода» у філософії екзистенціалізму.

3. У чому сутність проблеми «герменевтичне коло»?
4. Назвіть етапи розвитку та представників позитивізму.
5. Охарактеризуйте особливості філософії прагматизму.
6. Назвіть основні етапи історико-філософського процесу в Україні.
7. Що таке «сродна праця» (Г.Сковорода)? Чи актуальна ця концепція у сучасному суспільстві?
8. Розкажіть про вчення Г.Сковороди про «дві натури» і «три світи».
9. Що таке «кордоцентризм»?

Завдання для самостійної роботи:

1. Визначте основні проблеми філософії герменевтики.
2. Назвіть провідні філософські джерела та філософські ідеї часів Київської Русі.
3. Поміркуйте над проблемою: «Україна – Європа: духовні зв'язки доби Відродження. Поява професійної філософії в Україні»
4. У чому особливість просвітницької діяльності та філософії «братських шкіл»?
5. Філософська думка в Україні XIX ст.: вплив німецької філософії, університетська філософія.
6. Філософські ідеї в українській літературі та громадсько-політичних рухах у XIX столітті.
7. Назвіть представників та провідні проблеми сучасної української філософії.

Практичне завдання:

1. Напишіть есе обсягом 2,5-3,5 тис. знаків за однією із запропонованих тем:
 - «Особливості ментальності українця у філософії Г. С. Сковороди / Лесі Українки / П.Юркевича / (будь який інший укр. філософ за вибором)»
або (з пропонувананих нижче завдань оберіть одне)
 - Опрацюйте «Екзистенціалізм – це гуманізм» Ж.-П. Сартра та зробіть коментарій до найбільш цікавих з Вашої точки зору ідей. Коли Ви виконуєте це завдання, зверніть увагу на наступне:

1) обґрунтуйте, чому Ви виділяєте для коментарів саме ці ідеї;

2) поясніть їх зміст і значення;

3) поміркуйте, чи погоджуєтесь Ви (якщо «так», то чому, якщо «ні», то чому) з думкою Ж.-П.Сартра про те, що у людини «існування передує сутності».

• Ознайомтесь з роботою А.Камю Есе про абсурд. Міф про Сізіфа

Поміркуйте, чому Камю порівнює людське життя з долею Сізіфа в Аїді? Чому «Сізіфа слід уявляти щасливим»? Запишіть свої роздуми у вигляді тез, або у вигляді есе.

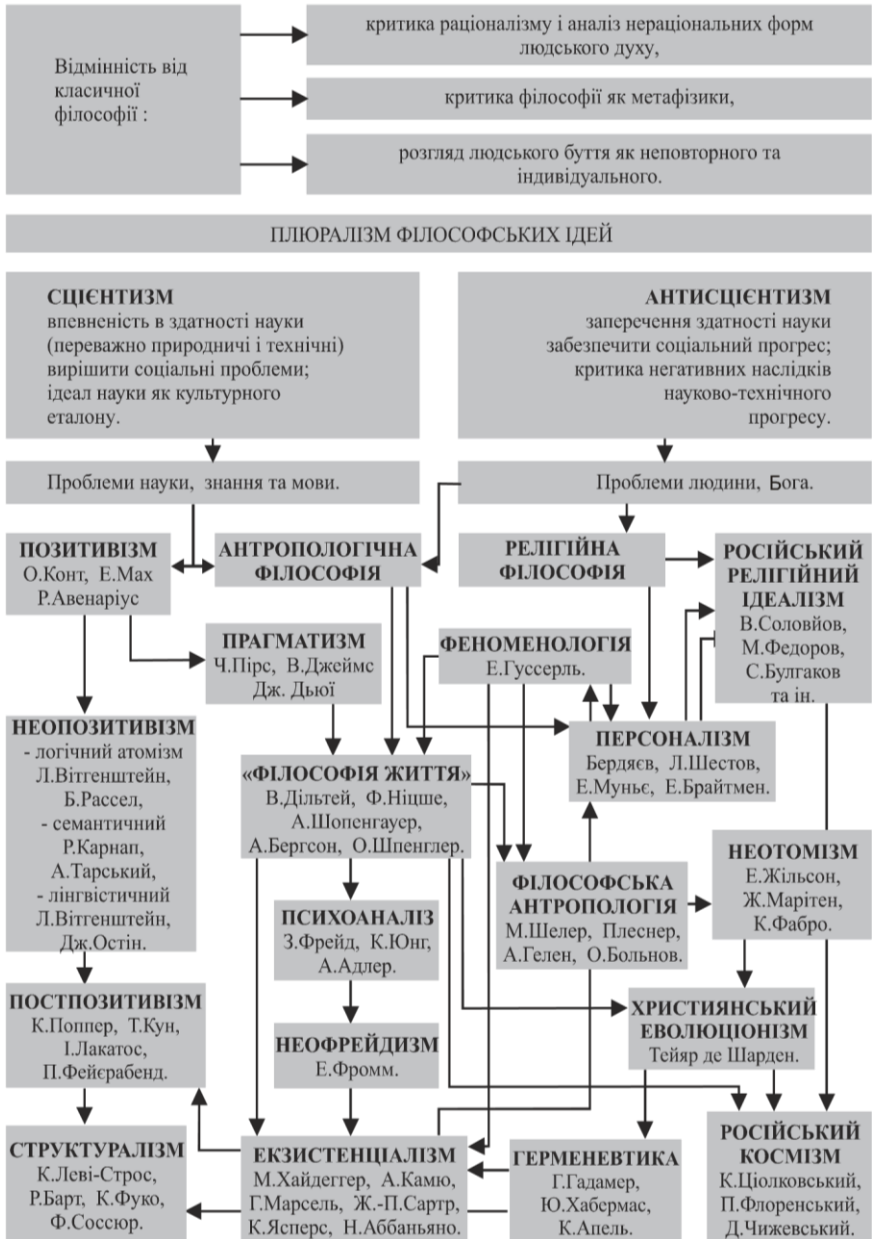
Цей міф трагічний, оскільки його герой наділений свідомістю. Про яку кару могла йтися, якби на кожному кроці його підтримувала надія на успіх? Сізіф... знає про нескінченність своєї сумної долі; про нього він думає під час спуску. Ясність бачення, яка має бути його мукою, звертається в його перемогу... ...що руйнують нас істини відступають, як тільки ми розпізнаємо їх... Вони перетворюють долю на справу рук людини, справу, яка має вирішуватися серед людей...

У невлемому мить, коли людина обертається і кидає погляд на прожите життя, Сізіф, повернувшись до каменю, споглядає безладну послідовність дій, що стала її долею. Вона створена ним самим, з'єднана в одне ціле його пам'яттю і скріплена смертю. Перекоаний у людському походженні всього людського, який бажає бачити і знає, що ночі не буде кінця, сліпий продовжує шлях. І знову скочується камінь.

Я залишаю Сізіфа біля підніжжя його гори! Ноша завжди знайдеться. Але Сізіф вчить вищої вірності, яка відкидає Богів та рухає каміння. Він вважає, що все гаразд. Цей всесвіт, відтепер позбавлений володаря, не здається йому ні безплідним, ні нікчемним. Кожна крупиця каменю, кожен відблиск руди на горі на півночі становить для нього цілий світ. Однієї боротьби за вершину достатньо, щоб наповнити серце людини. Сізіфа слід уявляти собі щасливим.

(Камю А. Есе про абсурд. Міф про Сізіфа)

СУЧАСНА СВІТОВА ФІЛОСОФІЯ

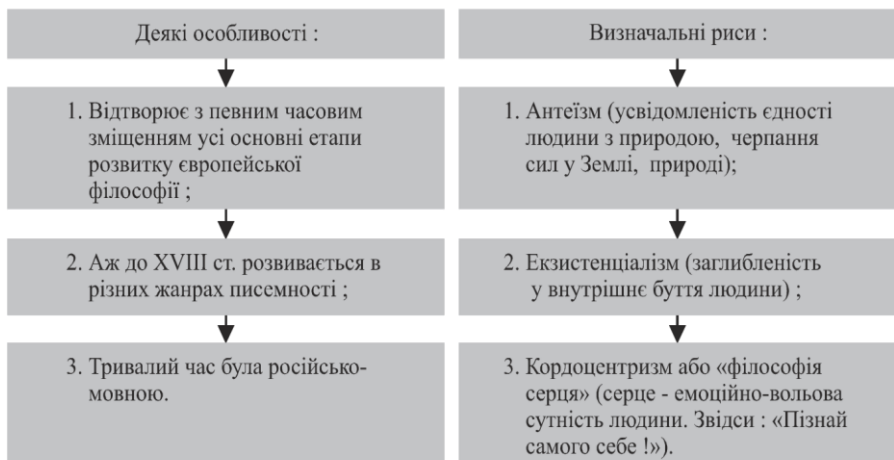

ФІЛОСОФСЬКІ ТЕЧІЇ	ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ІДЕЇ
Позитивізм (оформився в окрему течію в 30-х р.р. ХІХ ст.): - соціологічний позитивізм; - махізм і емпіріокритицизм; - неопозитивізм (20-ті р.р. ХХ ст.); - постпозитивізм (ХХ ст.).	Поняття : верифікація, фальсифікація, конвенціоналізм, парадигма. Будується на принципі, що все достотне, «позитивне» знання може бути отримане лише як результат окремих спеціальних наук, а філософія як особлива наука, що претендує на самостійне дослідження реальності, не має права на існування. «Третя лінія» у філософії. Зосереджений на окремих логіко-методологічних дослідженнях; аналіз мови науки та її можливостей у вираженні знань (Венський гурток ; Логічний позитивізм ; Лінгвістична філософія). Розглядає історичну динаміку наукового пізнання і наукових теорій, але, як правило, абстрагуючись від соціокультурної детермінації науки. Представлений переважно «історичною школою» філософії науки.
Прагматизм (кін.ХІХ ст. - поч.ХХ ст.).	Поняття : досвід, практика, життя. Завдання філософії бути загальним методом вирішення тих проблем, які стоять перед людиною в різних життєвих ситуаціях. Мислення - засіб пристосування організму до середовища з метою успішних дій. Ідеї, поняття і теорії - лише інструменти, знаряддя і плани практичних дій. Істина - все те, що корисно і служить людині.
Структуралізм (20-ті р.р. ХХ ст.).	Поняття : структура, мова. Пошук універсальної структури (стійкої структурності елементів) в усіх областях культури. Використання структурного методу, моделювання, а також елементів формалізації та математизації для аналізу мови, літератури, мистецтва, в етнографії і т. ін. Структурний аналіз розглядається як загальнофілософський метод. Структура об'єктивніша за історію.
Герменевтика (теорія тлумачення текстів) (50-ті р.р. ХХ ст.).	Поняття : тлумачення, розуміння, мова, текст, герменевтичне коло. Мова - особлива реальність, всередині якої перебуває людина. Розуміння - це подія, у якій інтерпретатор і текст взаємодетермінують один одного. Мета : розуміння світу історії, діалог між різними традиціями, взаєморозуміння між людьми.
Філософія життя (кін.ХІХ ст. - поч.ХХ ст.).	Поняття : життя, воля, воля до влади, інтуїція, переживання, ірраціональне. Акцентує увагу на стихійних, підсвідомих, ірраціональних началах людського буття. Егоїзм, атеїзм, волютаризм. Воля до життя, особливо воля до влади виступає як основний спосіб самоствердження людини і головний чинник порядку. Світ - хаотичний потік життя, алогічний, ірраціональний. Пізнання - це інтуїція і розуміння, а не розум. Філософія не може досягнути світ у системі абстрактних понять.

ФІЛОСОФСЬКІ ТЕЧІЇ	ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ІДЕЇ
Феноменологія (поч. XX ст.).	Поняття : феномен, інтенціональність, редукція. Намагання звільнити філософську свідомість від натуралістичних приписів (розчленування на об'єкт і суб'єкт). Мета філософського аналізу - рефлексія свідомості щодо своїх актів і щодо їх змісту ; виявлення граничних характеристик і основ пізнання людського існування і культури. Предметне буття і свідомість - співвідносні. Завдання - розкрити смисл предмета, що затемнений різними думками, оцінками і словами.
Психоаналіз (кін. XIX ст. - поч. XX ст.).	Поняття: несвідоме, архетип, колективне несвідоме, страх. Роль несвідомого у житті людини. Психічні процеси - базові по відношенню до соціально-культурних явищ.
Неофрейдизм (30 р.р. XX ст.).	Принципи соціального або культурного детермінізму, який на відміну від біологізму Фрейда виходить із особистості. Аналіз міжособистісних відносин для кращої адаптації особи до існуючого світу.
Філософська антропологія (перша половина XX ст.).	Поняття : індивід, людина, добро, зло. Пошук єдиного принципу для цілісного розгляду людини, психологічно нейтрального опису людини. Людина відкрита світу і світ відкритий людині. Специфіка людини у тому, що вона постійно переступає межі наявного. Проблема вибору свого «Я», вибору між «добром і злом».
Екзистенціалізм (20 р.р. XX ст.).	Поняття : екзистенція, людина, відчуження, страх, покинутість, вибір, смерть. Проблема відчуження людини від суспільства. Проблема сенсу людського життя, морального вибору, відношення до смерті. Модель людини - це людина у стані «пограничної ситуації» (на межі життя і смерті), людина відчаю і страждання.
Персоналізм (кін. XIX ст. - поч. XX ст.).	Поняття : особистість, воля, самосвідомість, бог, свобода. Особистість первинна творча реальність і вища духовна цінність, а весь світ - прояв творчої активності верховної особистості - Бога. Ірраціоналізм. Намагання конкретизувати християнський ідеал особистості в умовах відчуження, де над людиною тяжіють ворожі соціальні сили.
Неотомізм (середина XIX ст.).	Поняття : бог, людина, моральність. В основі - філософська система Фоми Аквінського, головне завдання якої було обґрунтувати основні положення християнської релігії. В 1879 р. - оголошений офіційною філософською доктриною католицької церкви. Теоцентризм. Але разом з тим посилена увага до соціальних, етичних проблем, до проблем людини. Модернізація томізму.

ФІЛОСОФСЬКІ ТЕЧІЇ	ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ІДЕЇ
Християнський еволюціонізм (тейярдизм) (поч. XX ст.).	Поняття : Бог, еволюція, людина. Намагання «вивести» основні принципи теології з наукових даних, насамперед геології, палеонтології і антропології. Ідея тривалої еволюції людини з неорганічного світу. Характер і напрям еволюції визначається духовною силою («точка Омега»). Еволюція після виникнення людини набуває характеру «христогенезу» (точка, до якої прямує еволюція, – символічне зображення Христа).
Російський релігійний ідеалізм (кін. XIX ст. – поч. XX ст.).	Поняття : людина, Бог, любов, духовний досвід. Релігійна містика. Орієнтація на гуманітарне знання, проблеми людини, на літературу і мистецтво. Персоноцентризм. «Христоцентризм». Концепція «всеедності», філософія «загальної справи».
Російський космізм (кін. XIX ст. – поч. XX ст.).	Поняття : людина, Бог, космос, ноосфера. Проблема єдності людини з космосом, космічної природи людини і космічного масштабу людської діяльності. Аналіз цих проблем на основі теології, нерідко фантастики та даних природознавства. Роль біосфери і особливо ноосфери в історії Землі і Всесвіту. Прогрес – в нерозривній єдності з усім людством і його моральним удосконаленням.

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ФІЛОСОФІЇ

	ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ ІДЕЇ, НАПРЯМКИ, ТЕЧІЇ, ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
	Доба Київської Русі X-XIII ст.	- елементи язичницького світогляду (фольклор, «Слово о полку Ігоревім»); - історіософська проблематика («Слово про закон і благодать», літописи); - елементи античної філософії, запозичені з творів «отців церкви» (Василь Великий, Григорій Богослов, Григорій Назіанзін та ін.).
Д О К Л А С И Ч Н И Й П Е Р І О Д	XIV-XV ст. Формування української народності.	- пантеїстичні ідеї дохристиянської доби. - Рационалістична критика богослов'я («зжидовілі», елементи богомільства, аріанства); - заглибленість у внутрішній світ людини (патерики).
	XVI ст. Доба гуманістично - реформаційної ідеології.	- гуманізм та його проникнення в Україну (Ю.Дрогобич, П.Русин із Кросна, Лукаш з Нового міста, Станіслав Оріховський); - реформаційні ідеї в Україні: 1. Діяльність протестантських громад. 2. Братства (Ю.Рогатинець, С.Зизаній, Л.Зизаній, К.Транквіліон Ставровецький та інші). 3. Острозький літературно-освітній центр (Г.Смотрицький, Д.Наливайко, В.Суразький, Клірик Острозький, Кирило Лукаріс та інші). 4. Полемічна література (М.Смотрицький, Христофор Філает, І.Вишенський та інші).

К Л А С И Ч Н И Й П Е Р І О Д	XVII -перша половина XVIII ст. Філософія в Києво - Могилянській Академії.	- розробка проблем буття (І.Гізель, Ф.Прокопович, Й.Конович-Горбацький); - критика томізму. Проблеми гносеології (орієнтація на пізнання природи й людини; принцип матеріалістичного сенсуалізму С.Яворський, Й.Кроковський, Г.Кониський); - людина і світ її моралі (І.Галатовський, І.Гізель, С.Яворський).
	Філософія Григорія Сковороди.	- світоглядні засади («три світи» й «дві натури»: їх співвідносність). «Філософія серця» як визначний внесок у європейську філософську думку. Гносеологія («сродна праця» й «Пізнай самого себе!»).
	Доба університетської філософії XIX ст.	- вплив Канта, Фіхте, Шеллінга (Й.Шад, П.Лодій, Д.Кавунник, М.Максимович); - гегельянці (Орест Новицький, Сильвестр Гогоцький); - Памфіл Юркевич та його плюралістичний світ і «філософія серця».

Н Е К Л А С И Ч Н И Й П Е Р І О Д	Доба українського романтизму - перша половина XIX ст.	- витоки українського романтизму (шеллінгіанство); - Кирило-Мефодіївське товариство, його соціально-політичні й світоглядні засади. Два його крила: революційно-демократичне (Т.Шевченко) і ліберально-помірковане (М.Костомаров, П.Куліш). Микола Гоголь як виразник української філософської ментальності.
	Натуралістично-позитивістські мотиви у філософії другої половини XIX ст.	- ідеї республіканізму в поглядах М. Драгоманова. Соціал-демократичні ідеали І.Франка, критика ним деяких моментів марксизму та соціального федералізму М.Драгоманова; - критика релігійно-ідеалістичних поглядів (І.Франко, М.Подолінський, Леся Українка); - позитивізм (І.Франко, В.Лесевич); - філософія мови (О.Потебня); - екзистенціальний романтизм (Леся Українка, Михайло Коцюбинський).
	Новітня українська філософія.	- екзистенціально-романтична хвиля Київської школи (М.Бердяєв, Л.Шестов); - український космізм (В.Вернадський); - філософія конкордизму (В.Винниченко); - культурно-філософське піднесення 20-х років (С.Семковський, П.Демчук, В.Юринець); - шістдесятники (П.Копнін та його послідовники В.Шинкарук, І.Бичко, М.Попович, С.Кримський, Ю.Осичнюк та ін.).
	Українська філософія діаспори (XX ст.).	- розробка проблем історії української філософії (Дмитро Чижевський, Іван Мірчук); - ідеологія інтегрального націоналізму (Д.Донцов).

Література

Основна:

1. Петрушенко В.Л. Філософія: Підручник. – Львів: ПП “Магнолія 2006”, 2025. – 504 с.
2. Халапсіс О. В. Філософія : підруч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 196 с.
3. Філософія: підручник / В.С. Бліхар, М.М. Цимбалюк, Н.В. Гайворонюк, В.В. Левкулич, Б.Б. Шандра, В.Ю. Свищу. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с.
4. Литвинчук О.В., Муляр В.І. Філософія: навч. посібник. Житомир : Житомирська політехніка, 2021. 403 с.

5. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія: Підручник. – Львів: Місіонер, 2020. – 784 с.

6. Макаров З. Ю. Філософія. Ч. 1. Історія розвитку філософської думки: навчальний посібник – Вінниця: Видавець ФОП Кушнір Ю.В., 2020. 232 с.

7. Філософія: навчальний посібник для самостійної роботи студентів 1-го курсу медичних та фармацевтичних факультетів [Електронний ресурс] / уклад. : І. Г. Утюж, В.А. Жадько, Н. В. Спиця, Д. П. Сепетий, М. О. Мегрелішвілі, Н. В. Павленко. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2020. – 78 с.

8. Філософія. Історія філософії: робочий зошит для студ. І-ІІ курсів мед. і фармац. ф-тів [Електронний ресурс] / МОЗ України, Запоріз. держ. мед. ун-т; уклад.: І. Г. Утюж, Н. В. Спиця; рец.: О. Д. Турган, Д. П. Сепетий. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2017. – 58 с.

9. Філософія: терміни і поняття [Текст]: навч. енциклопед. словник / МОН України; за наук. ред.: В. Л. Петрушенка; рец.: Р. О. Додонов, І. Г. Утюж. – Львів: Новий Світ-2000, 2020. – 492 с.

10. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб.; за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. К.: Знання, 2012.

Додаткова:

1. Горський В. С. Історія української філософії [Текст]: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. С. Горський, К. В. Кислюк. - К.: Либідь, 2004. - 488 с.

2. Історія української філософії [Текст]: підручник / С. В. Бондар [та ін.]. - К.: Академвидав, 2008. - 624 с.

3. Історія української філософії [Текст]: хрестоматія: [у 2 т.] / уклад. Андрій Бурий; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. - Вид. 2-ге, перероб. та допов. - Дрогобич: Вид. від. ДДПУ ім. І. Франка, 2015.

4. Камю А. Міф про Сізіфа / Вибрані твори. У 3-х т. Т. 3. Есе: Пер. з фр. / Упоряд. О.Жупанський. — Харків: Фоліо, 1997.

5. Після філософії: кінець чи трансформація? Рорті, Ліотар, Фуко, Деррида, Девідсон, Дамміт, Патнем, Апель, Габермас, Гадамер, Рикьор, Макінтайр, Блуменберг, Тейлор [Текст] / пер. з англ. С. О. Кошарний [та ін.]; упоряд. К. Байнес. - К.: Четверта хвиля, 2000. - 431 с.

6. Саух П. Ю. Філософія: навчальний посібник [Електронний ресурс]. – Житомир: Видавництво Житомирського державного педагогічного університету. – 2003. – 254 с. – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/20184/1/Saukh_Filosofija.pdf

7. Сковорода Г. С. (український філософ, поет ; 1722–1794). Повна академічна збірка творів [Текст] / Григорій Сковорода ; за ред. проф. Леоніда Ушкалова ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка [та ін.]. - 2-ге вид., стереотип. - Харків : Савчук О. О. [вид.], 2016. – 1398 с.

8. Ясперс К. Мала Школа філософського мислення: фрагменти з твору [Текст] / К. Ясперс // Філософська думка : український науково-теоретичний часопис. - 2016. - №5. - С. 105-122.

ТЕМА №7

МАТЕРІЯ ТА СВІДОМІСТЬ. ПРОБЛЕМИ ЇХ ВІДНОШЕННЯ. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ПІЗНАННЯ.

ПЛАН

1. Буття та його форми.

2. Матерія як філософська категорія. Рух та його форми. Простір і час.

3. Проблема свідомості в філософії. Поняття і структура свідомості. Самосвідомість. Несвідоме. Функції свідомості.

4. Сутність, структура та форми пізнавального процесу.

5. Наука. Наукове пізнання і його специфічні ознаки.

Основні поняття: онтологія, субстанція, монізм, дуалізм, плюралізм, буття, матерія, рух, простір, час, картина світу, психіка, свідомість, несвідоме, мислення, воля, відображення, пам'ять, почуття, мова, спілкування, праця, суспільна свідомість, гносеологія, пізнання, суб'єкт, об'єкт, знання, істина, наука, агностицизм, аналіз, синтез, індукція, дедукція, експеримент, спостереження, абстрагування, моделювання.

Контрольні питання

1. Які в історії філософії були підходи до розуміння проблеми буття?

2. Поясніть, що таке «матерія».

3. Як співвідносяться поняття: рух, розвиток, прогрес, регрес.
4. Назвіть основні форми руху матерії.
5. Назвіть основні суттєві характеристики часу і простору.
6. Розкрийте в чому полягає активний характер свідомості і її творчі функції.
7. Дайте визначення понять «пізнання», «знання», «істина».
8. Назвіть форми чуттєвого і раціонального пізнання.
9. Що таке парадигма?

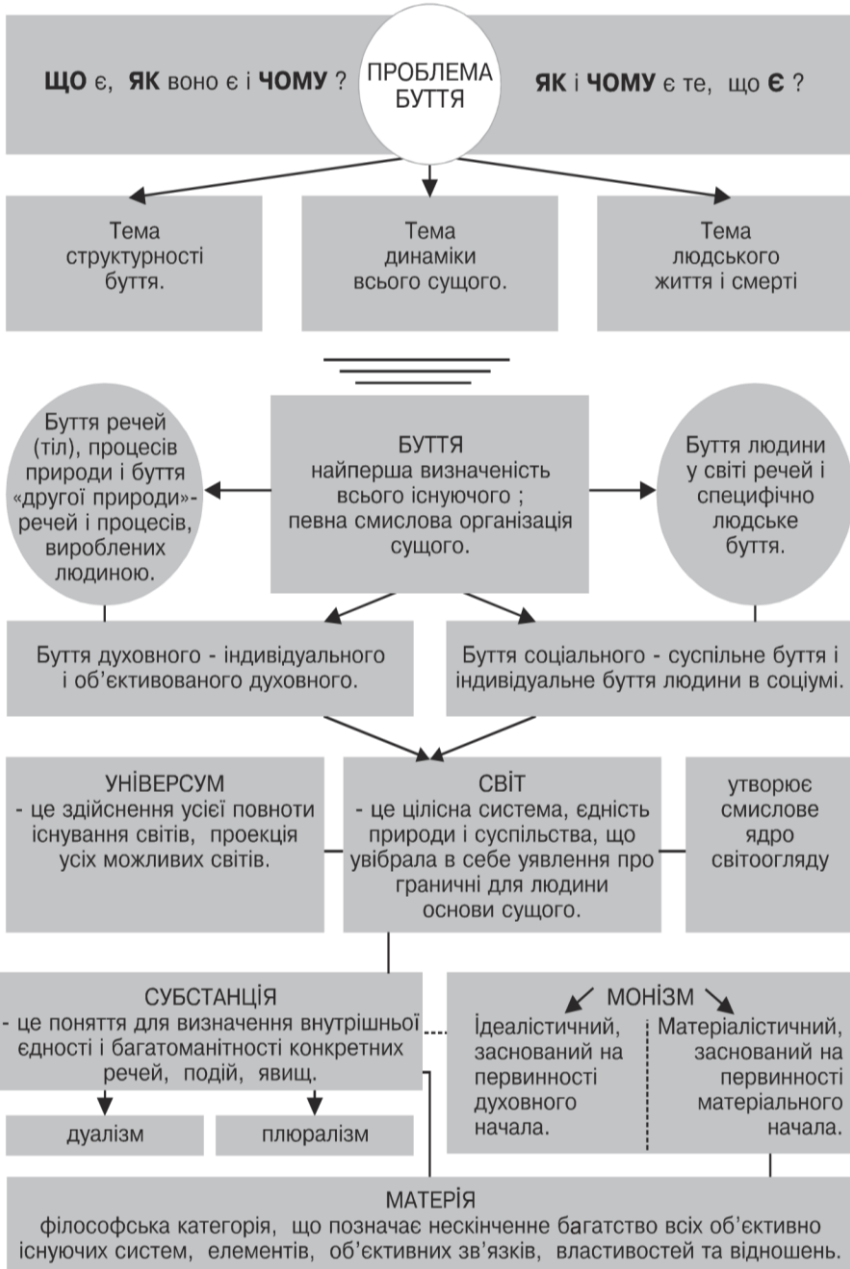
Завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте основні філософські уявлення про матерію.
2. Проаналізуйте зміст субстанційної та реляційної концепцій простору і часу.
3. Що таке відображення? Назвіть та розкрийте його форми.
4. Визначте біологічні та соціальні передумови виникнення свідомості.
5. Назвіть концепції істини та їх представників.
6. Охарактеризуйте форми емпіричного і теоретичного рівнів пізнання.
7. Розкрийте єдність чуттєвого і раціонального у пізнавальному процесі.
8. Доведіть, що практика є основою, ціллю пізнання та критерієм істини

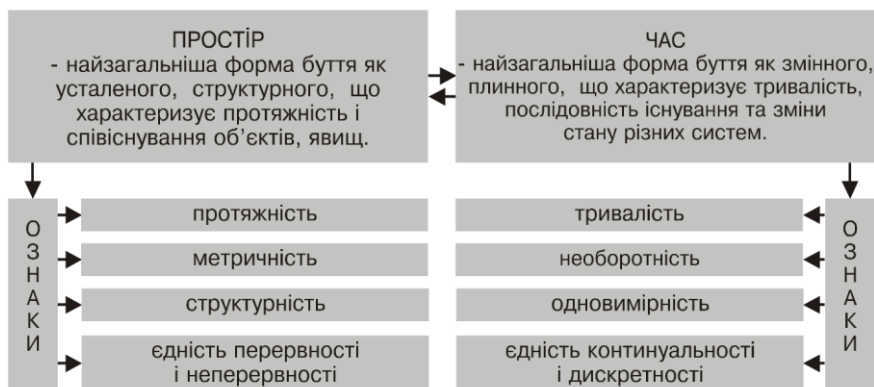
Практичне завдання:

1. Напишіть есе обсягом 2,5-3,5 тис. знаків за однією із запропонованих тем:
 - «Чому проблема свідомості є найскладнішою проблемою філософії?»
 - «Етичний вимір наукового пізнання»

БУТТЯ, ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ, МАТЕРІЯ

Універсальність та цілісність організації всього розмаїття нескінченного світу виражається в єдності ПРОСТОРУ і ЧАСУ.

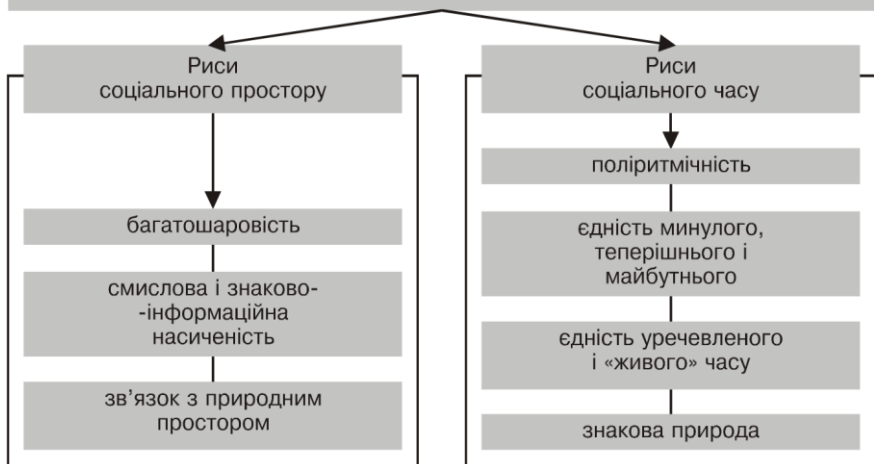
У тлумаченні простору і часу історично склалось чотири підходи : динамічний, статичний, субстанціальний, релятивний.

Загальні властивості і певні особливості виражаються в різних виявах простору і часу : фізичному, біологічному, соціальному.

↓

В соціальному

засоби визначення людини в історії та культурі, пізнання і самопізнання людини як суб'єкта діяльності і свободи.

Сталість і мінливість буття виражається в поняттях :

РУХ

- поняття для позначення будь-яких взаємодій, а також зміни станів об'єктів, що викликані цими взаємодіями, безвідносно до їхнього носія, способу та напрямку здійснення.

i

СПОКІЙ

- поняття, що виражає незмінність, сталість будь-чого. Це означення тих станів руху, що забезпечують стабільність, збереження якості предмета чи явища.

у вічний
філософському | абсолютний
значенні | нестворюваний

сутність
руху

РОЗВИТОК

- процес тривалих накопичуваних незворотних якісних змін у бутті.

закон і
спосіб
здійснення
буття

Змістом процесу розвитку є формотворення нового на основі реалізації закладених раніше можливостей, перетворення їх на дійсність, а разом з тим і породження нових можливостей.

ознаки

структурність

поступальність

спрямованість

циклічність

колообіг

п
р
о
г
р
е
с

р
е
г
р
е
с

ЛЮДИНА

цілісна єдність

природного

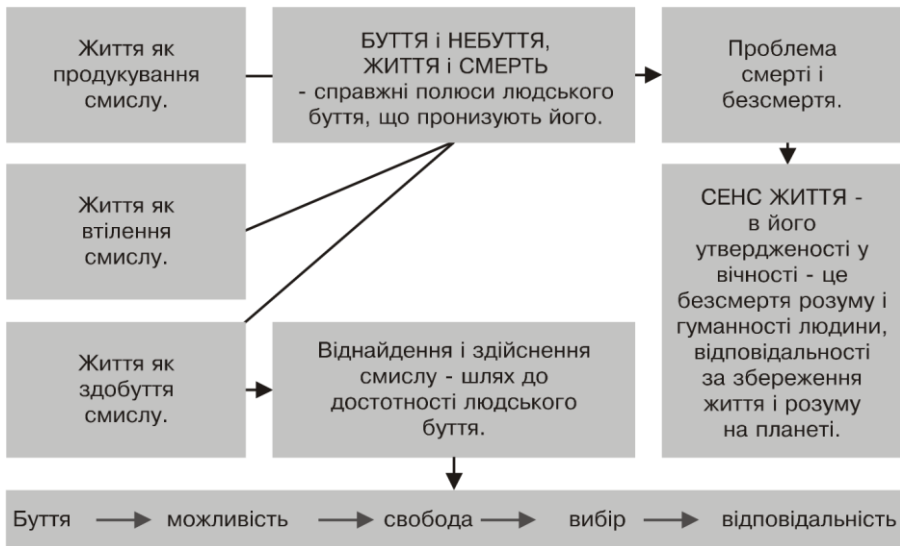
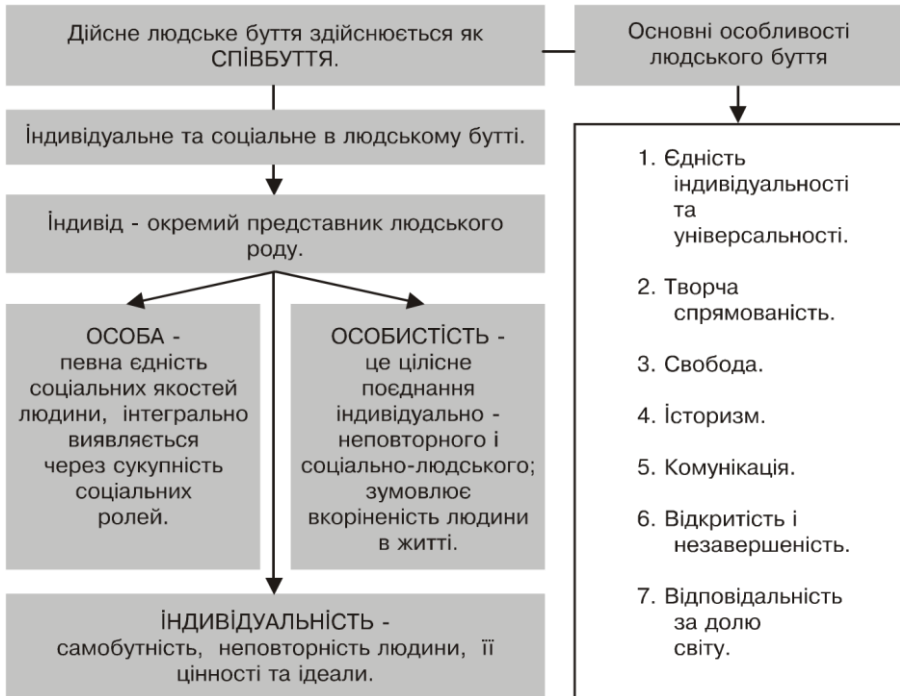
соціального

духовного

проявляється через

діяльність

спілкування

Можливість ставлення людини до буття, можливість вибору світовідношення є виявом СВОБОДИ як визначального принципу, власне людського способу буття.

Здатність людини чинити свідомий вибір стратегії власної життєдіяльності з-поміж багатьох можливостей.

свобода вибору
позитивна свобода - це зусилля, наповнене смыслом
свобода волі

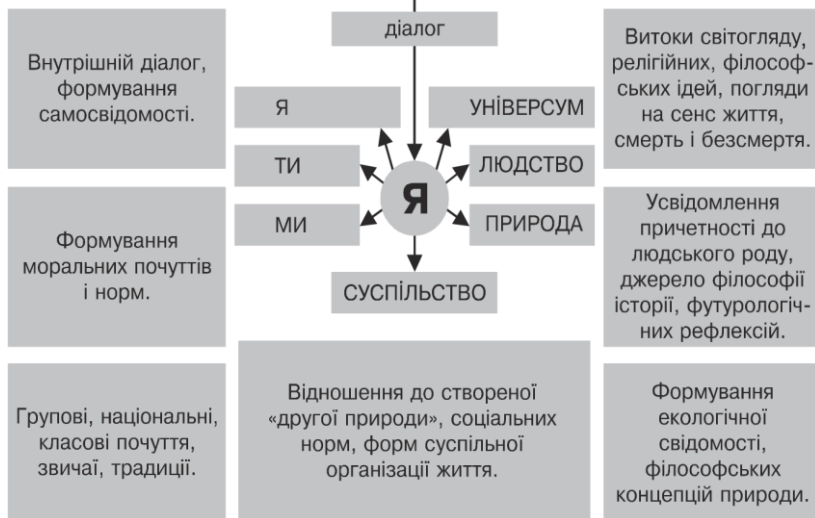
С
В
О
Б
О
Д
А

«від» - зовнішніх обмежень політичних, громадських
«для» - внутрішня, що дозволяє людині прилучатись до смислу буття

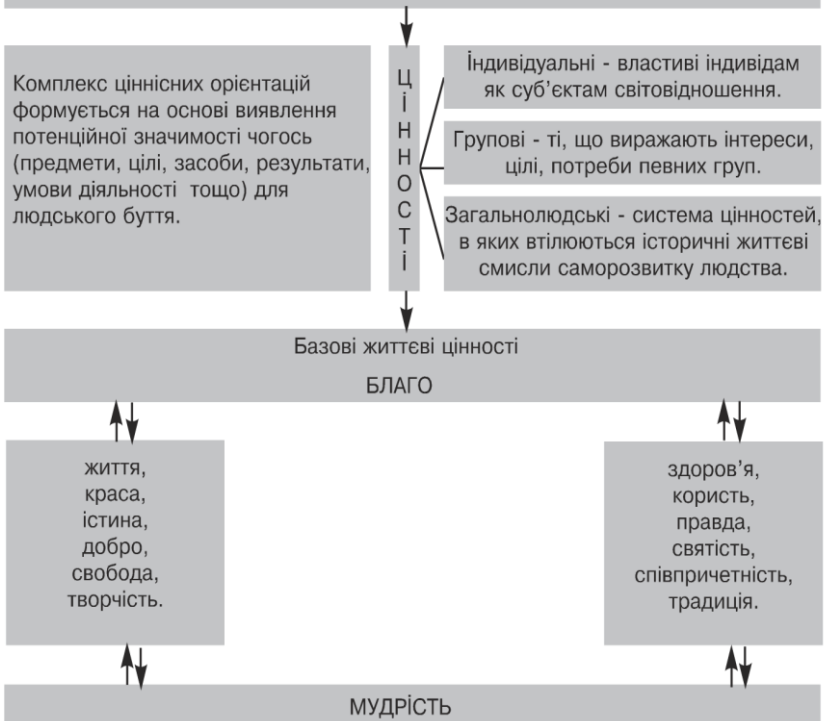
як здатність до самообмеження, як відповідальність за весь Універсум.

Життєве призначення людини - бути особистістю, це її обов'язок перед собою й перед іншими людьми.

Соціалізація - процес формування соціальних якостей людини та розвитку її індивідуальності.

Точки, поєднування людини зі світом, які є певним запитуванням, спрямованим від світу до людини, а разом з тим і ґрунтом можливої відповіді, можна назвати **цінностями**. Вони діють у людському бутті як поля **взаємності**. Проте цінності не тільки поєднують людей, складають ґрунт для вибудови спільного життєвого світу, але й прокладають певну межу між ними.

Незважаючи на те, що всі цінності укорінені в людському досвіді, вони все ж вимагають від людей певних зусиль для їх підтримання й поширення. Тобто вони потребують свого постійного обґрунтування.

Головними способами обґрунтування цінностей є:

- міфологічний;
- релігійно-містичний;
- раціонально-логічний;
- емоційно-образний;
- життєво-практичний.

Найзагальнішим способом практичного втілення цінностей у людському бутті є перетворення їх на норми. Зміст кожної цінності виражається у формі вимог і приписів. Наприклад: "Будь добрим, не чини зла" - добро.

ПРОБЛЕМА СВІДОМОСТІ У ФІЛОСОФІЇ

Проблема свідомості - центральна проблема у філософії

Від її вирішення залежить

вирішення
основного
питання
філософії

визначення
місця
людини в світі

відношення
людини до
навколишнього
середовища

визначення
природи
свідомості
людини

Філософи по-різному розуміють природу свідомості, її відношення до матерії і роль її в житті людини:

Свідомість - лише ідеальне і не має ніякого відношення до матерії, об'єктивної дійсності (*суб'єктивний ідеалізм*);

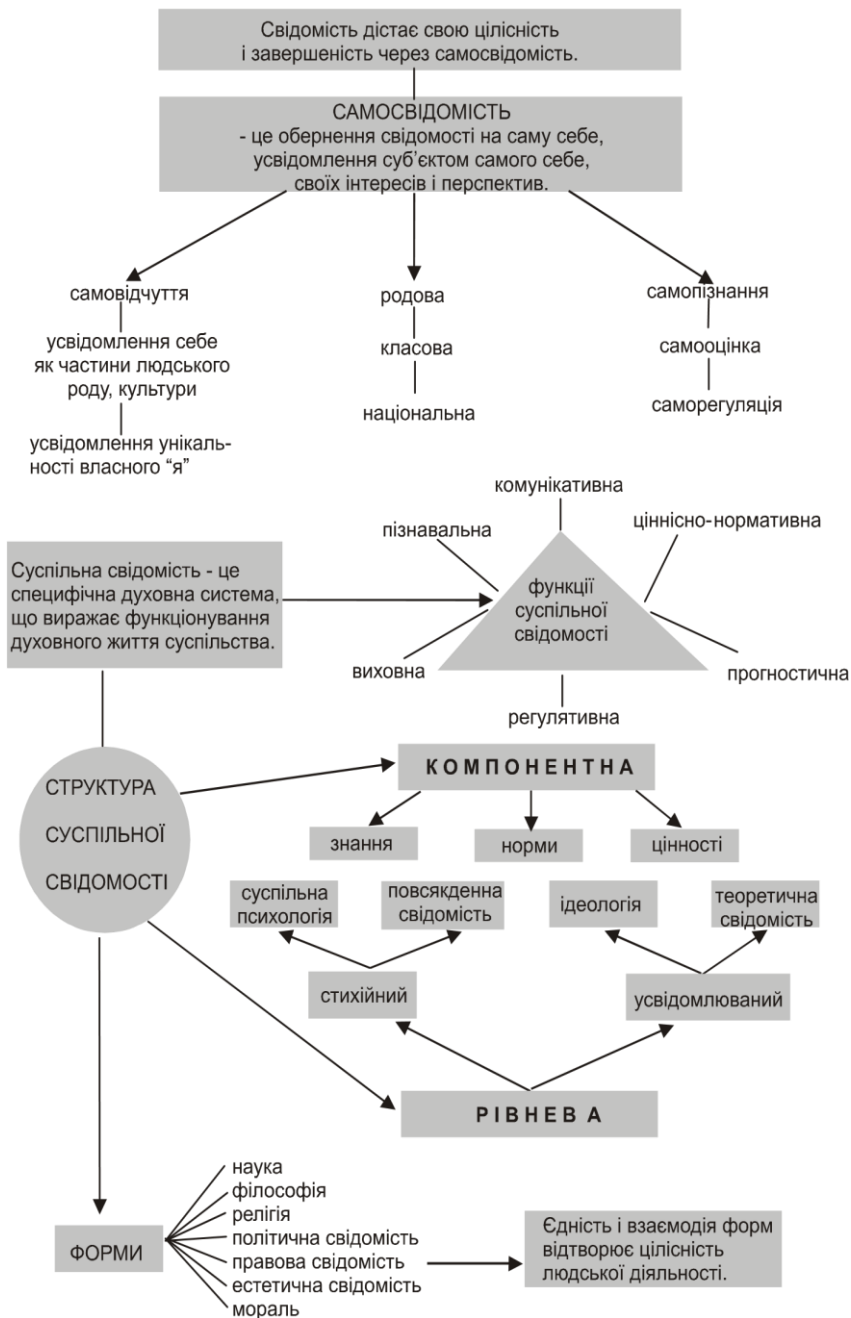
свідомість - це ідеальний образ суб'єктивної реальності, відображає об'єктивне ідеальне, що лежить в основі матеріальних явищ (*об'єктивний ідеалізм*);

у функціонуванні свідомості є два паралельних потоки, які не мають єдиної основи: ідеальна сутність свідомості і матеріальні механізми роботи мозку, нервової системи (*дуалізм, психофізіологічний паралелізм*);

свідомість матеріальна, вона може бути зведена до фізіологічних процесів у мозку людини (*вульгарний матеріалізм*);

свідомість є ідеальною властивістю матерії, вищим продуктом її розвитку (*марксизм*) і т. ін.

Вищою формою пізнавальної діяльності (але не духовної взагалі!) є наука

- об'єктивність,
- системність,
- доказовість,
- проблемність,
- перевірювальність,
- теоретичність.

Критерії

Н особлива сфера
А суспільного життя,
У система знань і діяль-
К ність з їх виробницт-
А ва, поширення і ре-
алізації.

Функції

- пізнавальна,
- культурно-сві-
тоглядна,
- соціальна сила,
- прогнозування
майбутніх форм
і способів осво-
єння і перетво-
рення світу.

Етапи
історичного
розвитку науки

докласичний

класичний

некласичний

постнекласичний

За безпосереднім зв'язком
з практичною діяльністю науки є

прикладні,

фундаментальні.

За об'єктом дослідження науки є

природничі,

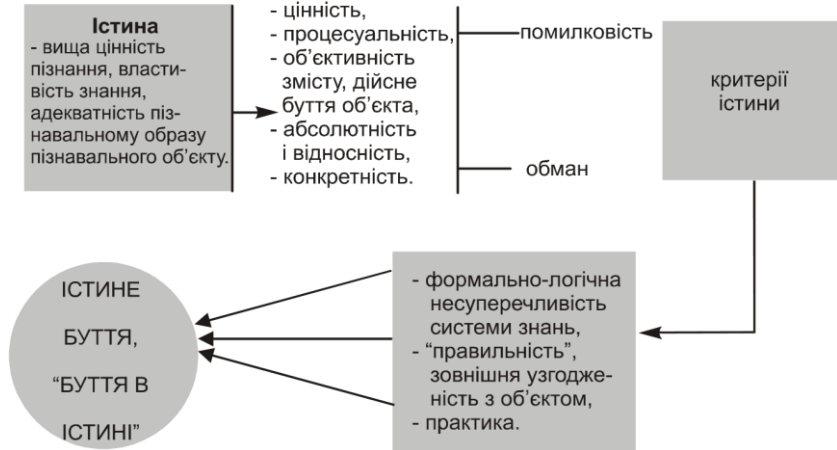
суспільні або гуманітарні,

технічні.

Тенденції розвитку науки

- спадкоємність,
- орієнтація на постійне
нагромадження знань,
- удосконалення методів пізнання
і перевірки істинності знань,
- рух до диференціації та
інтеграції знань.

Основною метою пізнання є пошук істини

ТЕОРІЯ ПІЗНАННЯ

Орієнтація людини у світі будується на відтворенні, відображенні дійсності. Це відтворення складає сутність пізнавального відношення до світу.

Природу пізнання, можливості, умови, механізми та принципи пізнавальної діяльності людини досліджує гносеологія (теорія пізнання).

Пізнавальне
відношення

1. Як об'єкт дається суб'єкту?
 2. Чи пізнаваний світ?
 3. Чим перевіряється достовірність знань?
 4. Як відбувається адекватне засвоєння знань?
- оптимізм,
скептицизм,
агностицизм.

Рухливість
пізнання

→ суперечність знання і незнання.

Процес пізнання

діалектика чуттєвого
і раціонального

відчуття

сприйняття

уявлення

поняття

судження

умовивід

Пізнання здійснюється на трьох основних рівнях:

емпіричному:

накопичується інформація, проводяться експерименти, опис, вимірювання, класифікація, первинні узагальнення тощо.

емпіризм

теоретичному:

розкривається сутність явища, закони, висувуються певні гіпотези, створюються нові теорії тощо.

раціоналізм

технологічному:

здійснюється застосування наукових знань для вирішення технічних завдань у різноманітних сферах людської діяльності

технократизм

МЕТОДОЛОГІЯ ПІЗНАННЯ І ПРАКТИКИ

МЕТОД - шлях дослідження або пізнання, спосіб побудови і обґрунтування системи філософського знання; сукупність прийомів і операцій практичного і теоретичного освоєння дійсності.

- сукупність принципів, правил, інструкцій, шляхів та способів вирішення певного завдання чи проблеми;
- оптимальний засіб переходу від незнання до знання або творення нової реальності;
- знання не тільки того, що є даний предмет, але і як з ним працювати, як забезпечити виконання певної мети.

МЕТОД - це усвідомлений спосіб внутрішньої організації змісту пізнавальної діяльності (а також практичної), що забезпечує ефективне досягнення певного результату.

Вчення про метод є **методологія**. Сьогодні методологія - відносно самостійна, розгалужена галузь знання про методи, що застосовуються у різних науках і у філософії, а також у практиці.

Загальна
філософська
методологія

Загально-
наукова
методологія

Спеціальна
методологія

МЕТОДИ ЕМПІРИЧНОГО ПІЗНАННЯ

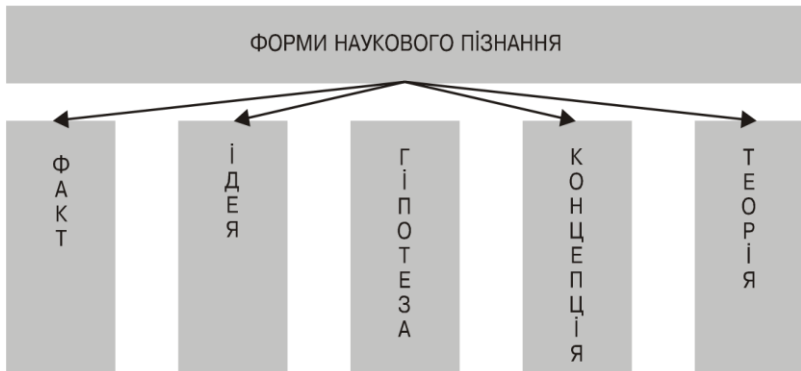
СПОСТЕРЕЖЕННЯ

ПОРІВНЯННЯ

АНАЛОГІЯ

ОПИС

ВИМІРЮВАННЯ

Література

Основна:

1. Петрушенко В.Л. Філософія: Підручник. – Львів: ПП “Магнолія 2006”, 2025. – 504 с.
2. Халапсіс О. В. Філософія : підруч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 196 с.
3. Філософія: підручник / В.С. Бліхар, М.М. Цимбалюк, Н.В. Гайворонюк, В.В. Левкулич, Б.Б. Шандра, В.Ю. Свищу. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с.
4. Литвинчук О.В., Муляр В.І. Філософія: навч. посібник. Житомир : Житомирська політехніка, 2021. 403 с.
5. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія: Підручник. – Львів: Місіонер, 2020. – 784 с.
6. Сепетий Д. П. Свідомість як суб'єктивність. Таємниця Я. У 2 х кн. – Запоріжжя: Просвіта, 2017.
7. Філософія : навчальний посібник для самостійної роботи студентів 1-го курсу медичних та фармацевтичних факультетів [Електронний ресурс] / уклад. : І. Г. Утюж, В.А. Жадько, Н. В. Спиця, Д. П. Сепетий, М. О. Мегрелішвілі, Н. В. Павленко. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2020. – 78 с.
8. Філософія: терміни і поняття [Текст] : навч. енциклопед. словник / МОН України ; за наук. ред.: В. Л. Петрушенка ; рец.: Р. О. Додонов, І. Г. Утюж. – Львів : Новий Світ-2000, 2020. – 492 с.

Додаткова:

1. Колінгвуд Р. Дж. Відчуття й мислення [Текст] / Р. Дж. Колінгвуд // Філосо. думка : український науково-теоретичний часопис. - 2015. - N 5. - С. 36-50
2. Кун Т. Структура наукових революцій. – К.: Port Royal, 2001.
3. Лактіонова А. Сучасна філософія свідомості: методологічні «запити» [Текст] / А. Лактіонова // Філосо. думка: український науково-теоретичний часопис. - 2016. - N 2. - С. 39-47.
4. Нагель Т. На що схоже бути кажаном // Антологія сучасної аналітичної філософії, або жук залишає коробку / за наук. ред. А.С. Синиці. – Львів: Літопис, 2014

5. Рассел Б. Людське пізнання. Його сфера та межі. *Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення)*: навч. посіб.; за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. К.: Знання, 2012. С. 321-333.

6. Саух П. Ю. Філософія: навчальний посібник [Електронний ресурс]. – Житомир: Видавництво Житомирського державного педагогічного університету. – 2003. – 254 с. – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/20184/1/Saukh_Filosofija.pdf

7. Серль Дж. Розуми, мозки і програми // Антологія сучасної аналітичної філософії, або жук залишає коробку / за наук. ред. А.С. Синиці. – Львів: Літопис, 2014.

8. Чалмерс Д. Лицем до лиця з проблемою свідомості // Актуальні проблеми духовності. – 2013. – Т.14. – С. 121-152.

ТЕМА №8

ЛЮДИНА У ВИМІРАХ ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ

План

1. Розуміння людини в історії філософської думки.
2. Людина: індивід, індивідуальність, особистість. Духовність.
3. Проблема життя і смерті.
4. Концепції сенсу життя людини. Проблема щастя.

Основні поняття: філософська антропологія, людина, індивід, індивідуальність, особистість, видатна особистість, соціалізація, духовність, життя, сенс життя, логотерапія, екзистенційний вакуум, смерть, клонування, евтаназія, щастя, гедонізм.

Контрольні питання

1. Які в історії філософії були підходи до розуміння людської сутності, призначення людини?
2. Що таке трансгуманізм, транслюдина, постлюдина?
3. Як співвідносяться поняття «людина», «індивід», «індивідуальність», «особистість»?
4. Чому проблема евтаназії не має і не може мати однозначного вирішення?
5. Назвіть основні концепції сенсу життя людини.

6. Розкрийте погляди В.Франкла щодо сенсу життя.
7. Що таке щастя?

Завдання для самостійної роботи

1. Визначте правові та етичні проблеми клонування.
2. Дайте визначення духовності та її проявів в життєдіяльності людини. Проаналізуйте поняття «бездуховність».
3. Розкрийте відношення до феномену смерті та уявлення про безсмертя в різних релігіях та культурах.

Практичне завдання:

1. Напишіть есе обсягом 2,5-3,5 тис. знаків на основі аналізу одного з текстів.

1. Ознайомтесь з уривком «Апології Сократа» Платона де Сократ дає свої міркування про смерть. Чи погоджуєтесь ви з тим, що смерть можна розглядати як добро? Поясніть свою думку у вигляді есе.

Сократ:

...боятися смерті, афіняни, це не що інше, як вважати себе мудрим, насправді не будучи ним. Бо це означає приписувати собі знання, якого не маєш. Бо ж ніхто не знає того, що таке смерть, ані навіть, чи не є вона часом для людини найбільшим благом, а тим часом люди бояться її, немовби напевно знають, що вона — найбільше лихо. А хіба це не невігластво, до того ж найганебніше — уявляти, начебто знаєш те, чого не знаєш?

Я, афіняни, тим, мабуть, і відрізняюсь від багатьох людей, і якби хто сказав, що я в якомусь відношенні мудріший, то хіба тим, що, не маючи достатнього уявлення про те, що відбувається в Аїді, я так і вважаю, що не знаю. Ось чому того, про що не знаю, чи воно якраз не є добром, ніколи не буду лякатись...

...мабуть, помилкова думка тих, хто вважає, начебто смерть — це нещастя...

Візьмім до уваги ще й те, що є вагомими підстави вважати смерть добром. Адже смерть є одним із двох: або вмерти — значить стати нічим і померлий нічого вже не відчуває, або ж, як кажуть люди, це є для душі якась переміна і переселення її звідси

в інше місце. Якщо це повна втрата відчуття, щось схоже на сон, коли хтось спить так, що навіть ніяких сновидінь не має, то тоді смерть була б дивовижним надбанням. На мою думку, якби когось довелося вибрати таку ніч, в яку він заснув би так міцно, що нічого йому навіть не приснилося б, і порівняти потім і з тією ніччю інші ночі й дні свого життя, і, поміркувавши, сказати, скільки днів і ночей прожив він у своєму житті краще й приємніше від тої ночі, то, гадаю, не тільки проста людина, а сам великий цар визнав би, що таких ночей було в нього обмаль порівняно з іншими днями й ночами. Отже, якщо смерть є чимось того роду, то я вважаю її надбанням, тому що в такому разі весь час видасться не довгим від одної ночі.

Якщо ж смерть — це немов переселення звідси в інше місце, і якщо правду кажуть перекази, що там перебувають усі померлі, то чи може бути більше добро від неї, мої судді? Адже якщо хтось прийде в Аїд, звільнившись від оцих так званих суддів, і знайде том справжніх суддів, котрі, як кажуть, вершать там суд: Міноса, Радаманта, Еака, Тріптолема та всіх тих півбогів, які за свого життя відзначалися справедливістю, — то хіба поганим буде таке переселення?

А скільки б віддав кожний з вас за те, щоб спілкуватися з Орфеєм, Мусеєм, Гесіодом, Гомером? Тому я маю охоту вмирати багато разів, якщо тільки все це правда. Для мене принаймні було б предивною насолодою верти там бесіди, якби я там зустрівся з Паламедом і з Аяксом, сином Теламона, або ще з кимось із стародавніх мужів, хто загинув жертвою несправедливого вироку, і я думаю, що порівнювати свою долю з їхніми переживаннями було б приємно.

А вершиною вже всього було б проводити час, досліджуючи й розпитуючи тих, що там перебувають, так само, як тут живучих, хто з них мудрий, а хто тільки за мудрого себе вважає, а насправді ним не є. Скільки дав би не один за те, мої судді, аби змогти розпитати того, хто привів велике військо під Трою, або Одисея, чи Сізіфа, — взагалі безліч інших чоловіків і жінок можна б тут назвати, — з ними розмовляти, спілкуватись і досліджувати їх було б невимовним щастям! У всякому разі, за таке там не страчують. Та й в іншому відношенні жителі того снігу щасливіші від живучих

тут, адже навічно залишаються безсмертними, якщо правду повідають перекази.

Та й ви, мої судді, повинні з доброю надією думати про смерть і тільки це одне вважати за істину: що добра людина не потребує боятися нічого поганого ні за життя, ні після смерті та що боги не перестають турбуватися про її справи. І те, що мене тепер спіткало, не було справою випадку, навпаки, для мене ясно, що мені краще вмерти й позбутися клопотів життя...

Але вже пора нам іти звідси, мені — на смерть, вам — до життя, а що з цього краще, того не знає ніхто, крім Бога.

(Платон. Апологія Сократа)

2. Ознайомтесь з думкою Епікура про смерть та напишіть есе як ви розумієте ці слова, чи погоджуєтесь з ними.

Епікур:

Звикай думати, що смерть для нас – ніщо: адже все й добре і погане полягає у відчутті, а смерть є позбавленням відчуттів. Тому якщо триматися правильного знання, що смерть для нас – ніщо, то смертність життя стане для нас втішною: не тому, що до неї додається нескінченність часу, а тому, що від неї забереться жадоба до безсмертя. Тому нічого немає страшного в житті тому, хто по-справжньому зрозумів, що немає нічого страшного в житті. Тому дурний, хто каже, що боїться смерті не тому, що вона завдасть страждань, коли прийде, а тому, що вона заподіє страждання тим, що прийде; що й присутністю своєю не турбує, про те марно сумувати заздалегідь. Отже, найжахливіше із лих, смерть, не має до нас жодного відношення; коли ми є, то смерті ще немає, а коли смерть настає, нас уже немає. Таким чином, смерть не існує ні для живих, ні для мертвих, тому що для одних вона сама не існує, інші для неї самі не існують.

Більшість людей то біжать смерті як найбільшого із лих, то жадають її як відпочинок від лих життя. А мудрець не ухиляється від життя і не боїться не життя, тому що життя йому не заважає, а не життя не здається злом. Як їжу він вибирає не більш багату, а найприємнішу, так і часом він насолоджується не найдовшим, а найприємнішим. Хто радить юнакові добре жити, а старцеві добре закінчити життя, той нерозумний не тільки тому, що життя йому

миле, але ще й тому, що вміння добре жити і добре померти – це та сама наука. Але ще гірший той, хто сказав: добре не народитись.

3. Ознайомтесь з роботою Віктора Франкла «Людина у пошуках сенсу» уривок з якої тут представлений. Поміркуйте що особисто для вас стало відкриттям у цій роботі? Що спонукало замислитись або подивитись на речі під іншим кутом зору? Запишіть свої думки.

Сенс має бути знайдений, але не може бути створений. Створити можна лише суб'єктивний сенс, просте відчуття сенсу, або нісенітницю. Тим самим зрозуміло й те, що людина, яка вже не в змозі знайти у своєму житті сенс, так само як і вигадати його, втікаючи від почуття втрати сенсу, створює або безглуздя, або суб'єктивний сенс. Якщо перше відбувається на сцені (театр абсурду!), то останнє – у мріях, особливо викликаних за допомогою ЛСД. В цьому випадку, однак, це пов'язано з ризиком пройти в житті повз істинний зміст, справжню справу в зовнішньому світі (на противагу суто суб'єктивному відчуттю сенсу в самому собі)

Сенс не тільки повинен бути знайдений, а й може бути знайдено, й у пошуках сенсу людини спрямовує його совість. Одним словом, совість – це орган сенсу. Її можна визначити як здатність виявити той єдиний сенс, що криється в будь-якій ситуації

Ми живемо у час поширюваного дедалі більше почуття сенсовтрати. У такий час виховання має бути спрямоване на те, щоб не тільки передавати знання, а й відточувати совість так, щоб людині вистачило чуйності почути вимогу, яка міститься у кожній окремій ситуації. У час, коли 10 заповідей, мабуть, вже втратили для багатьох свою силу, людина повинна бути приготовлена до того, щоб сприйняти 10 000 заповідей, укладених у 10 000 ситуацій, з якими її стикається життя.

З усього цього випливає, що сенс, про який йдеться, повинен змінюватися як від ситуації до ситуації, так і від людини до людини. Проте сенс всюдисущий. Немає такої ситуації, в якій

нам не було б надано життям можливість знайти сенс, і немає такої людини, для якої життя не тримало б напоготові якусь справу

Людина шукає сенс не тільки через своє прагнення сенсу, знаходить його, трьома шляхами. По-перше, може побачити сенс у дії, у створенні чогось. Крім цього, вона бачить сенс у тому, щоб переживати щось, вона бачить сенс у тому, щоб когось любити. Але навіть у безнадійній ситуації, перед якою вона безпорадна, вона за певних умов здатна бачити сенс. Справа в позиції, в установці, з якою вона зустрічає свою долю, якої вона не в змозі уникнути чи змінити. Лише позиція і установка дають їй можливість продемонструвати те, на що здатна одна лише людина: перетворення, перетворення страждання на досягнення на людському рівні

(Франкл В. Людина у пошуках сенсу)

Література

Основна:

1. Петрушенко В.Л. Філософія: Підручник. – Львів: ПП “Магнолія 2006”, 2025. – 504 с.

2. Халапсіс О. В. Філософія : підруч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 196 с.

3. Філософія: підручник / В.С. Бліхар, М.М. Цимбалюк, Н.В. Гайворонюк, В.В. Левкулич, Б.Б. Шандра, В.Ю. Свищу. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с.

4. Литвинчук О.В., Муляр В.І. Філософія: навч. посібник. Житомир : Житомирська політехніка, 2021. 403 с.

5. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія: Підручник. – Львів: Місіонер, 2020. – 784 с.

6. Філософія : навчальний посібник для самостійної роботи студентів 1-го курсу медичних та фармацевтичних факультетів [Електронний ресурс] / уклад. : І. Г. Утюж, В.А. Жадько, Н. В. Спиця, Д. П. Сепетий, М. О. Мегрелішвілі, Н. В. Павленко. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2020. – 78 с.

7. Філософія: терміни і поняття [Текст] : навч. енциклопед. словник / МОН України ; за наук. ред.: В. Л. Петрушенка ; рец.: Р. О. Додонов, І. Г. Утюж. – Львів : Новий Світ-2000, 2020. – 492 с.

Додаткова:

1. Франкл В. Лікар та душа: основи логотерапії / Віктор Франкл; пер. з англ. Л. Шерстюка. – Харків: Клуб сімейн. дозвілля, 2018. – 318 с.

2. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу: психолог у концтаборі / Віктор Франкл; пер. з англ. О. Замойської. – Харків: Клуб сімейн. дозвілля, 2018. – 159 с.

3. Фромм Е. Анатомія людської деструктивності. *Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення)*: навч. посіб.; за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. К.: Знання, 2012. С. 270-279.

4. Фромм Е. Мати або бути? [Текст] / Еріх Фромм ; [пер. з англ. Г. Яновської]. - Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2020. - 303 с.

5. Фромм Е. Мистецтво любові [Текст] / Еріх Фромм ; [пер. з англ. В. Кучменко]. – 3-тє вид. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2020. – 188, [2] с.

6. Хамітов Н. В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту: [монографія] / Н. В. Хамітов. – Київ : КНТ, 2017. – 394 с.

7. Хамітов Н. В. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології: навч. посіб. зі словником / Н. В. Хамітов, Л. Н. Гармаш, С. А. Крилова. – 5-е вид., перероб. та допов. – Київ: КНТ, 2017. – 393 с.

8. Хамітов Н. В. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології / Н. В. Хамітов. – 2-ге вид., випр. і допов. – Київ : КНТ, 2017. – 369 с.

ТЕМА №9

СУСПІЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА СИСТЕМА.

План

1. Поняття суспільства. Підходи до розуміння специфіки суспільства в історії філософської думки.

2. Суспільство як система. Сфери суспільного життя (економічна, політична, соціальна, духовна) та їх специфіка.

3. Суспільна динаміка: проблема прогресу та його критеріїв, рушійні сили розвитку.

4. Проблема свободи і необхідності, рівності та нерівності.

5. Культура та цивілізація. Масова культура.

Основні поняття: соціальна філософія, філософія історії, суспільство, праця, власність, рушійні сили, потреби, інтереси, суб'єкти розвитку, прогрес, формація, цивілізація, культура, цінність, свобода, необхідність.

Контрольні питання

1. Дайте визначення понять «суспільство», «потреби», «інтереси», «праця», «конкуренція», «формація», «цивілізація».

2. Як протягом історії людства вирішувалось питання свободи і необхідності? Що таке «свобода від» і «свобода для» (Е.Фромм)?

3. Як взаємопов'язані культура і цивілізація? Що таке масова культура?

Завдання для самостійної роботи

1. Поміркуйте, наскільки вільною може бути людина у сучасному суспільстві.

2. Поясніть що таке «рівність» для сучасного суспільства. Наскільки вона можлива і чим вона обмежена?

Практичне завдання:

1. Оберіть один з творів з яким будете працювати.

- Хосе Ортега-і-Гассет «Повстання мас»
- Хосе Ортега-і-Гассет «Дегуманізація мистецтва»
- Еріх Фромм «Втеча від свободи»
- Еріх Фромм «Мати або бути»
- Еріх Фромм «Мистецтво любові»
- Жиль Ліповецькі «Ера порожнечі»

Дозволяється обрати книгу за особистим смаком, але бути в змозі пояснити свій вибір, щодо філософської спрямованості твору за вашим вибором.

2. Випишіть цитати, які здадуться важливими і допоможуть розкрити Вам сенс роботи.

3. Поміркуйте над такими проблемами:

1) Які питання піднімають автори у своїх роботах?

2). Наскільки проблеми, розкриті у роботі Ортеги-і-Гассета / Фромма/ Ліповецькі є актуальними для сучасного суспільства / сучасного вітчизняного суспільства /особисто для Вас? Розкрийте Вашу відповідь.

3). Оберіть одну проблему авторської інтерпретації, яка на Вашу думку є найбільш значущою та детально розкрийте чому це саме ця проблема, чому на Вашу думку вона виникла в цю історичну епоху, чи можна її розв'язати та яким чином?

Виконувати роботу, можна у формі тез або есе.

або

Опрацюйте роботу Сержа Московічі наведену нижче та поміркуйте наскільки дані думки є актуальними для сучасного суспільства? Які проблеми підіймає автор та як пропонує їх вирішити? Чи погоджуєтесь ви з автором у цих питаннях? Аргументуйте кожну свою відповідь.

<http://www.ji.lviv.ua/n30texts/moskovichi.htm>

Серж Московічі

Стратегії пропаганди і колективного навіювання

Теорія мас і вождів, а отже, політики в цілому узгоджується з психологією натовпів. Попередні міркування змусили нас визнати найважливішу роль колективного навіювання (чи пропаганди) як форми впливу перших на других. Його роль значно більша, ніж простого засобу комунікації чи переконання більшості внизу меншістю нагорі. Програми чи ідеї людини або партії визначаються зовнішніми економічними, історичними умовами й інтересами класу чи нації. При цьому метод, який використовується для того, щоб змусити їх перевтілитися в дії і перетворитись у вірування усіх, виражає природу відносин між вождями і натовпами. Власне він один і є вирішальним.

Авторитет, важіль цих відносин, уможливорює політику, засновану на авторитеті. Як вождь повинен зрушити масу з місця і утвердити свій вплив на неї? Два шляхи йому свідомо закриті: сила і розум.

Сила припускає фізичне поневолення, придушення опозиційних сил. Вона гарантує зовнішнє підпорядкування з допомогою страху. Але серця не будуть зачеплені, уми залишаться байдужими і висловлять лише зовнішню згоду. Маса не відчує до вождя тієї внутрішньої відданості, того поклоніння, без якого він не зможе їх повести за собою, залишившись лише ненависним тираном.

У такому випадку чи може він спробувати переконати їх правдоподібними міркуваннями, дискусією, незаперечними доказами? Маса нечутлива до розмірковувань, а будь-яка дискусія підриває довіру до влади вождя. Вони не прагнуть знати правду – на щастя для нього, оскільки його авторитет створений із таємниць та ілюзій. Тільки вчені-теоретики, не знаючи психології натовпів, думає Ле Бон, уявляють, що розум змінює людей і править світом. Він готує ідеї, що змінять його пізніше, а зараз, найближчим часом, вплив розуму залишається незначним.

Якщо сила виключається, а розум неефективний, справжньому вождеві залишається третій шлях: зваба.

“Звичайний оратор, боязкий поліцейський уміють тільки принизливо лестити масі й сліпо приймати її волю. Справжній керівник розпочинає за допомогою зваби, і суб’єкт, що зваблюється, чи юрба чи жінка, мислить тепер тільки однією думкою – думкою звабника, живе однією його волею”.

Авторитет зваблює, а вождь – звабник: ці кілька слів характеризують його неминучу політику стосовно натовпів. Тут є та ж підстава, що в діях магнетизера чи гіпнотизера, який обладнує приміщення, у якому він приймає пацієнтів, інсценує ритуал сеансу, керує фізичним контактом, грає поглядом і вимовляє формули таким чином, щоб краще привернути увагу хворого до своєї персони і змусити його відмовитися від своєї волі і свідомості. Як тільки ця чарівність починає діяти, хворий перетворюється у сомнамбулу. Видужання, якщо воно є, відбувається через цю прив’язаність і цю турботу, любовну ілюзію, яку вони часто-густо створюють.

Як і гіпнотизер, вождь використовує метод пристосування зовнішніх атрибутів таким чином, щоб правдоподібно замінити правду. Він тримає юрбу на відстані, відволікає її від реальності,

щоб представити їй кращу ілюзію, привабливішу, відповідну до очікувань. Його талант полягає у перетворенні подій, колективних цілей в уявлення, що потрясають і збуджують. З ним банальне стає незвичайним. І він думає про це щохвилини. Наполеон чи Цезар у метушні поля бою завжди думають про видовище, яке вони являють, про висловлювання, які залишаються у пам'яті багатьох. Відоме “Солдати, сорок століть дивляться на вас з висоти цих пірамід” додає присутності французьких військ у Єгипті місію вічності.

Грецький філософ Горгій учить, що з допомогою логіки зваби (його дослідження в області політики залишаються актуальними!) слово стає “могутнім володарем, який, маючи маленьке і зовсім невидиме тіло, з успіхом здійснює свої найвищою мірою чудесні діяння”. Історичні слова, влучні формули, зразкові вчинки мають, звичайно, власну реальність. Але вони були задумані й точно вираховані, інсценовані та звернені до однієї лише оманливої зовнішності, щоб розпалити переконання – наприклад, “Хай живе вільний Квебек!” – закінчення промови генерала Де Голля, зверненої до французьких канадійців, – і зміцнити відданість мас.

Звабливість вождя, як усіляка зваба, не прагне себе приховати. Вона виявляється відверто і використовує методи, якими оперує на очах у всіх. Ця ілюзія настільки повна, що набуває сили реальності. Звабою можна захоплюватися подібно витвору митця, коли вона має успіх. Але горе тому, хто розірве цей міцно витканий омофор колективних ілюзій, він ризикує наптовхнутися на масовий гнів, звернений проти нього самого і ощадливого до спокусника. Не один політичний діяч з Brutus a Mendes-Françe мав подібний гіркий досвід, яким він заплатив за свою незграбність.

Зваблювати – значить переносити юрбу зі світу розуму у світ ілюзорний, де всемогутність ідей і слів пробуджують одне за одним спогади, вселяють сильні почуття. Ви, можливо, будете розчаровані чи стривожені, якщо довідається, як вожді піднімають народ, використовуючи лише принади і паради, що перетворює в підробку будь-який щирий соціальний зв'язок. Але Ле Бон не затримується на розчаруваннях з приводу людської природи. Лікар влади, він робить їй розтин та описує її фізіологію. Він

підкоряється виявленим законам як інженер - законам фізичної матерії. Почуття керує законами натовпів. Вони мають потребу в ілюзії, а дії вождя пропускаються через ілюзію, яка виявляється необхіднішою, ніж розум.

“Розумна логіка, – пише він, – керує сферою свідомості, де здійснюються інтерпретації наших вчинків, на логіці почуттів будуються наші вірування, тобто фактори поведінки людей і народів”.

Не слід робити з цього висновок, що вожді – це ошуканці, лицеміри й імітатори, – вони такими не є, як не є і гіпнотизерами. Але, перебуваючи у владі ідеї фікс, вони готові їй додати і привласнити собі будь-які зовнішні ефекти, здатні забезпечити тріумф. Звідси їхній дивний вигляд, водночас щирий і удаваний, котрий змусив Талейрана сказати про Наполеона: “Цей людський диявол глузує з усіх; він зображує нам свої пристрасті, і вони в нього дійсно є”.

Потрібно, щоб вождь був безпосереднім, як і актор. Він виходить зі свого духовного простору, щоб відразу зануритися в духовне життя публіки. Зваблюючи юрбу, він зваблює самого себе. Він діє в унісон з масами, воскрешає їхні спогади, опромінює їхні ідеали, відчуває те, що відчують вони, перш ніж повернути їх і спробувати захопити своєю точкою зору.

“Я, можливо, зайду далі того, – признається Ле Бон, – що допускає позитивна наука, говорячи, що несвідомі душі звабника і спокушеного, вождя і керованого, проникають одна в одну з допомогою якогось таємничого механізму”.

Це – механізм ідентифікації. Психологія натовпу відкривається пізніше, але виходячи з того ж самого факту. [...]

Ми дійшли до стратегій пропаганди. Вони призначені для перетворення індивідів у юрбу і залучення їх до визначеної діяльності. Прийоми вождів (чи партій!) усякий раз специфічні, оскільки омріяні результати конкретні і своєрідні. Але вони вдаються до трьох основних стратегій: демонстрації, церемоніалу і переконання. Перша керує простором, друга – часом, третє – словом. Розглянемо їх послідовно.

Для того, щоб зібратися і діяти, юрбі потрібен простір. Спосіб демонстрації додає цьому простору рельєфу і форми. Місця

дії – собори, стадіони – створюються для того, щоб збирати маси, і, впливаючи на них, отримувати бажані ефекти. Це обмежений простір, де люди спільно звільняються від повсякденного життя і виявляються об'єднаними загальними надбаннями надій та вірувань. Кожен, згуртувавшись з іншими, відчуває себе тут сильнішим, упевненішим і підтримуваним масою. Простори стадіонів, проспектів, майданів нагадують відкриті маси, що пливуть, як людський килим, розгорнутий землею. Палаці, собори чи театри більше підходять для закритих, зосереджених на собі масах. Відомо, що площі були пристосовані, а будинки побудовані власне для того, щоб уміщати безліч людей, сприяти проведенню грандіозних церемоній, тобто дозволяти юрбі славити себе, збираючись довкола свого вождя. Пам'ятники, зокрема в часи фашизму, під приводом ознаменування блискучої перемоги народу зводили на честь вождя. Не потрібно далеко ходити, щоб побачити, як архітектура площі Етуаль у Парижі увічне пам'ять про Наполеона.

Інші є справжніми політичними й історичними театрами. Наприклад, Красна площа у Москві – одна із найбільш вражаючих і продуманих – розташована в центрі міста. Тут же знаходиться Кремль. Цей колишній релігійний центр, де раніше коронували царів, став адміністративним центром совєтської влади, що символізує червона зірка. Ленін у своєму мармуровому мавзолеї під охороною караулу – урочистий символ увічної Революції. У нішах стіни спочивають померлі знаменитості; до них шикуються живий ланцюг, що поєднує масу ззовні з вищою ієрархією всередині. У цьому просторі, як у мініатюрі, представлена вся історія, а разом з нею – і вся концепція об'єднання народу.

Ці місця, що у визначений час приходять в рух, створюють психологічний стан причетності і буденності буття людини. Тут відчуваєш внутрішнє хвилювання, викликане винятковістю того, що відбувається, і бажання бути учасником цього дійства. Тут діє визначений порядок: керівник нагорі, а юрба внизу; перший – єдиний, але видимий усім, друга – у незліченній безлічі, але невидима, незважаючи на кількість. Перший має ім'я, яке викрикують усі, друга залишається анонімною. Юрба ховається в чисельності своєї присутності, вождь демонструє свою єдиність.

Ще до появи вождя, до того, як перше слово буде вимовлено, кожен почуває себе змішаним з цією величезною масою, й увага усіх прикута до того самого місця, поки вільного, але вже позначеного образом того, хто його займе.

Так збори перетворюються в гіпнотичну месу, під час якої вождь задіює увесь свій авторитет. Різні елементи комбінуються тут у справжнє свято символів: прапори, алегорії, зображення, пісні знаменують зустріч вождя і юрби, прихильність, що вони відчують до нього та ідеї, яку він уособлює (нація, армія, соціалізм і т.ін.). Мета кожного із символів і порядку їхньої появи на сцені – розбудити емоції і, як кажуть, загострити атмосферу. Вони скеровують колективне злиття до його вищої суті. Потрібна участь кожного, чи мова йде про крокування, спів чи вигукування гасел. Це умова переходу до дії.

З іншого боку, маніфестації, військові паради, демонстрації чи політичні з'їзди, що передують будь-якій мобілізації натовпів, показують нам, що без символів, шанованих чи руйнованих, не може бути активних мас, як, утім, і мас взагалі. Це спостерігається в ході революційних повстань: маси вважають за можливе убити принца лише після того, як вони спалили його зображення – символ і уособлення панування. Чи ж вони захоплюють банки – як храми чистогану, комісаріати поліції – як вищі репресивні органи і так далі. Зламуються двері в'язниць, як були зламані двері Бастилії – символу королівського правосуддя, що кидало у в'язницю кожного без суду і слідства за королівським указом.

Ці дії можуть видатися марними чи абсурдними. І ми не полишимо тоді можливість познущатись над дурістю юрби. Але вища користь цих дій полягає в тому, що з їхньою допомогою маси довідаються про себе і приймають на себе зобов'язання перед своїм вождем. Вождь, якими б нерозумними він не вважав маси, змушений узяти на себе керування ними і володіти ситуацією.

“Великі події, – попереджає Ле Бон, – народилися не з раціонального, а з ірраціонального. Раціональне створює науку, ірраціональне направляє історію”.

Церемоніал сприяє входженню індивідуальних клітин у масу, а також впровадженню великих психічних автоматизмів,

їхньому функціонуванню в унісон. Подібно до того, як блискучий предмет гіпнотизера забезпечує перехід від стану бадьорості до стану сну, свято символів готує людей до їхньої нової ідентичності. Основна роль тут приділяється музиці, що занурює їх у гіпнотичний стан. Вона підтримує транс: “подібно до того, як електричний струм підтримує вібрацію у визначеному, діапазоні за умови, що струм налаштований на ту ж частоту. Але тут настрій не є тільки фізичним, він існує не тільки на рівні рухів. Він також, і навіть у більшій мірі, є психологічним, оскільки полягає в тому, щоб поставити людину, яка переживає зміну своєї ідентичності, так би мовити, в одну фазу з групою, що цю ідентичність у ній визнає”.

Перед очима виникає хореографічна картина: людська маса виходить на заздалегідь відведені їй місця, група за групою, причому, кожна має свій вигляд і характерні ознаки. Дія розгортається як, наприклад, першого травня на площі Бастилії, де кожна людина, як промінь, прагне до трибуни, розташованої перед площею, що обплугує усіх мережею загальних спогадів.

Хореографія мас і відлуння музики, що вітає появу кожної групи (делегації міста, профспілок, партії, якогось обличчя), зростають. Кульмінацією стає поява вождя, що представляє всіх гостей. Вона коронує церемонію, подібно до того, як різні номери музик-холу розігрівають публіку, готуючи її влаштувати овацію зірці, якій вона присвятила себе, стати її публікою. Цей підйом психологічної “температури” паралельно послабляє свідомий контроль, критичне чуття і поступово змушує виникнути автоматичну думку, несвідомі сили. Юрба готова вірити словам, які вона почує, вчинити те, що від неї зажадає вождь. Отже, зваблення є основним моментом навіювання. Людина порвала свої зв'язки з іншим суспільством, і єдиним суспільством для неї є присутня маса. Усі об'єднані простими і сильними почуттями, занурені в один з тих станів, що їх описує Стендаль: “Лунав “Ті Деит”, хвилі фіміама, нескінченні залпи мушкетерів і артилерії; селяни були п'яні від щастя і побожності. Один такий день руйнує дію ста чисел яacobінських газет”.

Такі церемонії є справжніми месами, у яких вождь одночасно є і посадовою особою, і Богом, але ґрунтуються вони не

на релігійному, а на гіпнотичному принципі. Для скептичного розуму відмінності не такі вже й значні. Це такі сеанси колективного гіпнозу, про які мріяв Ле Бон. Німецький філософ Адорно писав про тоталітарну пропаганду, що “її підготовлена мізансцена – це видимий вождь, що звертається до мас; мізансцена побудована на моделі відносин гіпнотизера і його медіума”.

Як тільки встановлені декорації і маси знову збуджені й занурені у колективний гіпноз, загальну увагу приковує до себе особа вождя. Його погляд зачаровує, притягує і разом з тим лякає; такий погляд древні приписували очам напівбогів, деяких тварин, зміям чи ящіркам, чудовиськам, подібним до Горгони. Скорена маса стає ще сприйнятливою до слова, що є тепер головним засобом зваби. Усе залежить від наміру вождя: він може передавати масі свої бажання, диктувати просте рішення складних проблем і найвище діяння, створювати враження разом з усіма, що він звертається безпосередньо до кожного. У слові Ле Бон бачить важіль усякої влади.

“Слова і формулювання, – пише він, – є великими генераторами думок і вірувань. Будучи небезпечною силою, вони гублять більше людей, ніж гармати”.

Чи можна в це повірити? Гітлер йде по його слідах, коли пише в “Mein Kampf”:

“Силою, що надала руху великим історичним потокам у політиці чи релігії, була з незапам’ятних часів тільки чарівна могутність вимовленого слова. Велика маса людей завжди підкоряється могутності слова”.

І він довів це в ряді випадків, зовсім як його антипод Ганді, що використовував слово як найефективніший засіб для воцаріння миру в умах і перемоги над насильством.

Що ж перетворює звичайне слово у слово зваби? Зрозуміло, авторитет того, хто його вимовляє перед юрбою. Ефективність слів залежить від викликаних образів, точних, наказових.

“Маси, – пише Ле Бон, – ніколи не вражає логіка мови, але їх вражають почуттєві образи, що народжують визначені слова й асоціації слів”. “Їх зосереджено вимовляємо перед юрбами, і

негайно на обличчях з'являється повага, голови схиляються. Багато хто вважає їх силою природи, міццю стихії”.

Досить згадати деякі гасла: “Свобода чи смерть”, “Хай живе Франція”, згадати про магічну силу, з якою у примітивних культурах пов'язують формули чи імена. Усі вони мають силу образів, спогадів що спонукають. Психологія натовпів безмежно довіряє мові, подібно до того, як християнин вірить божественному слову. Виходячи з практики, вона стверджує, що можна переконати людей вірити в те, у що віриш сам, і змусити їх зробити те, чого хочеш. Граматика переконання ґрунтується на твердженні і повторенні, на цих двох чільних правилах.

Перша умова будь-якої пропаганди – це ясне і таке, що не допускає будь-яких заперечень, твердження однозначної позиції, ідеї, що панує. Інформаційний зміст може бути поверховим. Можна навіть сказати, що немає необхідності, щоб у публічному виступі містилося що-небудь, чого слухачі не знали б раніш. І позаяк існує рід співництва, щоб не сказати тотожності, між юрбою і вождем, що поміщає їх в одній площині, вождь не повинен прагнути здаватися викладачем, демонструвати свою перевагу педагога.

Дійсно, краще не вводити змістовну новизну. Варто постійно оновлювати стиль чи мову виступу, викликаючи подив. Формули повинні бути короткими, вражаючими, такими, як “Прийшов, побачив, переміг” Юлія Цезаря чи ближче нам: “Франція програла бій, але не програла війну” – цим закликком 18 червня 1940 р. Де Голль надихнув французів, що підупали духом.

Потрібно постійно враховувати втому натовпів, те, що слова стираються від частого вживання і зрештою вкриваються павутинням. Наприклад, слова “воля”, “рівність”, “братерство”, “революція” чи “інтернаціоналізм” можуть виявитися затертими до краю. Але в годину небезпеки у контексті, що змінився, вони звучать по-новому. Ми машинально повторюємо слова національного гімну. Але, якщо ворог біля наших кордонів, слова “До зброї, громадяни!” звучать як сигнал горна і стають колективним паролем. Маючи мінімум змісту, але разом з тим наказову форму, таке слово може багато чого стверджувати, не піклуючись ані про логіку, ані про правду.

Твердження зазвичай відображає чітку позицію. Це позиція сторони, яку захищає оратор, проти тих, кого він атакує. Якщо політичний діяч проголошує “Карлики при владі” чи “Ні – очікуванню, так – боротьбі”, він виражає чітку позицію лівих сил і піддає анафемі правих. Крім того, необхідно, щоб кожне твердження випливало з інших, котрі воно підтверджує, і спиралося на них. Ця вимога відображає прагнення розуму, і Бекон так його описав у “Novum Organum”: “Як тільки судження вимовлене (чи за загальною згодою і загальним переконанням або ж через задоволення, що воно приносить), людський розум змушує всіх інших додавати до нього нову підтримку і підтвердження”.

Чим рішучіші і точніші судження, тим більшу силу має твердження, тому що в цьому бачать доказ переконаності і правоти того, що говорить. Гете жадав від свого співрозмовника: “Якщо я повинен вислухати думку іншого, необхідно, щоб вона було виражена у позитивній формі. В мені самому досить проблематичних елементів”. Твердження повинне бути висловлене коротким і наказовим тоном гіпнотизера, що віддає наказ тому, кого гіпнотизують, наказ без заперечень. Воно повинно “бути коротким, енергійним і вражаючим”.

Твердження в будь-якій мові означає відмову від обговорення, оскільки влада людини чи ідеї, що може піддаватися обговоренню, втрачає всіляку правдоподібність. Це означає також прохання до аудиторії, до юрби прийняти ідею без обговорення такою, якою вона є, без зважування всіх “за” і “проти”, і відповідати “так”, не роздумуючи. Приклад – запитання Геббельса на мітингу після розгрому під Сталінградом і відповіді на них із залу:

– Чи вірите ви разом з фюрером і нами в повну перемогу німецької нації?

– Так!

– Чи хочете ви тотальної війни?

– Так!

– Чи хочете ви, щоб війна, яка так необхідна, стала ще більш тотальною і радикальною, ніж ми тільки могли б собі сьогодні уявити?

– Так!

Ці псевдозапитання, звичайно, є твердженнями. Вони формують свідомість юрби в одному напрямі. Псевдовідповіді тільки знову підтверджують те, що говорить оратор, оскільки повторення є найсильнішим твердженням.

Діє магія засвідчених, повторюваних слів і формулювань. Вона поширюється, подібно зараженню, зі швидкістю електричного струму і намагнічує юрбу. Слова викликають чіткі образи, крові чи вогню, що викликають болісні спогади про перемоги або про поразки, сильні почуття ненависті чи любові. Наступний фрагмент із промови Аятоли Хомейні дає точне уявлення про такий вплив сили слова:

“Знедолені, піднімайтеся, захищайтеся! Ізраїль окупував Єрусалим, і сьогодні Ізраїль та Сполучені Штати організували змову з метою окупувати мечеті Аль Карам і Аль Набіль” (...) “Підіймайтеся і виступайте на захист ісламу, тому що захищати його – це наш обов’язок. Покладетеся на Всемогутнього, і вперед! Перемога близька! Вона безсумнівна!”

Короткими фразами, вказуючи на святі місця, які кожен знає особисто чи чув про них, називаючи ворогів, що їх опоганили, оратор малює картину, яку будь-який слухач яскраво собі уявляє – темні диявольські сили вторгаються у святі мечеті. Деякими словами він пояснює, чому потрібно битися. Він закликає кожного до боротьби і запевняє народ у перемозі.

Отже, повторення є другою умовою пропаганди. Воно додає твердженням ваги додаткового переконання і перетворює їх у нав’язливі ідеї. Чуючи їх знову і знову, у різних версіях і з будь-яких приводів, зрештою починаєш перейматися ними. Вони, у свою чергу, непомітно повторюються, немов нервові сіпання мови і думки. У той же час повторення зводить обов’язковий бар’єр проти будь-якого іншого твердження, усілякого протилежного переконання з допомогою повернення – без розмірковувань – тих самих слів, образів і позицій. Повторення додає їм відчутності й очевидності, що змушують прийняти їх цілком, з першого до останнього, ніби мова йшла про логіку, у термінах якої те, що повинно бути доведено, уже відбулося.

Тому не дивно, що промови якого-небудь диктатора – Сталіна, Гітлера – настільки багатослівні. Оратор тільки те й робить, що повторює звичайні теми, не завдаючи собі труда оновлювати вислови. Його багатослівність – це багатослівність переконаних, що свідчить про своєрідну віру, яка опанувала ними до одержимості:

“Зазвичай,” – зауваження Ле Бона стосовно усіх вождів, – „розум дуже обмежений, але обдарований великою завзятістю, що завжди повторює те саме в тих самих виразах і часто готовий пожертвувати власними інтересами і життям заради тріумфу ідеалу, що його скорив”.

Повторення має двояку функцію: будучи нав’язливою ідеєю, воно також стає бар’єром проти думок, що відрізняються, або протилежних. Таким чином, воно зводить до мінімуму міркування і швидко перетворює думку в дію, на яку у маси вже сформувався умовний рефлекс, як у відомих собак Павлова.

Ця швидкість дозволила Наполеонові сказати, що є лише одна форма ефективного переконання – повторення. Шанувальник імператора, у якому він бачив, як і в Робесп’єрі, великого спокусника юрб, Гюстав Ле Бон відводить цьому ораторському прийому визначальне місце у психології переконання: “Повторення впроваджується зрештою в глибини підсвідомості, туди, де зароджуються мотиви наших дій”.

І він додає ще одне надзвичайно тонке зауваження: “Через деякий час, забувши, хто автор повторюваної сентенції, ми починаємо в неї вірити. Цим пояснюється дивна сила реклами. Коли ми сто разів прочитали, що найкращий шоколад – шоколад Х..., ми, уявляємо, що часто чули це, і закінчуємо тим, що утверджуємося в цьому”.

Ця інтуїтивна думка була підтверджена дослідженнями пропаганди під час війни.

З допомогою повторення наказ, формулювання відокремлюються від особистості вождя. Вони живуть власним життям і знаходять автономну дійсність, подібно змові чи молитві. Потім вони проникнуть у підсвідомість і стануть елементом колективного вірування. Цей процес піде швидше, коли юрбу покличуть відповідати вождєві, як віруючі відповідають

священикові під час меси і хором повторюють проголошене слово, що віддається голосною луною, повторюване тисячами вуст. З допомогою повторення думка відокремлюється від свого автора. Вона перетворюється в очевидність, що не залежить від часу, місця, особистості. Вона не є більше виразом людини, що говорить, але стає вираженням предмета, про яке він говорить. Обмовляйте, обмовляйте, що-небудь неодмінно залишиться. Повторюйте, повторюйте, що-небудь неодмінно залишиться, хоча б обмовляння. А обмовляння, як і забобони, як і наклеп, – це сила.

Повторення має також функцію зв'язування думок. Асоціюючи найчастіше розрізнені твердження й ідеї, воно створює видимість логічного ланцюжка. Складається враження, що за фразами вимальовується система, за частим зв'язком несумісних понять стоїть принцип. Якщо ви часто повторюєте різноманітні слова: “революція” і “релігія”, “націоналізм” і “соціалізм”, “марксизм” і “християнство”, “євреї” і “комуністи” і т.ін. – ви створюєте у вашій аудиторії ефект подиву (принаймні він створювався раніше!). З іншого боку, ви їй передаєте впевненість у тім, що обидва ці поняття зв'язані і їхня парність має приховане значення. Людська істота має особливість бути притягнутою і спокушеною упорядкованим уявленням про світ, що її оточує. Говорячи про тоталітарну пропаганду, Ханна Аренд із повною підставою зауважувала:

“Маси дозволяють себе переконати не фактами, навіть вигаданими, а тільки зв'язністю тієї системи, частиною якої вони нібито є. Зазвичай перебільшують значення повторення, тому що вважають маси здатними розуміти і згадувати; у дійсності ж повторення важливе лише тому, що переконує масу у зв'язаності в часі”.

Німецька філософія помиляється принаймні в одному: маси мають здатність пам'ятати. У певному сенсі вони пам'ятають навіть занадто багато.

Твердження і повторення як результат мають колективне навіювання. Вони зливаються в потік вірувань, що поширюються зі швидкістю епідемії. Зараження відбувається тим швидше, чим

сильніше викликані почуття і чим скоріше дія з'єдналася, немов у короткому замиканні, з думкою.

“Ідеї, – резюмує Ле Бон, – ніколи не утверджуються тому, що вони точні, вони утверджуються тільки тоді, коли з допомогою подвійного механізму повторення і зараження окупували ділянки підсвідомості, де народжуються рушійні сили нашої поведінки. Переконати будь-кого – не значить довести йому справедливість своїх міркувань, але змусити діяти відповідно до цих міркувань”.

Що в багатьох відносинах дивно і малозрозуміло – це всемогутність слів у психології натовпів. Могутність, що зростається не з того, що говориться, а з їх “магії”, від людини, що їх говорить, і атмосфери, у якій вони народжуються. Поводитися з ними слід не як з частками мови, а як із зародками образів, як із зернами спогадів, майже як з живими істотами. Оратор, що нічого не нагадує, ні до чого не волає. Коли діють чари, юрба піддається силі того, що вони нагадують, і діям, до яких вони закликають. Вона піддається вождеві, що її спокушає. Він малює перед нею грандіозні, але неясні перспективи, і той туман, що їх обволікає, навіть збільшує їхню загадкову силу.

У ряді сучасних і древніх книг ми знаходимо вказівки, що відносяться до кожної зі стратегій: до демонстрації, церемоніалу, переконання. Але психологія юрб зв'язує їх із загальним фактором: гіпнозом. Розіграні в єдності місця і часу, вони зливаються і формують одну стратегію – стратегію колективного навіювання. Вождь, що володіє таким даром і ремеслом, перетворює своїм способом різноманітні юрби людей – і чим вони різноманітніші, тим краще – в однорідну масу. Він насаджує в ній вірування, ядром яких є пристрасть, а метою – дія. З моменту свого відкриття ця стратегія колективного навіювання застосовувалася всюди. Найчастіше в ній використовують рецепти, узяті поодиноці. Я прагнув представити їх у сукупності, щоб познайомити зі змістом їхнього існування та їх єдністю.

ЛЮДИНА І СУСПІЛЬСТВО

Суспільство - це система історично визначених форм взаємодії і взаємовідносин між людьми, яка складається в процесі діяльності людей по перетворенню природи й власного життя.

- Суспільство у філософсько-теоретичному плані є соціальною формою руху матерії або суспільний спосіб саморуху Природи як універсуму;
- суспільство - це певний соціальний організм, суспільна цілісність з притаманними їй загальними законами і ментальними основами існування та розвитку;
- суспільство - це реально існуючі й діючі люди в їх соціальних, насамперед виробничих, відносинах;

Пов'язують індивіда із соціальною групою, із суспільством **суспільні відносини**. Вони є засобом включення індивіда в суспільну практику, в соціальність.

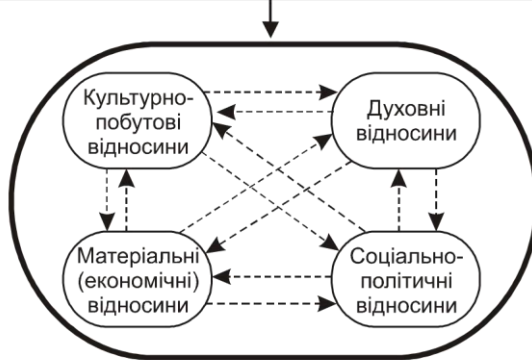
- Це відносини, що складаються в процесі багатогранної життєдіяльності людей як її суб'єктів - індивідів та соціальних спільнот;
- ці відносини охоплюють (пронизують) собою всі сфери суспільного життя та діяльност: економічну, соціально-політичну, духовну, культурно-побутову;
- центральною ланкою, суверенним суб'єктом суспільних відносин, що визначає смисл і мету історичного процесу, є людина.

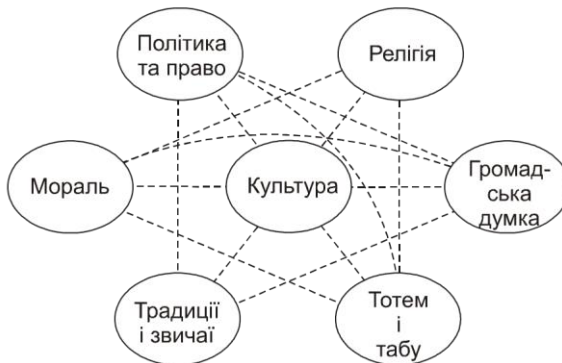
- Отже, суспільні відносини мають індивідуально-соціальну основу. Їх суб'єкт - індивіди та соціальні спільноти. Будуються вони на основі внутрішньомотивованих як індивідуальних, так і соціальних (класових, національних, групових) інтересів, потреб і лише тоді задовольняють людину, коли їй пощастило досягти більш-менш оптимального їх співвідношення.

- Розрізняють такі групи соціальних відносин:

- матеріальні (економічні): виробничі, технологічні, розподілу, обміну;
- соціально-політичні: класові, національні, етнічні, соціально-групові;
- духовні відносини: моральні, релігійні, художньо-естетичні, наукові;
- культурно-побутові: родинно-сімейні, товариські (приятельські), подружні, культурно-традиціоналістичні, побутові тощо.

- Система регулятивів суспільних відносин, що дозволяє підтримувати громадський порядок, суспільну злагоду, дисципліну громадян, їх взаємозумовлене ставлення один до одного і до суспільства:

Основою функціонування та розвитку суспільства є суспільне виробництво

Розвиток суспільства є природно-історичним процесом, що поєднує в собі зміни міжформаційного (революційного) та внутрішньоформаційного (еволюційного) характеру.

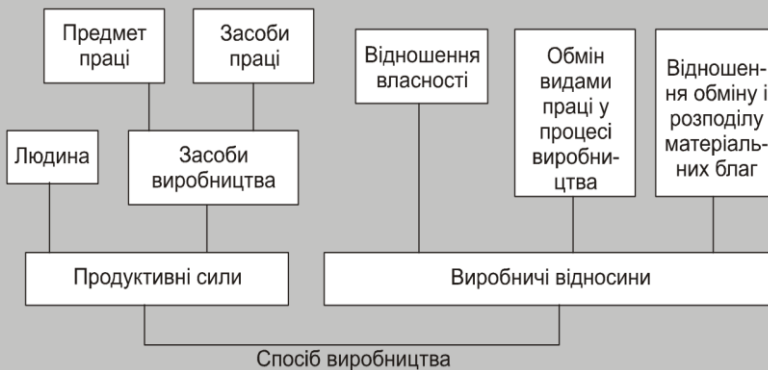
Суспільно-економічна формація - певний тип суспільства, що історично склався, який розвивається і функціонує відповідно до притаманних йому об'єктивних законів на ґрунті конкретного способу виробництва.

Історична епоха відображає той чи інший відрізок всесвітньої історії відповідно до провідної для даного часу тенденції суспільного розвитку.

СТРУКТУРА СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ФОРМАЦІЇ

МАТЕРІАЛЬНЕ ВИРОБНИЦТВО

БАЗИС І НАДБУДОВА

Органічне поєднання правових регуляторів з державними структурами формує ще один якісно новий механізм регуляції, функціонування та розвитку соціуму, який дістав назву політики (від грецьк. *πολιτική* – державні або суспільні справи).

- Політика - соціальний феномен, що складається з різних (матеріальних, соціальних, духовних) підрозділів суспільного життя. Він охоплює такі елементи: політична свідомість (масова та індивідуальна); політичні відносини, явища та процеси; політичні інститути та установи; політичні норми.
- Політична організація суспільства:

- Держава - це соціально-політичний механізм, що виникає в класовому суспільстві з метою регуляції суперечливих відносин між класами і соціальними групами, вирішення конфліктних ситуацій, забезпечення відповідного рівня соціальної стабільності системи.
- Держава виникає тоді, коли соціальні суперечності не знаходять об'єктивного вирішення й регуляції існуючими регуляторними механізмами (мораль, релігія, традиції).

- Ознаки держави: територіальне об'єднання населення, публічна влада, система податків.
- Історично держава змінює свою форму, але виконує одні і ті ж функції: внутрішні та зовнішні.

ОСОБА І КУЛЬТУРА

Культура - особливий діяльнісний спосіб освоєння людиною світу, що включає як зовнішній світ, природу і суспільство, так і внутрішній світ самої людини, його формування і розвиток. Культура - продукт творчої діяльності людини як суб'єкта історії.

Матеріальна

Духовна

Матеріальна культура включає в себе духовне начало, оскільки завжди є результатом втілення ідей, знань, цілей людини. Продукти ж духовної культури завжди набувають виразу в матеріальних формах.

Культура, як форма виразу сутності людини в її ставленні до світу, відіграє важливу роль у розвитку цивілізації. Цивілізація - це певний спосіб культури, її зовнішня, інституціалізована форма. Вона може співпадати або не співпадати з культурою як сутнісною формою існування та розвитку людини.

Цивілізація
поєднує в собі

- перетворену людиною окультурену природу;
- засоби перетворення;
- людину, що освоїла культуру і здатна жити в окультуреному середовищі;
- сукупність суспільних відносин як форм соціальної організації культури.

Розвиток культури пов'язаний з постійним становленням нормативно-ціннісних систем, оскільки саме цінності становлять смисловий каркас культури, а сама культура є універсальним ствердженням людських цінностей.

Комплекс ціннісних орієнтацій формується на основі виявлення потенційної значимості чогось (предмети, цілі, засоби, результати, умови діяльності тощо) для людського буття.

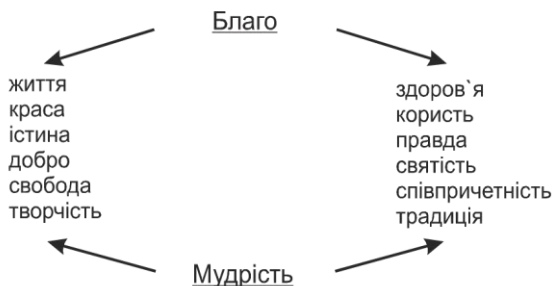
Ц
І
Н
Н
О
С
Т
І

Індивідуальні - властиві індивідуумам, як суб'єктам світовідношення.

Групові - ті, що виражають інтереси, цілі, потреби певних груп.

Загальнолюдські - система цінностей, у яких втілюються історичні життєві смисли саморозвитку людства.

БАЗОВІ ЖИТТЄВІ ЦІННОСТІ

Розвиток культури як сфери, всередині якої людина формує свій світ цінностей та символів, включає в себе як стійку, консервативну сторону, що забезпечує оновлення та передачу людського досвіду прийдешнім поколінням, так і творчо-новаторську сторону, в рамках якої реалізується процес встановлення нового, примножуються культурні багатства в процесі творчості.

ФУНКЦІЇ КУЛЬТУРИ

- трансляція досвіду, знань, опредмечених результатів людської діяльності;
- універсальний спосіб вияву, здійснення і творення смислів;
- упорядкування буття;
- нормативна;
- орієнтаційна;
- виховна.

Життя людини в культурі має, принаймні, два виміри:

КУЛЬТУРНИЙ
(людина виступає як носій певних цінностей і творець культури. Вона "служить" суспільству, історії, а творчість є способом виправдання людини).

Імператив культури:
людина, жива істота, повинна бути благою.

БУТТЄВИЙ
(людина виступає як самоцінність. Повнота буття, його смислова наповненість, духовність).

Життєвий імператив:
благо повинне бути людям, життєдайним, отже, сумісним з життям і необхідним для нього.

Література

Основна:

1. Петрушенко В.Л. Філософія: Підручник. – Львів: ПП “Магнолія 2006”, 2025. – 504 с.
2. Халапсіс О. В. Філософія : підруч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 196 с.
3. Філософія: підручник / В.С. Бліхар, М.М. Цимбалюк, Н.В. Гайворонюк, В.В. Левкулич, Б.Б. Шандра, В.Ю. Свищу. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с.
4. Литвинчук О.В., Муляр В.І. Філософія: навч. посібник. Житомир : Житомирська політехніка, 2021. 403 с.
5. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія: Підручник. – Львів: Місіонер, 2020. – 784 с.
6. Філософія : навчальний посібник для самостійної роботи студентів 1-го курсу медичних та фармацевтичних факультетів [Електронний ресурс] / уклад. : І. Г. Утюж, В.А. Жадько, Н. В. Спиця, Д. П. Сепетий, М. О. Мегрелішвілі, Н. В. Павленко. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2020. – 78 с.
7. Філософія: терміни і поняття [Текст] : навч. енциклопед. словник / МОН України ; за наук. ред.: В. Л. Петрушенка ; рец.: Р. О. Додонов, І. Г. Утюж. – Львів : Новий Світ-2000, 2020. – 492 с.

Додаткова:

1. Андрущенко В.П., Губерський Л.В., Михальченко М.І. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія: підруч. для вищих навч. закладів, [вид. 4-те, випр. та доп.]. К.: Генеза, 2016. 552 с.
2. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. *Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення)*: навч. посіб.; за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. К.: Знання, 2012. С. 526-537.
3. Воронюк О. Л. Філософія: підруч. для студ. вищ. мед. нач. закл. / О. Л. Воронюк. – 3-є вид., переробл. та допов. – Київ : Медицина, 2018. – 216 с.
4. Людина в цивілізації ХХІ століття: проблема свободи / [В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Т. В. Лютий, та ін.]. – К.: Наук, думка, 2005. – 272 с.

5. Маркузе Г. Ерос і цивілізація. *Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення)*: навч. посіб.; за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. К.: Знання, 2012. С. 470-478.

6. Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас. *Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення)*: навч. посіб.; за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. К.: Знання, 2012. С. 457-469.

7. Саух П. Ю. Філософія: навчальний посібник [Електронний ресурс]. – Житомир: Видавництво Житомирського державного педагогічного університету. – 2003. – 254 с. – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/20184/1/Saukh_Filosofija.pdf

8. Свобода: сучасні виміри та альтернативи / Відп. ред. – Лях В.В., Пазенок В.С. – К.: Український центр духовної культури, 2014.

9. Соціальна філософія: хрестоматія: навч. посіб. [упоряд.: М. Голянич, Ю. Москаленко]. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ: Лілея, 2019. 351 с.

10. Фромм Е. Втеча від свободи [Текст] / Еріх Фромм ; [пер. з англ. М. Яковлєва]. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. – 284, [2] с.

11. Фукуяма Ф. Довіра: соціальні добродії і шлях до розквіту. *Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення)*: навч. посіб.; за ред. акад. ПАП України Л.В. Губерського. К.: Знання, 2012. С. 538- 548.

12. Швейцер А. Культура і етика. *Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення)*: навч. посіб.; за ред. акад. НАН України Л. В. Губерського. К.: Знання, 2012. С. 609-620.

ТЕМА №10

СУЧАСНИЙ СВІТ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ.

План

1. Глобалізація як сучасний процес інтеграції світового суспільства. Антиглобалізм.

2. Інформаційне суспільство: поняття, риси, концепції.

3. Глобальні проблеми людства: поняття, причини виникнення. "Суспільство ризику" (У.Бек). Діяльність Римського клубу.

4. Постмодерністські концепції суспільства Ж. Бодрійяра, З. Баумана, Ж. Ліповецькі.

5. Концепції «кінця історії» Ф.Фукуями та «зіткнення цивілізацій» С.Гантінгтона.

Основні поняття: глобалізація, інформаційне суспільство, суспільство ризику, суспільство споживання, глобальні проблеми, Римський клуб, футурологія, «зіткнення цивілізацій», культурна ідентифікація.

Контрольні питання

1. Що таке глобалізація? Назвіть виміри глобалізації. Поясніть у чому полягають позитивні і негативні наслідки глобалізації.

2. Розкрийте поняття «інформаційне суспільство».

3. Наведіть класифікацію глобальних проблем сучасності.

4. Розкрийте зміст концепції «суспільство ризику» У. Бека.

5. Поясніть, що таке суспільство споживання.

6. У чому суть концепції "кінця історії" Ф. Фукуями? Як її можна прокоментувати, враховуючи сучасні реалії?

Завдання для самостійної роботи

1. Поміркуйте над проблемою «Українське суспільство в умовах глобалізації»

2. Поміркуйте над роллю медицини у вирішенні глобальних проблем.

3. Від чого залежить розв'язання глобальних проблем.

Практичне завдання:

1. Ознайомтесь з роботою С. Гантінгтона «Зіткнення цивілізацій» (уривок представлений нижче) та дайте відповідь на такі питання:

- Які аргументи на користь неминучості конфлікту цивілізацій наводить С. Гантінгтон?

- Яка із зазначених С. Гантінгтоном причин зіткнення цивілізацій видається вам найбільш істотною?

• На яких рівнях, як вважає Гантінгтон, відбувається конфлікт цивілізацій?

• Чи залишилась робота Гантінгтона актуальною у наш час, чи автор помилявся щодо прогнозів майбутнього?

Найзначніші конфлікти майбутнього розгорнуться вздовж ліній розлому між цивілізаціями. Чому?

По-перше, різниці між цивілізаціями не просто реальні. Вони найбільш істотні. Цивілізації не схожі за своєю історією, мовою, культурою, традиціями і, що найважливіше, – релігії. Люди різних цивілізацій по-різному дивляться на відносини між Богом і людиною, індивідом та групою, громадянином і державою, батьками та дітьми, чоловіком та дружиною, мають різні уявлення про співвідносну значущість прав та обов'язків, свободи та примусу, рівності та ієрархії. Ці відмінності склалися століттями. Вони не зникнуть у найближчому майбутньому. Вони більш фундаментальні, ніж різницю між політичними ідеологіями та політичними режимами.

По-друге, світ стає тіснішим. Взаємодія між народами різних цивілізацій посилюється. Це веде до зростання цивілізаційної самосвідомості, до поглиблення розуміння різниці між цивілізаціями та спільності в рамках цивілізації. Північноафриканська імміграція у Францію викликала у французів вороже ставлення, і водночас зміцнила доброзичливість до інших іммігрантів – «добропорядних католиків та європейців з Польщі»...

По-третє, процеси економічної модернізації та соціальних змін у всьому світі розмивають традиційну ідентифікацію людей з місцем проживання, одночасно слабшає і роль нації-держави як джерела ідентифікації. Лакуни, що утворилися в результаті, здебільшого заповнюються релігією, нерідко у формі фундаменталістських рухів.

По-четверте, зростання цивілізаційної самосвідомості диктується роздвоєнням ролі Заходу. З одного боку, Захід знаходиться на вершині своєї могутності, а з іншого, і можливо саме тому, серед незахідних цивілізацій відбувається повернення до власного коріння. На вершині своєї могутності Захід стикається

з незахідними країнами, у яких достатньо прагнення, волі та ресурсів, щоб надати світові незахідного вигляду.

По-п'яте, культурні особливості та відмінності менш схильні до змін, ніж економічні та політичні, і внаслідок цього їх складніше дозволити або звести до компромісу. У колишньому Радянському Союзі комуністи можуть стати демократами, багаті перетворитися на бідних, а бідняки – на багатіїв, але росіяни за всього бажання не зможуть стати естонцями, а азербайджанці – вірменами.

У класових та ідеологічних конфліктах ключовим було питання: «На чиєму боці?» І людина могла вибирати – на чиєму він боці, а також змінювати раз обрані позиції. У конфлікті цивілізацій питання ставиться інакше: «Хто ти такий?» Йдеться про те, що дано і не підлягає змінам. Людина може бути напівфранцузом і напіварабом, і навіть громадянином обох цих країн. Куди складніше бути напівкатоликом та напівмусульманіном.

І, нарешті, посилюється економічний регіоналізм... З одного боку, успіх економічного регіоналізму зміцнює свідомість приналежності однієї цивілізації. А з іншого – економічний регіоналізм може бути успішним, лише якщо він корениться у спільності цивілізації

Таким чином конфлікт цивілізацій розгортається на двох рівнях. На мікрорівні групи, що мешкають уздовж лінії розлому між цивілізаціями, ведуть боротьбу, найчастіше кровопролитну, за землі та владу один над одним. На макрорівні країни, що стосуються різних цивілізацій, змагаються через вплив у військовій та економічній сфері, борються за контроль над міжнародними організаціями та третіми країнами, намагаючись утвердити власні політичні та релігійні цінності.

(С. Гантінгтона «Зіткнення цивілізацій»)

або

2. Ознайомтесь з роботою засновника Римського клубу Ауреліо Печчеї «Людські якості» та поміркуйте наскільки ви погоджуєтесь з думкою автора. Чи не втратила ця робота своєї актуальності у сучасному світі? Прокоментуйте свою позицію у вигляді есе.

ГЛАВА 5.

Я хотів сфокусувати увагу Клубу на кількох основних ідеях, головна з яких зводилася до того, що в людських системах всі елементи взаємопов'язані і що в даний час найбільше значення набувають саме ті, які безпосередньо залежать від людини. Якби це положення прозвучало досить переконливо, воно логічно спричинило б за собою питання, які саме сторони людської поведінки відповідальні за глобальну кризу і які зміни тут необхідні. У цьому зв'язку можна було б підкреслити, що ці зміни цілком в межах людських можливостей і людина повинна прагнути знайти можливості застосувати їх.

Все це необхідно було сказати на простому, доступній мові, розраховуючи на широке розуміння

Наукове і адміністративне керівництво блискуче здійснював Денніс Медоуз, який виявив не тільки виняткову відданість справі, а й уміння отримувати конкретні результати. Він ріс разом із проектом, в чому йому допомагала багатонаціональна група вчених, середній вік яких не перевищував тридцяти років

.... Нашою метою була висадка десанту, покликаного зробити пролом в тій цитаделі самовдоволення, де мало дурість окопатися суспільство. Для цього нам терміново, ще до остаточної обробки технічної документації, потрібен був популярний варіант висновків проекту. Разом з тим ми продовжували наполягати, щоб у міру завершення роботи над документом він негайно був розісланий авторитетним вченим в різні країни світу, щоб мати можливість врахувати їхні відгуки та зауваження перед публікацією.

На ділі встановлений мною річний термін виявився надто коротким і зажадав продовження. Проте я продовжував докучати Денніс Медоуз аж до того пам'ятного дня - 12 березня 1972, - коли у Вашингтоні, в Смітсонівському інституті, публіці була вперше представлена книга "Межі зростання. Доповідь Римському клубу", що містить висновки нашого проекту ...

... Що стосується змісту доповіді Медоуза, то він, як я і очікував, підтвердив і розвинув попередні висновки Форрестера. У кількох словах це можна виразити так: при збереженні нинішніх тенденцій до зростання в умовах кінцевої за своїми масштабами

планети вже наступні покоління людства досягнуто межі демографічної та економічної експансії, що призведе систему в цілому до неконтрольованого кризи і краху. Поки ще можна, наголошується в доповіді, уникнути катастрофи, прийнявши заходи з обмеження і регулювання росту і переорієнтації його цілей. Однак чим далі, тим болючіше будуть ці зміни і тим менше буде залишатися шансів на кінцевий успіх.

Зрозуміло, ні я, ні Медоуз не претендували на ролі пророків. Та й сама доповідь зовсім не ставив перед собою мету щось пророкувати чи приписувати. Його завдання було швидше виховної та застерігає. По суті вона зводилася до того, щоб виявити катастрофічні наслідки існуючих тенденцій і стимулювати політичні зміни, які допомогли б їх уникнути. Вчасно попередивши людей і давши їм можливість наочно побачити, як стрімко вони мчать до прірви, можна підготувати людство до необхідності термінових змін. У проекті не уточнювався характер цих змін і не ставилося таких цілей. У ньому було дано лише самий загальний вигляд планети, можна порівняти хіба що з фотографією, зробленою із супутника, і він ні за яких умов не дозволяв давати яких би то не було конкретних рекомендацій. Показники зростання народонаселення і промислового виробництва на планеті, а також середнього рівня забруднення середовища, споживання продовольства та виснаження природних ресурсів цілком підходили для демонстрації загального стану людської системи, але були явно непридатні для вироблення прийнятних для конкретних країн і регіонів політичних програм. Проте багато побачили в доповіді набагато більше, ніж у ньому було сказано, що не тільки давало поживу невинуватим ілюзіям, а й служило причиною незаслужених звинувачень.

Концепція обмеженості Землі аж ніяк не нова. Однак висновок доповіді, що кінцівку розмірів планети із необхідністю передбачає і межі людської експансії, йшов врозріз з переважаючою у світовій культурі орієнтацією на зростання і перетворювався на символ нового стилю мислення, який одночасно і вітали, і піддавали немилосердним прокльонів. Успіхи революційних перетворень у матеріальній сфері зробили світову культуру зарозумілою. Вона була і залишається культурою, віддає

перевагу кількості перед якістю, - цивілізацією, яка не тільки не бажає рахуватися з реальними можливостями життєзабезпечення на планеті, але і бездумно марнує її ресурси, не забезпечуючи при цьому повного та розумного використання людських можливостей.

Ознаки посилюється синдрому зростання добре відомі. На зростання уповають всякий раз, коли під рукою не виявляється ніяких інших засобів лікування громадських недуг. Зростання перетворився на якісь надліки. Виробляючи в надлишку, можна догодити будь-яких бажань і задовольнити будь-який попит, а якщо він ослаб, його можна оживити за допомогою реклами та домогтися нового рівноваги, безперервно підвищуючи кількісний рівень і перебуваючи в повній впевненості, що це корисно економіці, а отже, і суспільству в цілому. По суті, вже давно ніхто не насмілювався засумніватися в магічні властивості росту і оскаржувати безумовну користь економічної експансії. Лише останнім часом стало ясно, що політика достатку може вирішувати одні проблеми і полегшувати інші, проте багато джерел людської незадоволеності не перестають існувати, якщо сховати їх за купами товарів. До того ж, навіть якщо припустити, що зростання може дійсно вирішити всі без винятку проблеми, все одно матеріальний ріст не може продовжуватися до безкінечності. Розвиваючи цю основну думку, доповідь показує, як деякі з розглянутих факторів: невідновність ресурсів, завзята прихильність до зростання, відстрочки у прийнятті рішень, короткострокові горизонти планування - служать причинами нестабільності, надвиробництва і криз. Міф про зростання почав поступово спадати, як проколоті повітряна куля, і доповідь зіграв у цьому чималу роль.

Не дивно, що реакція на настільки відмінну від ортодоксальної точку зору була різною. Книга "Межі зростання" написана на простій і зрозумілій мові, що є в основному заслугою Донеллі Медоуз - чарівною і талановитої дружини Денніса. Публіці книга сподобалася. Американське видання книги було підготовлено незалежною групою з Вашингтону, яка займалася організацією публічних дискусій з актуальних проблем, надаючи їм об'єктивний, аргументований характер. Що стосується мене, то

я взяв на себе публікацію всіх неанглійських видань. У підсумку книга вийшла приблизно тридцятьма мовами, а кількість проданих екземплярів склало близько чотирьох мільйонів - рівень справді неймовірний для науково-популярного видання. Більше 1000 навчальних курсів в університетах і коледжах використовували книгу як навчальний посібник, що свідчило про певну підтримку в науковому світі ...

(Ауреліо Печчеї «Людські якості»)

Література

Основна:

1. Петрушенко В.Л. Філософія: Підручник. – Львів: ПП “Магнолія 2006”, 2025. – 504 с.

2. Халапсіс О. В. Філософія : підруч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 196 с.

3. Філософія: підручник / В.С. Бліхар, М.М. Цимбалюк, Н.В. Гайворонюк, В.В. Левкулич, Б.Б. Шандра, В.Ю. Свищю. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с.

4. Литвинчук О.В., Муляр В.І. Філософія: навч. посібник. Житомир : Житомирська політехніка, 2021. 403 с.

5. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія: Підручник. – Львів: Місіонер, 2020. – 784 с.

6. Філософія: підручник для студентів і курсантів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації / авт.кол.; за ред. О. В. Рябініної, Л. І. Юрченко. – Х.: Видавництво Іванченка І.С., 2021. – 286 с.

7. Філософія : навчальний посібник для самостійної роботи студентів 1-го курсу медичних та фармацевтичних факультетів [Електронний ресурс] / уклад. : І. Г. Утюж, В.А. Жадько, Н. В. Спиця, Д. П. Сепетий, М. О. Мегрелішвілі, Н. В. Павленко. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2020. – 78 с.

8. Філософія: терміни і поняття [Текст] : навч. енциклопед. словник / МОН України ; за наук. ред.: В. Л. Петрушенка ; рец.: Р. О. Додонов, І. Г. Утюж. – Львів : Новий Світ-2000, 2020. – 492 с.

Додаткова:

1. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства [Текст] / З. Бауман ; пер. з англ. І. Андрущенко. - К. : ВД "Києво-Могилянська академія", 2008. - 109 с.

2. Бауман З. Плинні часи. Життя в добу непевності [Текст] / Зигмунт Бауман ; [пер. з англ. А. Марчинський]. - К. : Критика, 2013. - 173, [1] с.

3. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / Пер. з фр. В. Ховхун. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2004. — 230 с.

4. Воронюк О. Л. Філософія: підруч. для студ. вищ. мед. нач. закл. / О. Л. Воронюк. – 3-є вид., переробл. та допов. – Київ : Медицина, 2018. – 216 с.

5. Гантінгтон С. Зіткнення цивілізацій. *Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення)*: навч. посіб.; за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. К.: Знання, 2012. С. 432-443

6. Павлов О.І. Тенденції розвитку цивілізацій у контексті глобалізації: навч. посіб. – 3-тє вид., стер. – Одеса: Фенікс, 2015. – 283 с.

7. Соснін О.В. Сучасні міжнародні системи та глобальний розвиток (соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-антропологічні виміри): навчальний посібник / Соснін О.В., Воронкова В.Г., Постол О.Є. – Київ: Центр навчальної літератури, 2015. – 556 с.

8. Соціальна філософія: хрестоматія: навч. посіб. [упоряд.: М. Голянич, Ю. Москаленко]. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ: Лілея, 2019. 351 с.

9. Тоффлер Е. Нова парадигма влади. Знання, багатство й сила / Перекладач: Наталка Бордукова. – Харків : Акта, 2007. – 688 с.

10. Тоффлер Е. Третя хвиля / Перекладач: Андрій Євса, за редакцією Віктора Шовкуна. – Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 2000. – 480 с.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА

1-й варіант

1. Визначенням чого є наступне: «... - це вільне, раціональне, критичне осмислення світу і місця людини в ньому»?
2. Назвіть основні філософські школи Стародавнього Китаю.
3. Назвіть основні філософські школи в філософії Стародавньої Індії.
4. Кому належить вираз: «Все тече, усе міняється, не можна двічі вийти в ту саму воду».
5. Хто вважав першоосновою світу вогонь?
6. Назвіть роботи Платона і Аристотеля.
7. Що таке номіналізм і реалізм в філософії Середньовіччя?
8. Назвіть представників філософії Відродження.
9. Що позначає термін «макіавеллізм»?
10. В чому зміст полеміки раціоналізму і емпіризму?
11. Назвіть помилки (ідоли), які, за Ф. Беконом, супроводжують пізнання людиною світу.
12. Кому належить вираз: «Я мислю, отже, існую».
13. Що таке «річ в собі» і «річ для нас» в філософії Канта?
14. Сутність діалектичного методу Гегеля.
15. Назвіть основні напрямки філософії XX – XXI століть.
16. Що є способом існування матерії?
17. Дайте визначення поняття «розвиток».
18. Назвіть суттєві характеристики людського буття.
19. Дайте визначення духовності.
20. Назвіть глобальні проблеми сучасності.

2-й варіант

1. Хто з філософів обґрунтував 5 доказів існування Бога?
2. Хто з філософів висунув лінійну концепцію часу?
3. Хто з філософів є засновником вчення томізм ?
4. Назвіть представників арабської середньовічної філософії.
5. Звідкіля вираз: «Усе у світі суєта суєт і томління духу».
6. Хто з філософів є засновником вчення картезіанство?

7. В творчості якого філософа розглядається проблема «сродної праці»?

8. Поясніть зміст основних особливостей української філософії: естетизму, кордоцентризму, антеїзму.

9. Хто з філософів є засновником психоаналізу?

10. Хто з філософів автор праці «Так казав Заратустра»?

11. Що таке прагматизм?

12. Назвіть основні форми існування матерії.

13. Що таке свідомість?

14. Назвіть і розкрийте основні концепції істини.

15. Назвіть основні принципи діалектики.

16. Дайте визначення понять «пізнання» та «знання».

17. Хто автор роботи «Істина і метод: Основи філософської герменевтики»?

18. Який філософський напрямок розуміє людину як створіння, що не має заздалегідь визначеної суті, бо свою сутність людина створює своїми справами та вчинками?

19. В чому, на Вашу думку, сенс життя людини?

20. Дайте визначення глобалізації та її атрибутів.

ТЕСТИ

1. Коли зароджується філософська думка?

- А) у 3 ст. до н.е.
- Б) у 1 ст. н.е.
- В) бл. 6 ст. до н.е.
- Г) у 6 ст. н.е.

2. У яких культурних ареалах Древнього світу виникла філософія:

- А) Китаї, Індії, Ірані
- Б) Індії, Римі, Греції
- В) Греції, Індії, Китаї
- Г) Індії, Вавилоні, Китаї

3. Що в перекладі із грецької мови означає «філософія»:

- А) любов до міркувань
- Б) любов до мудрості
- В) любов до істини
- Г) любов до гармонії

4. Яка з нижчеперелічених форм світогляду є історично найпершою:

- А) філософія
- Б) релігія
- В) міф
- Г) наука

5. Рівноправність матеріальної й духовної першооснов буття проголошує

- А) Дуалізм
- Б) Монізм
- В) Скептицизм
- Г) Релятивізм

6. Згідно Ф. Енгельсу основне питання філософії:

- А) про відношення свідомості до матерії
- Б) про сенс життя
- В) про рушійні сили розвитку суспільства

7. Найдавніші пам'ятки індійської літератури, священні тексти брахманізму

- А) Трипітака
- Б) Рамаєна
- В) Махабхарата
- Г) Веди

8. Нірвана - це:

- А) стан абсолютного спокою, звільнення від страстей і бажань;
Б) безперервний потік перероджень;
В) закон покарання за сукупність вчинків, намірів, який визначає долю живої істоти в наступних перевтіленнях

9. В філософії даосизму вихідне поняття “дао” позначає:

- А) основу всього сущого;
Б) загальний універсальний закон світобудови;
В) закон людської долі;
Г) все вище назване.

10. Вчення про 4 благородні істини розвиває

А) даосизм	Б) джайнізм
В) йога	Г) буддизм

11. Філософська концепція Конфуція пов'язана в першу чергу з проблематикою:

А) космологічною	Б) соціальною
В) містичною	Г) гносеологічною

12. Засновником даосизму був:

А) Махавіра	Б) Патанджалі
В) Шан-Ян	Г) Лао-цзи

13. Жорстко карати за дрібні порушення, щоб не було великих злочинів – це вихідне положення філософії:

А) даосизму	Б) джайнізму
В) легізму	Г) конфуціанства

14. Автор "золотого правила" моральності: "Не чини того, що ти не бажаєш, щоб чинили щодо тебе"

А) Будда	Б) Сократ
В) Лао-цзи	Г) Конфуцій

15. Основна проблема давньогрецької натурфілософії полягала у:

- А) пошуку місця людини у світі
- Б) пошуку першопочатку буття
- В) пошуку співвідношення матерії та форми

16. Філософ, який вважав, що усе утворюється з води

- А) Анаксимандр
- Б) Емпедокл
- В) Геракліт
- Г) Фалес

17. Філософ, який стверджував, що світ - це вогонь

- А) Емпедокл
- Б) Епікур
- В) Парменід
- Г) Геракліт

18. Філософ, який вважав, що крім світу речей, даних у чуттєвому сприйнятті, існує світ ідей

- А) Платон
- Б) Парменід
- В) Геракліт
- Г) Аристотель

19. Філософ, який вважав, що в основі буття лежать числа і математичні відношення

- А) Протагор
- Б) Піфагор
- В) Демокрит
- Г) Фалес

20. Філософ, який обрав як гасло своєї філософської діяльності слова "Пізнай самого себе"

- А) Демокрит
- Б) Платон
- В) Аристотель
- Г) Сократ

21. Філософ, який говорив, що не варто боятися смерті, тому що "Поки ми існуємо смерті немає; коли смерть є, нас більше немає"

- А) Епікур
- Б) Платон
- В) Аристотель
- Г) Демокрит

22. Філософ - основоположник атомізму

- А) Демокрит
- Б) Емпедокл
- В) Анаксимандр
- Г) Парменід

23. Філософ, який вчив, що усе постійно змінюється, немає нічого незмінного

А) Платон	Б) Геракліт
В) Парменід	Г) Сократ

24. Філософ, який вважав, що державою повинні правити філософи

А) Сократ	Б) Аристотель
В) Епікур	Г) Платон

25. Філософ - основоположник формальної логіки

А) Сократ	Б) Аристотель
В) Епікур	Г) Сенека

26. Яка риса більш характерна для античної філософії?

А) космоцентризм	Б) теоцентризм
В) деїзм	Г) антропоцентризм

27. Хто вважається засновником давньої грецької філософії:

А) Платон	Б) Піфагор
В) Фалес	Г) Епікур

28. Хто запропонував 5 доказів буття Бога:

А) Августин Блаженний
Б) Ансельм Кентерберійський
В) Фома Аквінський
Г) Дунс Скот

29. Теоцентризм - світоглядна позиція, в основі якої лежить уявлення про верховенство:

А) Бога	Б) Людини
В) Природи	Г) Космосу

30. Характерною рисою філософії епохи Відродження є:

А) Антропоцентризм	Б) Теоцентризм
В) Космоцентризм	Г) природоцентризм

31. Вчення про кінцеву долю людства і світу, складова християнського вчення

А) христологія	Б) есхатологія
В) теологія	Г) теодицея

32. Хто з названих релігійних філософів є одним з "батьків церкви" ?

А) Августин Блаженний	Б) Альберт Великий
В) Вільям Оккам	Г) Дунс Скот

33. Засновником геліоцентризму був:

А) Коперник	Б) Бруно
В) Макіавеллі	Г) Мор

34. Ідейний рух, що сформувався в період Ренесансу і змістом якого є вивчення і поширення античних мов, літератури, мистецтва, культури

А) томізм	Б) пантеїзм
В) гуманізм	Г) євдемонізм

35. Італійський поет, автор сонетів до Лаури, засновник гуманізму, критик схоластики

А) Савонарола	Б) Петрарка
В) Фічіно	Г) Вазарі

36. "Батько" Реформації

А) Макіавеллі	Б) Мартін Лютер
В) Мор	Г) Кампанелла

37. Філософ, відомий вченням про те, що правитель у своїй політиці має бути вільним від моралі

А) Аквінський	Б) Кант
В) Паскаль	Г) Макіавеллі

38. Пантеїзм - це вчення про те, що

А) існує єдиний Бог	Б) існує багато богів
В) Бог і природа - одне й те саме	

А) креаціонізм
Б) провіденціалізм
В) раціоналізм
Г) емпіризм

А) релігійний рух за "очищення" християнства,
Б) рух за посилення влади Папи Римського
В) практика відпущення Церквою гріхів за гроші
Г) рух проти релігійної дискримінації

А) Фр.Петрарка
Б) Д.Бокаччо
В) Дж.Бруно
Г) Мірандолла

А) Раціоналізм
Б) Сенсуалізм
В) Скептицизм
Г) Агностицизм

A) емпіризму; Б) раціоналізму;
В) ірраціоналізму Г) сенсуалізму

A) емпіризму; Б) раціоналізму;
В) ірраціоналізму Г) сенсуалізму

А) діалектика
Б) індукція
В) дедукція
Г) аналогія

А) Р. Декарт Б) Г. Лейбніц

В) Вольтер

Г) Б. Спіноза

47. Твердження: «знання – сила» належить

А) Р. Декарту

Б) Ф. Бекону

В) Т. Гоббсу

Г) Дж. Локку

48. Вчення про те, що єдиним джерелом знання є досвід

А) класичний емпіризм

Б) класичний раціоналізм

В) агностицизм

49. розрізняв три шляхи пізнання, яким він дав назву комах

А) Бекон

Б) Локк

В) Декарт

Г) Гоббс

50. Автор вчення про суспільний договір, в основі якого - ідея природного стану як стану "війни всіх проти всіх"

А) Джон Локк

Б) Георг Гегель

В) Томас Гоббс

Г) Жан-Жак Руссо

51. Філософів, який розвивав вчення про монади:

А) Декарт

Б) Бекон

В) Спіноза

Г) Лейбніц

52. Хто з новоєвропейських філософів розвивав учення про людську душу як «чистий аркуш»

А) Декарт;

Б) Лейбніц;

В) Паскаль;

Г) Локк.

53. Вислів «свобода – це пізнана необхідність» належить:

А) Локку

Б) Декарту

В) Спінозі

Г) Лейбніцу

54. Філософське вчення згідно з яким Бог створив світ, дав першопоштовх і надалі не втручається у створені ним закони природи

- А) пантеїзм
Б) гуманізм
В) деїзм
Г) космоцентризм

55. У питанні про субстанцію Рене Декарт дотримувався

- А) монізму
Б) дуалізму
В) плюралізму

56. Специфічне основне поняття філософії Гегеля

- А) Абсолютний Дух
Б) світова воля
В) Бог
Г) трансцендентальний

57. Вчення про змінюваність і плинність суцього та закономірності змін:

- А) діалектика
Б) герменевтика
В) метафізика
Г) онтологія

58. Хто сформулював закони діалектики:

- А) К. Маркс
Б) И. Кант
В) Г. Гегель
Г) Ф. Энгельс

59. вважав, що наука пізнає не речі, якими вони є самі по собі, а те, як вони являються у формах чуттєвості й розсудку

- А) Кант
Б) Конт
В) Декарт
Г) Бекон

60. Кому належить вислів "Все розумне - дійсне, все дійсне - розумне"?

- А) Декарту
Б) Сократу
В) Гегелю
Г) Канту

61. Автор припису "Дій тільки відповідно до принципу, корячись якому ти можеш водночас прагнути, щоб він став загальним законом"

- А) Гегель
Б) Кант
В) Шопенгауер
Г) Конт

62. На думку якого мислителя основними для філософії є питання: Що я можу знати? Що я повинен робити? На що я можу сподіватися? Що є людина?

А) Шопенгауер;	Б) Фейєрбах;
В) Кант;	Г) Конт.

63. Філософ, який сповідував ідею надлюдини

А) Паскаль	Б) Шопенгауер
В) Ніцше	Г) Фейєрбах

64. Слово "екзистенція" перекладається як

А) матерія	Б) існування
В) сутність	Г) буття

65. Автор висловлювання "Бог помер"

А) Ніцше	Б) Кант
В) К'єркегор	Г) Фейєрбах

66. Г.Сковорода вважав головною умовою щастя людини

А) знання	Б) багатство, славу, владу
В) божественну благодать	Г) кохання
	Д) сродну працю

67. Специфічне основне поняття філософії Шопенгауера

А) Бог	Б) Благо
В) Абсолютний Дух	Г) Світова воля

68. Психолог і філософ, в теоріях якого ключовим було поняття "лібідо"

А) Фромм	Б) Франкл
В)Адлер	Г)Фрейд

69. Хто не є представником екзистенціалізму?

А) Сартр	Б) Камю
В) Бодрійяр	Г) Ясперс

70. Мистецтво і теорія тлумачення текстів - це:

А) постмодернізм	Б) прагматизм

В) позитивізм

Г) герменевтика

71. Плюралізм, фрагментація, симулякр - це проблеми, що розглядає:

А) феноменологія;

Б) екзистенціалізм;

В) неофрейдизм;

Г) постмодернізм.

72. Представник філософської герменевтики ХХ ст.:

А) Г. Гадамер

Б) Ф. Ніцше

В) З. Фрейд

Г) Ж.-П. Сартр

73. Напрямок у філософії, що виникає наприкінці ХІХ - початку ХХ ст. у США, що розуміє істину як корисність, успішність, функціональність тієї або іншої ідеї

А) постмодернізм

Б) прагматизм

В) позитивізм

Г) герменевтика

74. Засновник екзистенційної філософії

А) Фейєрбах

Б) Кант

В) Декарт

Г) К'єркегор

75. Основа буття, що існує сама по собі незалежно ні від чого іншого,

А) Субстанція

Б) Свідомість

В) Інтенція

Г) Атрибут

76. Онтологія - це вчення про

А) буття

Б) пізнання

В) цінності

Г) мислення

77. Загальний атрибут, спосіб існування матерії

А) сприйняття

Б) рух

В) мислення

Г) тривалість

78. Хто перший в історії філософії займався онтологічною проблематикою:

А) Сократ;

Б) Геракліт;

В) Парменід;

Г) Платон

79. Суспільне буття – це несправжнє буття людини, справжнє буття – перед обличчям смерті. Це ідея властива філософії:

А) неофрейдизму

Б) постмодернізму

В) філософії життя

Г) екзистенціалізму

80. Протиставлення імперативів людського буття "мати" і "бути" характерне для філософії

А) Фромма

Б) Канта

В) Тойнбі

Г) Вебера

81. Форма буття матерії, що виражає її довжину, структурність, співіснування й взаємодію елементів у всіх матеріальних системах

А) Рух

Б) Час

В) Простір

Г) Якість

82. Матерія є першоджерело буття, стверджує

А) Матеріалізм

Б) Ідеалізм

В) Інтуїтивізм

Г) Ірраціоналізм

83. Послідовність зміни станів предметів, процесів відображає категорія

А) Часу

Б) Простору

В) Матерії

Г) Необхідності

84. Рух у напрямку від більш досконалого до менш досконалого

А) Прогрес

Б) Регрес

В) Революція

Г) Стагнація

85. Агностицизм...

А) заперечує буття Бога;

Б) визнає первинним дух, ідею, свідомість;

В) форма матеріалістичної філософії;

Г) заперечення пізнання світу.

86. Метод виокремлення однієї ознаки предмета з відволіканням від інших його ознак

А) дедукція	Б) абстрагування
В) узагальнення	Г) індукція

87. Гносеологія - це вчення про

А) суспільство	Б) цінності
В) пізнання	Г) буття

88. Синтез - це

А) випадкове поєднання елементів різних теорій
Б) знання про незнання
В) вивчення об'єкта шляхом виділення й дослідження його окремих частин чи аспектів
Г) формування цілісного розуміння сутності об'єкта на основі попередньо здійсненого аналізу

89. Критерій істини в діалектико-матеріалістичній філософії

А) Практика	Б) Наука
В) Дійсність	Г) Віра

90. Відповідно до прагматичної концепції істинності, істина – це:

А) Результат угоди між ученими
Б) Властивість знання відповідати дійсності
В) Продукт наукової діяльності, що відповідає попереднім знанням
Г) Те, що корисно, що допомагає нам успішно вирішувати проблеми

91. Уявне або реальне розкладання об'єкта на складові елементи

А) Аналіз	Б) Абстрагування
В) Синтез	Г) Індукція

99. Автор "філософії смислу" та методу логотерапії

А) Фромм
В) Поппер

Б) Франкл
Г) Адлер

100. Прискорення смерті важко й невиліковно хворого, здійснюване з його волі або з волі уповноважених ним близьких:

А) евтаназія;
В) екзистенція;

Б) евдемонізм;
Г) еманація.

ГЛОСАРІЙ

Світогляд – це сукупність уявлень про світ та місце і роль людини в ньому. Світогляд містить такі елементи як: знання (особистісні), переконання, емоції, почуття, віра, цінності, ідеали, програма дій (стратегія життя), унікальність.

Історичні типи світогляду – міфологія, релігія, філософія.

Філософія – любов до мудрості (у перекладі з грецької мови); це пошук першоначал та першопричин усього сущого (Аристотель); наука, що вивчає найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства та людини (її мислення); наука, що вивчає загальне у взаємовідносинах людини і світу; це епоха, що відображена в поняттях (Гегель); форма суспільної свідомості (поряд з правом, релігією, мораллю тощо). Філософія – це вільне, раціональне, критичне осмислення світу і місця людини в ньому; це спосіб побудування в свідомості людини картин, що фіксують її положення в світі і визначають можливості й напрями її активності, межі самореалізації „Я”, сенс та перспективи її життя.

Філософія – це спроба людини і людства осмислити специфіку свого буття та віднайти сенс свого руху, який повинен бути *розвитком* сутнісних сил людини та *шляхом* до більшого масштабу свободи та творчості. Потреба в філософії виникає при намаганні знайти *нетривіальні шляхи вирішення життєвих проблем*, при спробі відірватися від рутини повсякденного, стереотипного, при бажанні знайти нові горизонти свого світобачення і нові конструктивні рішення „вічних” проблем. Своїм основним завданням філософія має встановлення перших, основних істин, які слугують першопочатком або принципами для інших істин. Як наука філософія встановлює свої істини шляхом дослідження і доведення. Тобто філософія прагне раціональними засобами створити гранично узагальнену картину світу і місця людини у ньому, досліджуючи пізнавальне, ціннісне, соціально-політичне, моральне й естетичне ставлення людини до світу.

Філософствування – невід’ємний атрибут людського існування, бо спроби знаходити „мудрі” технології вирішення нагальних проблем завжди супроводжували людство. Навчання

мудрості неможливо без щоденних власних інтелектуальних зусиль з боку самої людини. Філософічність буття людини особливо актуалізується в „пограничних станах”, де втрачаються звичні „декорації” приватного та публічного буття.

Функції філософії: світоглядна, пізнавальна, методологічна, практично-діяльна.

Філософія принципово: *толерантна* (терпимість до іншої точки зору); *плюралістична* (багато шкіл, течій, напрямків, підходів до вирішення філософських проблем); *діалогічна* (веде діалог, дискусії з опонентами); *відкрита до новацій*.

Структура філософії: 1. Онтологія – вчення про сутність буття. 2. Гносеологія – теорія пізнання. 3. Аксиологія – теорія цінностей. 4. Історія філософії. 5. Соціальна філософія – теорія суспільства. 6. Етика – принципи взаємовідносин між людьми. 7. Естетика – наука про прекрасне (і потворне). 8. Логіка – наука про закони і форми мислення. 9. Теорія розвитку (діалектика, синергетика, метафізика тощо).

Ринковий світогляд як передумова соціалізації сучасної людини базується на таких цінностях: гроші і технологія, проєкт (“схема”) їх отримання; власність на засоби виробництва товарів та послуг; здібність вірно аналізувати співвідношення попиту та пропозиції на локальному та глобальному ринках і пропонувати ефективні рішення; престижний соціальний статус; креативність, прагнення до вдосконалення компетентності і вивчення передового світового досвіду у своїй професійній сфері; вміння бути конкурентоспроможним, “товаром”, на який є попит; володіння інтелектуальним капіталом.

Релігія – світогляд, в рамках якого розуміння світу здійснюється через: подвоєння світу на земний і небесний; визнання існування надприродних сил та відведення їм головної ролі у світобудові та житті людей. Специфіка релігійного світогляду: дотримування культу (обрядів та ритуалів); віра в Бога і поклоніння Богу як вищій істоті; догматизм.

Міфологія – світогляд, в рамках якого розуміння світу здійснюється через: поєднання знання і віри, реальності та фантазії; використання метафор (художніх засобів). *Функції міфа:*

формування колективних уявлень, норм і цінностей; розкриття тайни народження, смерті, розвитку.

Основне питання філософії (ОПФ). Точки зору щодо цієї проблеми:

а) *Імануїл Кант (1724-1804) - Німеччина*. ОПФ – це питання: 1. Що я можу знати? 2. Що я повинний робити? 3. На що я можу сподіватися? 4. Що таке людина?

б) *Альберт Камю (1913-1960) - Франція*. ОПФ – це питання чи варте життя бути прожитим ?

в) *Марксистська точка зору*: ОПФ – це питання про співвідношення матеріального і ідеального. Це питання має дві сторони: що первинно - матерія чи свідомість? Чи можна пізнати світ?

Матеріалізм – напрямок у філософії, що визначає первинним матеріальне, природу. Субстанцією світу є вічна та нескінчена матерія.

Ідеалізм – напрямок в філософії, що визначає первинним ідеальне. Субстанцією світу є дух, ідея. Виокремлюють *об'єктивний* ідеалізм та *суб'єктивний* ідеалізм.

Людина – соціальна і біологічна істота, яка наділена свідомістю й мовою, здатністю працювати, оцінювати навколишній світ і активно його перетворювати. *Людину слід розглядати як індивіда* (характеристика людини як представника людського роду з його психічними та фізіологічними особливостями), *особистість* (соціальна характеристика людини – погляди, знання, моральні настанови, соціальний статус), *індивідуальність* (характеристика самотнього, оригінального в людині).

Сутнісними рисами людини є: вміння виготовляти засоби праці; свідомість, наявність потреб, інтересів, ідеалів, об'єктів поклоніння («тотем»); соціальність (життя в суспільстві); життєдіяльність людини не запрограмована її природою (як тварин), а має свідомий, вольовий характер; знання моральних заборон («табу»).

Життя – форма існування матерії, найхарактернішими рисами якої є обмін речовин, розмноження, адаптація. Життя – явище природи, представлене у вигляді існування у Всесвіті живих

систем. Життя на Землі з'явилося приблизно 2-3млрд. років тому. Існує кілька гіпотез виникнення земного життя, з яких найбільш розповсюдженою є гіпотеза самозародження.

Ознаки життя поділяються на: 1) **Біологічні**: а) обмін речовин; б) адаптація; в) розмноження. 2) **Соціальні**: а) діяльність, праця; б) свобода; в) творчість; г) спілкування; д) емоційне відношення до навколишнього світу; е) дотримування загальнообов'язкових правил (норм) суспільного життя.

Клонування – синонім копіювання будь-яких об'єктів. В біології має значення безстатевого розмноження.

Смерть – це припинення існування людини, яке може бути біологічним або соціальним. Неминучість біологічної смерті ставить перед людиною масу проблем, серед яких: проблема права людини на вбивство іншої людини; права на евтаназію (допомогти легко померти); проблема смертної кари; проблема права на самогубство.

Сенс життя – **визначення** мети існування, призначення людства, **людини**. Питання про сенс життя також може розумітися як суб'єктивна оцінка прожитого життя та відповідності досягнутих результатів початковим намірам, як розуміння людиною змісту та спрямованості свого життя, свого місця у світі, як проблема впливу людини на навколишню дійсність **та** постановки людиною цілей, що виходять за рамки її життя. Уявлення про сенс життя складаються в процесі діяльності людей і залежать від їх соціального становища, змісту розв'язуваних проблем, **способу життя**, світорозуміння, конкретної історичної ситуації. У сприятливих умовах людина може бачити сенс свого життя в досягненні щастя **і благополуччя**; у ворожому середовищі існування, життя може втратити для неї свою цінність і сенс. «Життя до того, як ми його проживемо, – ніщо, але це від вас залежить надати йому сенс» (Жан-Поль Сартр).

Концепції сенсу життя людини: раціонально-альтруїстична; соціально-творча концепція; демографічна концепція; ігрова концепція; престижна концепція; лідерська концепція; гедоністична концепція; конформістська концепція; релігійна концепція.

Духовність – це характеристика соціального буття людини, її внутрішній духовний світ (в якому визначено сенс життя, цінності, норми, ідеали), її прагнення до самовдосконалення. Духовність передбачає прагнення: 1) до знань; 2) до добра, морального життя; 3) до краси. Духовність часто пов'язують з: 1) аскетизмом, тобто обмеженням самого себе; 2) угамуванням своїх гордощів; 3) постійною працею над собою з метою самовдосконалення.

Бездуховність – це тваринне існування людини. Бездуховність знаходить свій вияв у: 1) відсутності віри в Бога, у світле майбутнє, в себе, свої сили та можливості; 2) скороченні сакральних (святих) зон у житті людини. Сакральна зона – це зона, в якій немає місця меркантильним відносинам, кошунству, сарказму, навіть гумору.

Субстанція (лат. *substantia* – сутність) – незмінна першооснова всього сущого. Згідно з уявленням прихильників субстанційної моделі світу субстанція породжує всі явища світу і є їх об'єднуючим початком. Матеріалісти вважали субстанцією матерію, ідеалісти – Бога. Субстанція – те, що лежить в основі усього існуючого.

Субстрат (від лат. *Substratum* основа, букв. підстилка) в філософському сенсі – загальна матеріальна основа різноманітних явищ; сукупність відносно простих якісно елементарних утворень.

Буття – це гранично широке поняття; фіксує характеристики та прояви світу через зіставлення з небуттям; найвища цінність для людини. Проблема буття – це передусім проблема: бути чи не бути? Некласична філософія звернула увагу на те, що маємо підстави вести розмову не про буття як таке, а про те, що і як нам надано в контактах із дійсністю.

Види буття: буття природи; буття суспільства; буття людини; буття духовного (ідеального); буття Бога.

Монізм – розуміння буття як єдиного у своїй основі.

Дуалізм – визнання двох коренів буття – матеріального і духовного – рівноправними і взаємодіючими.

Плюралізм – розуміння буття як реально існуючою множини речей, якостей, процесів і явищ.

Організм – позиція, згідно з якою будова світу подібна до живого організму.

Матерія – філософська категорія, яка позначає об'єктивну реальність. Підходи до розуміння матерії в філософії: *матерія* – це субстанція, першопочаток всього існуючого (античність – вода у Фалеса, вогонь у Геракліта, атом у Демокрита); *матерія* – все те, що має вагу, протяжність, є речовиною (Новий час); *матерія* – це філософська категорія, яка позначає об'єктивну реальність, яку людина може відображати в своїх відчуттях, але яка існує незалежно від людини (діалектичний матеріалізм – В.І.Ленін).

Види матерії: 1. *Речовина*. 2. *Поле* – магнітне поле; поле ядерних сил; гравітаційне; електричне; радіохвилі; ультразвук; рентгенові промені; йонізуюче випромінювання тощо. Неречовинні види матерії не мають маси. 3) *Антиречовина*.

Структурні рівні матерії: *неорганічний рівень* – мікросвіт (з грецьк. – малий); макросвіт (з грецьк. – великий); мегасвіт (з грецьк. – надвеликий, величезний); *органічний рівень* – “живий комплекс”, сукупність рослин, тварин, мікроорганізмів, що населяють планету; *соціальний рівень* – людина, особистість, сім'я, плем'я, народність, нація, соціальна група, суспільство.

Простір і час – це основні форми існування матерії.

Простір – форма існування (буття) матерії, яка характеризується принаймні, двома суттєвими моментами, а саме: протяжністю матеріальних об'єктів та їх взаємодією. Тобто, простір існує лише тоді і в тому зв'язку, коли є матеріальні об'єкти. Без них це поняття є безпредметним. Особливістю простору як філософської категорії є його трьохмірність, бо такі виміри мають матеріальні об'єкти (ширина, висота, довжина).

Час – форма існування матерії. Категорія “час” відображає тривалість існування матеріальних об'єктів і послідовність їх зміни. Так само, як і простір, час без матеріальних об'єктів не існує. Особливістю часу є те, що він незворотний. Час повернути назад неможливо

Спільними моментами для простору і часу, як філософських категорій, є те, що вони: а) об'єктивні (існують незалежно від людини, її свідомості); б) пізнаванні (є об'єктами вивчення). Простір і час за своїм змістом суперечливі поняття. Ця

суперечливість полягає в тому, що конкретні об'єкти є кінчними як речі Землі, а з іншого, нескінченними, як об'єкти Всесвіту.

Рух є атрибутом, способом існування матерії. Рух як атрибут матерії також є абсолютним. Разом з тим рух має відносний характер, оскільки проявляється через конкретні форми (види) матерії, які мають відносно сталу природу. Виокремлюють такі типи руху: 1. Механічний. 2. Фізичний. 3. Хімічний. 4. Біологічний. 5. Соціальний. В основу класифікації форм руху з позицій наукової раціональності покладені такі принципи: а) субстратний; б) функціональний; в) генетичний; г) антиредукціоністський. Рух включає в себе взаємодію різноманітних форм руху та їх взаємні перетворення. Рух є невичерпним, як і сама матерія. Рух визначає властивості, структурну організацію і характер існування матерії.

Відображення – це загальна властивість матеріальних тіл власними змінами відображати особливості взаємодіючих з ними інших матеріальних тіл.

Форми відображення: відображення в неживій природі – фізико-хімічні зміни в природних об'єктах як результат впливу чи взаємодії (наприклад, ландшафт місцевості після землетрусу); відображення в живій природі – наприклад, зникнення видів тварин після зміни клімату, поява психіки у тварин; відображення в соціумі – індивідуальна та суспільна свідомість.

Свідомість – це властивість високоорганізованої матерії – людського мозку; вища форма відображення дійсності в ідеальних образах; продукт соціально-історичного розвитку; регулятор поведінки людини (З. Фрейд був проти останнього положення – він вважав, що «воно» (інстинкт) керує людиною).

Структура свідомості: знання; мислення; почуття, емоції; пам'ять; воля; самосвідомість.

Теорії виникнення свідомості: концепція еволюції (можна представити в різних варіантах: а) за наявності сприятливих умов розсіяна по Всесвіту свідомість дає результат: розквіт форм життя і його свідомих проявів; б) у варіанті дарвінівської теорії стверджується, що внаслідок боротьби за існування та пристосування до умов довкілля відбувається удосконалення видів живих організмів, з'являються психіка та людська свідомість);

концепція єдиного інформаційного поля (наголошує на тезі: усі процеси світу супроводжуються обміном інформацією. Тому логічно припустити, що існує єдине поле інформації в усіх світових процесах та явищах. Людська свідомість – один із проявів інформаційних процесів, можливо, найяскравіший); трудова концепція або концепція походження свідомості внаслідок розвитку праці (враховують археологія та антропологія, але ця концепція не пояснює, чому при наявності «праці із знаряддями» історичний процес формування свідомості був загальмований на дуже тривалий час); концепція активно-діяльного самопородження свідомості людини або субстанційна (намагається подати свідомість як виявлення вихідної засади світу – духу, або ідеї, або світового розуму (інтелекту).

Мислення – це процес опосередкованого і узагальненого відображення у мозку людини предметів об'єктивної дійсності в їхніх істотних властивостях, зв'язках та відношеннях; здібність встановлювати зв'язок між явищами в поняттях.

Пам'ять – психічний процес, який полягає в закріпленні, збереженні та наступному відтворенні минулого досвіду, що дає можливість його повторного застосування в життєдіяльності людини. Виділяють такі види пам'яті за методом запам'ятовування: *мимовільна* – інформація запам'ятовується без спеціальних прийомів заучування, під час виконання діяльності або роботи з інформацією; *довільна* – цілеспрямоване заучування за допомогою спеціальних прийомів. Ефективність запам'ятовування залежить від прийомів та цілей запам'ятовування. За характером переважаючої психічної активності: **рухова** – пам'ять на рухи та їх системи; **емоційна** – пам'ять на почуття, які виступають стимулом до діяльності; **образна** – пам'ять на уявлення: зорова, слухова, нюхова, смакова, дотикова; **словесно-логічна** – специфічна людська, запам'ятовується думка у формі понять. За тривалістю збереження інформації: **короткочасна** пам'ять забезпечує запам'ятовування одноразової інформації на короткий проміжок часу – від кількох секунд до хвилини; **довготривала** пам'ять – збереження інформації протягом тривалого часу; **оперативна** пам'ять – проявляється під час виконання певної діяльності і необхідна для її виконання в кожному заданий проміжок часу.

Почуття – це специфічні людські, узагальнені переживання ставлення до людських потреб, задоволення або незадоволення яких викликає позитивні або негативні емоції – радість, любов, гордість або сум, гнів, сором тощо. На відміну від емоцій і настроїв, почуття мають виражену об'єктивну прив'язку: вони виникають щодо чого або когось, а не ситуації в цілому. «Я боюся цієї людини» – це почуття, а «Мені страшно» – це емоція. В якості почуття виявляється ставлення особистості до праці, подій, інших людей, до самої себе. За якістю переживань відрізняють одні емоції і почуття від інших, наприклад радість від гніву, сорому, обурення, любові тощо.

Пізнання – сукупність процесів, процедур і методів набуття знань про явища і закономірності об'єктивного світу; вища форма відображення об'єктивної дійсності, процес вироблення знань; це процес надбання, зберігання та розповсюдження нових знань; спосіб існування свідомості.

Типи пізнання: наукове – процес отримання об'єктивного, істинного знання; художнє – відображення існуючої реальності через знаки, символи, ситуації, художні образи; релігійне – створення або уточнення системи уявлень про Бога (як вважається, для порятунку людини).

Структура пізнавального процесу: суб'єкт пізнання – людина, група, суспільство в цілому; об'єкт пізнання – те, що пізнається (фрагмент навколишнього середовища); результат пізнання може мати такий вигляд: об'єктивні знання; омана (не умисне викривлення дійсності); брехня (свідоме викривлення інформації).

Види знань – наукові; художні; релігійні; життєві. Цінується такий тип знання як „know how” – „знаю як” (знання технологій).

Агностицизм – вчення, що заперечує повністю або частково можливість пізнання світу. Однією з сучасних форм агностицизму є теорія ієрогліфів, згідно з якою людина пізнає не об'єктивні риси речей чи явищ, а символи, які не мають нічого спільного з предметами, які вони позначають.

Форми чуттєвого пізнання: відчуття – суб'єктивний образ об'єктивного світу (дає знання про якусь одну

характеристику предмета); *сприйняття* – це цілісний образ предмета, що діє в певний момент на органи чуття; *уявлення* – це конкретні образи предметів чи явищ, які раніше діяли на органи чуттів.

Форми раціонального пізнання: *поняття* – форма людського мислення, що відображає суттєві ознаки предметів, явищ об'єктивної реальності; *судження* – це форма думки, в якій щось стверджується або заперечується. У судженнях виражається зв'язок між поняттями, розкривається їх зміст, дається визначення; *умовивід* – це така форма думки, коли з одного чи кількох суджень виводиться нове судження, в якому міститься нове знання.

Емпіризм (від грецьк. – досвід) вважав чуттєве пізнання основним і вбачав головну мету у дослідному вивченні об'єктів. Емпіризм близький до сенсуалізму. Цієї точки зору дотримувались англійські філософи XVII ст. Ф. Бекон, Дж. Локк, Т. Гоббс, французькі матеріалісти XVIII ст.

Раціоналізм (від лат. *rationalis* – розумний) визнає розум основою пізнання і поведінки людей. Раціоналісти XVII-XVIII ст. (Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц) визнають основою порядку нескінченний причинний ланцюг, то пронизує увесь світ.

Концепції істини: 1. Класична – істина – це вірне, адекватне відображення предмета в свідомості людини. 2. Конвенціональна (договірна) – істина – це результат договору, згоди вчених щодо трактовки будь-якого явища чи предмета. 3. Прагматична – істина – це все те, що приносить користь. 4. Екзистенціальна – істина – це наявність свободи вибору та душевного комфорту. 5. Релігійна – істина – це Бог, його настанови. 6. Г.В.Ф. Гегель – істина – це дійсність, що відповідає поняттю.

Наука – це система об'єктивних знань про навколишній світ, що постійно розвивається; це діяльність з виробництва, збереження та розповсюдження нових знань; сукупність засобів, методів та прийомів пізнання.

Актуальні напрямки сучасної науки: нанотехнології – управління властивостями речовини на атомному рівні; розробка нових джерел відновлюваної енергії, нових способів зберігання та транспортування енергії; молекулярна біологія: механізми

спадковості, лікування захворювань на молекулярному і генному рівнях; екологія – способи збереження чистоти навколишнього середовища; – комп'ютерні технології.

Особливості наукового пізнання: з'ясування суті досліджуваних предметів, явищ, процесів та законів їх розвитку; логічна та концептуальна несуперечливість; системність, точність, обґрунтованість, перевірка практикою.

Псевдонаука, лженаука, паранаука, квазінаука – діяльність, що навмисне або помилково імітує науку, але по суті такою не є. Головна відмінність псевдонауки від науки – це використання не перевірених практикою та науковими методами помилкових даних і відомостей. Список псевдонаукових тем: Астрологія. Хіромантія. Знахарство. Магія (біла, чорна, сіра). Фізіогноміка. Парапсихологія (телепатія, левітація).

Методи емпіричного рівня наукового пізнання: *спостереження* – це певна система фіксування та реєстрації властивостей і зв'язків досліджуваного об'єкта в природних умовах або в умовах експерименту; *вимірювання* – являє собою певну систему фіксації та реєстрації кількісних характеристик досліджуваного об'єкта за допомогою різноманітних вимірювальних приладів та апаратів; *експеримент* – система пізнавальних операцій, пов'язаних з дослідженням об'єктів у спеціально створених для цього умовах, які сприяють виявленню, вимірюванню, порівнянню їхніх властивостей та зв'язків. Експеримент широко застосовують не лише в природничих науках, й у соціальній практиці, де він відіграє значну роль у пізнанні та управлінні суспільними процесами; *опис*.

Методи раціонального рівня наукового пізнання: *аналіз* – це розчленування предмета на його складові частини (сторони, ознаки, властивості, відношення) з метою їхнього всебічного вивчення; *синтез* – це об'єднання раніше виділених частин (сторін, ознак, властивостей); *абстрагування* – це метод відволікання від деяких властивостей та відношень об'єкта і одночасно зосередження основної уваги на тих властивостях та відношеннях, які є безпосереднім предметом наукового дослідження; *узагальнення* – це метод наукового пізнання, який фіксує загальні ознаки та властивості певної групи об'єктів, здійснює перехід від

одиночного до особливого і загального; *індукція* – метод наукового пізнання, на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне. *Дедуція* – це метод наукового пізнання, коли на основі знання загального пізнається окреме. *Ідеалізація* – процес мисленнєвої побудови можливих ідеальних об'єктів. Межі ефективності ідеалізації визначаються п р а к т и к о ю. *Історичний метод* – відтворення логіки розвитку досліджуваного об'єкту. *Логічний метод* – відтворення сутності об'єкту в системі понять.

Філософські категорії – найбільш загальні поняття, що відображають суттєві зв'язки та відносини навколишнього світу; це універсальні форми мислення і свідомості, які відображують загальні властивості і відношення об'єктивної дійсності, загальні закономірності розвитку усіх матеріальних, природних і духовних явищ. Категорії виникли і розвиваються на основі суспільної практики. За своїм змістом вони відображають існуючу поза ними дійсність, властивості й відношення об'єктивного світу. Завдяки категоріям одиничні речі сприймаються і осмислюються як часткові прояви загального; вони безперервно наповнюються новим змістом.

Сутність і явище – філософські категорії. Сутність – це внутрішня природа, внутрішній спосіб існування предметів і явищ дійсності, основне відношення, що існує в предметі і між предметами, внутрішня суперечність – тобто те, що являє собою джерело руху й розвитку предмета. Явище – це зовнішня, більш рухома сторона об'єктивної дійсності, яка є формою виразу сутності. Сутність і явище виступають як взаємопроникаючі сторони процесу розвитку, де сутність становить основу, а явище – його конкретну реалізацію через перерви поступовості. В цьому плані сфера сутності – це сфера загального, а сфера явища – прояв одиничного. Сутність і закон явища однопорядкові, оскільки виражають поглиблене пізнання людиною світу.

Зміст і форма – філософські категорії. Зміст – сукупність усіх елементів і взаємозв'язків між ними в предметі, явищі, процесі. Форма – спосіб організації змісту. Зміст та форма завжди взаємопов'язані. Зміст завжди оформлений, а форма – змістовна. Зміст відіграє головну роль. Розвиток змісту і форми відносно самостійний.

Необхідність визначає те, що закономірно витікає із внутрішнього, суттєвого зв'язку предметів, процесів та явищ, що обумовлено усім попереднім розвитком і в силу цього наступає чи повинно наступити. Необхідність – це суттєвий, усталений зв'язок явищ, процесів, предметів, що обумовлений усім попереднім їх розвитком. Необхідність є проявом закону розвитку.

Випадковість виражає те, що витікає із зовнішніх зв'язків між явищами. Випадковість – це те, що в даних умовах може мати місце (різних формах і проявах), а може й ні. Категорія “випадковість” корелює з поняттям “ймовірність”.

Можливість і дійсність – філософські категорії. Дійсність – це актуальне буття. Можливість – це потенційне буття. 3 види можливостей: реальна – є умови і є тенденція (закон, процедура) розвитку; формальна – тільки при збігу обставин можливо здійснення; абстрактна – ні при яких обставинах, ніколи. Щоб дійсність перетворилася в можливість необхідно: 1. Наявність певних умов. 2. Наявність відповідних тенденцій (законів, процедур).

Одиничне, особливе, загальне – філософські категорії. *Одиничне* – відображає неповторне, унікальне, оригінальне в предметі, явищі, процесі. *Загальне* – це типове, повторювальне, наявне для множини предметів, явищ, процесів. *Особливе* – це спосіб поєднання одиничного й загального в предметі, процесі, явищі.

Причинність (каузальність) – взаємовідношення речей і процесів матеріального світу, за якого одні (причини) породжують інші (наслідок). Причинність основний принцип наукового пояснення світу, протистоїть диву (в релігії) – явищу, яке не має природних причин.

Категорії філософії постмодернізму – лабіринт, сімюлякр, абсурд, реконструкція.

Лабіринт – категорія філософії постмодернізму; символ заплутаності, складності, багатоаспектності сучасної культури і всього людського буття. Особливою значимістю поняття лабіринту наповнюється в епоху глобальної комп'ютеризації. Фактично вже комп'ютерні бази даних (і їхня організація), а особливо мережі, типу Інтернету, являють собою величезний

лабіринт, у якому можна блукати у всіляких напрямках, на самих різних рівнях. Життя сучасної людини – це блукання лабіринтом. Лабіринт «всесвітньої павутини» (www) приймає участь в активному глобальному переформуванні свідомості сучасної людини в напрямку орієнтації її від реального чуттєво-конкретного світу до віртуальної реальності. Лабіринт як структурний принцип організації символічної Бібліотеки культури займає центральне місце в романі У. Еко «Ім'я троянди».

Абсурд – категорія постмодернізму. У світах лабіринту й несвідомого керівним принципом стає не розум, а інтуїція, дії й мотиви розуму нерідко уявляються парадоксальними або абсурдними. **Абсурд** здобуває особливу семантику, тому що на ньому як на діючому принципі ґрунтуються багато арт-практик ХХ-ХХІ ст. За допомогою цього поняття описується коло явищ сучасного мистецтва, літератури й культури, що не піддаються формально-логічній інтерпретації, вербальній формалізації. Сучасні явища часто свідомо сконструйовані за принципами алогізму, парадоксу, нонсенсу. Абсурд, алогізм, парадоксальність, нісенітниця, безпредметне, нефігуративне і тому подібні поняття залучаються для позначення: 1) творчо насиченого потенційного хаосу буття, що наповнений безліччю сенсів; 2) для опису в сфері творчості того, що становить його глибинні основи й не піддається формально-логічному поясненню; 3) у сучасних філософських концепціях абсурд часто осмислюється як позначення надмірності сенсів.

Симулякр – категорія постмодернізму. Симулякр – це муляж, видимість, імітація образу, символу, знаку, за якими не стоїть ніякої позначуваної дійсності, порожня шкарлупа, що маніфестує, презентує принципову присутність відсутності реальності. Термін «симулякр» був введений у філософію Жаном Бодрійяром для позначення речей (книга «Симулякри й симуляції», 1981), що заповнили суспільство глобального споживання. У Бодрійяра поняття симулякра використано для опису сучасної соціально-політичної ситуації у цивілізованому світі. Він вважає, що сучасність вступила в еру тотальної **симуляції** всього у всьому. Влада, соціальні інститути, політичні партії, культурні інститути, включаючи й всю сферу мистецтва, не

займаються серйозними, реальними речами й проблемами, а тільки симулюють такі заняття, ведуть симулятивну гру в глобальному масштабі. Звідси головний продукт такої гри – симулякри, безкрайне море симулякрів, що утворюють певну гіперреальність, яка сьогодні стає реальнішою самої реальності, тому що нам доводиться жити й діяти тільки в ній.

Деконструкція – категорія постмодернізму. Деконструкція – це: 1) спроба сутнісної естетизації мислення, активного використання художнього досвіду для розширення можливостей новоєвропейської філософської традиції; 2) спроба непрямого звертання до інтелектуального досвіду давніх і східних духовних практик і розумових парадигм на шляхах творчого сполучення цих практик з європейським філософським досвідом; 3) тип філософствування, який відрізняється активною грою на опозиціях і антиноміях, розумінням тексту як «події». Деконструкція відмовляється від істини у всіх її проявах.

Розвиток – це незворотна, спрямована, необхідна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів. Розвиток має такі ознаки: якісні зміни в предметі, явищі або процесі; певна спрямованість розвитку; спадкоємність та незворотність розвитку. Концепції розвитку: діалектика, метафізика, синергетика, еkleктика, софістика. Виокремлюють також такі концепції розвитку: **раціоналістично-ідеалістична** – розвивається перш за все розум, свідомість, дух (Гегель, Кант); **діалектико-матеріалістична** – розвиток матеріального обумовлює розвиток ідеального (Маркс, Ленін); **натуралістична** – розвивається перш за все природа (Ч. Дарвін); **творчого імпульсу** – розвиток порівнюють з натхненням; **рівноважно-інтеграційна** – розвиток розуміється по формулі «рівновага – нерівновага – рівновага»; **зрадаційна** – розвиток йде поступово по сходам (step by step).

Діалектика – це: теорія розвитку та загального зв'язку; метод пізнання та перетворення світу; наука про загальні закони розвитку природи, суспільства та мислення (людини); мистецтво вести суперечку (таке розуміння діалектики було в античній філософії). Діалектика поділяється на об'єктивну (закони розвитку природи та суспільства) та суб'єктивну (закони пізнання та перетворення світу). Суб'єктивна діалектика повинна відображати

об'єктивну діалектику.

Принцип (від лат. *principium*) – начало, основа) – означає фундаментальне положення, первісне начало, найсуттєвішу основу певної концепції, теорії.

Принципи діалектики – все в світі змінюється, рухається, розвивається; все в світі взаємопов'язано, існує зв'язок всього із усім; протиріччя – це джерело та причина саморуху світу.

Зв'язок – поняття, що відбиває взаємообумовленість речей і явищ, розділених у просторі і часі. Зв'язки можуть бути: об'єктивними і суб'єктивними, внутрішніми і зовнішніми, суттєвими і несуттєвими, простими і складними, необхідними і випадковими, причинними і наслідковими, сталими і несталими, постійними і тимчасовими, прямими і опосередкованими, повторюваними і неповторюваними, одиничними, загальними і всезагальними. Типи зв'язків в залежності від структурної організації матерії: механічні, фізичні, хімічні, біологічні, суспільні. Суспільні зв'язки у свою чергу можуть бути: релігійні, виробничі, етнічно-племенні, національні, родинні, групові, правові, особистісні тощо. Дуже важливими для науки і практики є пізнання закономірних зв'язків.

Закон – це зв'язок між явищами, який є об'єктивним, необхідним, загальним, внутрішнім, суттєвим, повторювальним. Виокремлюють три групи законів: окремі закони – притаманні певним формам руху матерії (закони механіки, хімії, біології тощо); особливі закони – притаманні усім або багатьом формам руху матерії (закони математики, кібернетики, закони збереження); загальні, універсальні закони (закони діалектики).

Закони діалектики – **закон єдності і боротьби протилежностей** – вказує на джерело розвитку: сутність речі, а також можливості її змін визначаються внутрішніми протиріччями; джерелом розвитку є вирішення протиріч; **закон взаємного переходу кількісних змін в якісні і навпаки** – цей закон вказує на механізм розвитку. Сутність цього закону розкривається через наступні категорії: **якість** – філософська категорія, що позначає суттєву характеристику предмета, яка не може змінюватися. Це те, завдяки чому одна річ відрізняється від іншої; **кількість** – філософська категорія, що позначає несуттєву

характеристику предмета, яка може змінюватися – наприклад, об'єм, вага, інтенсивність тощо; **міра** – інтервал, в рамках якого кількісні зміни не переходять в якісні (наприклад, мірою води є температура з 0 до 100 градусів за Цельсієм); **стрибок** – форма розвитку, форма переходу от однієї якості до іншої; **закон заперечення заперечення** – відображає спадкоємність між тим, що заперечується і тим, що заперечує. Зміст закону – розвиток здійснюється через нескінчену кількість діалектичних заперечень. Цей процес відбувається об'єктивно як діалектичне заперечення елементів старого і утвердження елементів нового, тобто і в новому є старе, але в перетвореній формі, в "знятому" вигляді. В діалектиці заперечувати – не значить просто сказати "ні", або оголосити річ неіснуючою, або "знищити її будь-яким способом". Спосіб діалектичного заперечення має бути таким, щоб давав змогу далі розвиватися, щоб була спадкоємність старого з новим.

Синергетика – це: теорія самоорганізації; нове бачення світу й логіки його розвитку; наука, орієнтована на діалог людини із природою. Засновники: Ілля Пригожин (Бельгія), Нобелівський лауреат; Герман Хакен, професор Штутгартського університету (Німеччина), видав в 1978 році книгу «Синергетика». Основні принципи синергетики: наш світ є: нестабільним, нелінійним, відкритим (завжди є варіанти, «сценарії» розвитку майбутнього); постійно зростає складність всіх матеріальних та ідеальних систем. Основні поняття синергетики: б і ф у р к а ц і я – критичний момент в розвитку будь-якої матеріальної системи, коли поведіння матеріальної системи стає нестійким і непередбаченим; ф л у к т у а ц і я – вплив (навіть, незначний) на матеріальну систему, що веде до біфуркації. Синергетика розглядає будь-яку матеріальну систему в процесі переходу від хаосу до порядку й навпаки.

Метафізика – це поняття в історико-філософському аспекті має ряд значень: 1) метафізика – це синонім філософії; 2) метафізика – це концепція розвитку, метод пізнання, альтернативний діалектиці. В значенні «антидіалектика» термін «метафізика» запровадив у філософію Гегель; 3) метафізика в переносному розумінні (буденному) вживається для означення чогось абстрактного, малозрозумілого, умоспоглядального; 4)

метафізика – спосіб з'ясування світоглядних питань, які не піддаються осягненню за допомогою експерименту та методів конкретних наук; 5) метафізика – це вчення про надчуттєві, недоступні досвідові принципи і начала буття (існування світу).

Відмінність діалектики і метафізики полягає у розумінні: зв'язку старого і нового; джерела розвитку, руху, зміни; «механізму» розвитку, способу переходу від старої до нової якості; спрямованості розвитку; у стилі мислення, усвідомлення дійсності; суті істинного знання; самої суті пізнання. Метафізика дає однозначну, статичну і умоглядну картину світу.

Еклектика – поверхнєве, безпринципне з'єднання в одному погляді прямо протилежних позицій без виділення головного, визначального положення.

Софістика – міркування, засноване на навмисному порушенні законів логіки. Ґрунтується на неправильному виборі вихідних положень, на абсолютизації того чи іншого визначення, на змішуванні суттєвого з несуттєвим, на хибних доведеннях (так званих софізмах), на свавільному вип'ячуванні другорядних властивостей предмету; на використанні різних значень одного і того ж слова. Софістика як спосіб мислення має виключно суб'єктивістський характер. Властива їй свавільна інтерпретація фактів неминує веде до агностицизму.

Суспільство – сукупність людей, об'єднаних спільною територією, системою управління, культурою. Термін суспільство іноді заміняють запозиченим з латинської мови словом *соціум*. Відповідно, прикметник соціальний у багатьох контекстах синонімічний прикметнику суспільний. У суспільстві існують, як правило власні культурні та історичні надбання, суспільні норми та установи. Основними елементами, що визначають суспільство, є власність, праця, сім'я. Окремим видом суспільства є людство – спільнота всіх людей на планеті Земля.

Рушійні сили розвитку суспільства – пов'язані насамперед з діяльністю людей. Це також такі суспільні явища як продуктивні сили, спосіб виробництва та обміну, розподіл праці, дії великих мас людей, народів, соціальні та науково-технічні революції, потреби та інтереси, ідеальні мотиви тощо.

Ідеологія – система поглядів, ідей, переконань, цінностей та установок, що виражають інтереси певної соціальної групи чи спільноти, в яких усвідомлюються і оцінюються відносини людей до дійсності і один до одного, соціальні проблеми і конфлікти, а також містяться цілі (програми) соціальної діяльності, спрямованої на закріплення або зміну існуючих суспільних відносин. Ідеологія – це те, як суспільство чи спільнота бачить та інтерпретує світ. Ідеологія разом із суспільною психологією, яка включає буденні, емпіричні погляди, суспільні почуття, настрої, звички, входить до складу суспільної свідомості. Ідеологія слугує для того, щоб або запропонувати зміни в суспільстві або зберегти певний набір ідеалів. Ідеології, що прагнуть до змін у суспільстві називають радикальними, революційними, ідеології, що прагнуть до збереження традицій суспільства, називають консервативними.

Праця – процес свідомої, доцільної діяльності людей щодо перетворення і пристосування навколишнього середовища для задоволення своїх потреб і інтересів; засіб самовираження й самоствердження особистості, реалізації її досвіду, інтелектуального і творчого потенціалу; спосіб відтворення соціальності. Виокремлюють *об'єктивні* (умови функціонування суспільства, потреби та інтереси людей; рівень розвитку суспільного виробництва; соціальна структура суспільства; державний лад тощо) та *суб'єктивні чинники праці* (людський капітал; професійний рівень робочої сили, уміння й навички до виробничої діяльності; місце праці в ціннісних орієнтаціях людини; соціальний досвід, культура її здійснення тощо). *Атрибутами праці* є воля, творчість, дисципліна, взаєморозуміння. Її новими формами є віртуальна праця, праця як самоорганізована людиною вільна діяльність, фрілансинг. Складовими *мотиваційного комплексу праці* виступають: вдосконалення механізму матеріального заохочення, модернізація системи оцінки праці, формування системи активізації персоналу, розвиток корпоративної стратегії, моральне стимулювання, мотивація досягнення, поліпшення системи планування професійної кар'єри тощо. *Основні тенденції розвитку праці в ХХІ столітті* – посилення складності, інтегрованості, динамічності, цілісності, набуття глобального характеру. В уявленнях про місце і

роль праці в ціннісних орієнтаціях сучасної особистості можна виокремити: посилення меркантилізму, індивідуалізму, мобільності працівника, зростання вимог щодо її умов, оплати, безпеки, змісту та привабливої атмосфери здійснення трудового процесу, адекватної соціальної оцінки.

Сутнісні риси нового типу робітника – орієнтація на виконання нових ролей: організатор власної справи, винахідник нової технології задоволення суспільних потреб, здатність орієнтуватися на ринок, компетентність, готовність постійно навчатись, підвищувати свій професійний рівень, визнання необхідності вивчати іноземні мови та опановувати нові техніко-технологічні розробки, здатність витримувати конкуренцію, творче ставлення до праці, інноваційне мислення.

Суспільно-економічна формація – історичний тип суспільства, цілісний «соціальний організм», що базується на певному способі виробництва. Сам термін «формація» був введений в суспільні науки К. Марксом. Формація в марксизмі характеризується специфічною структурою (базисом і надбудовою) і законами виникнення, функціонування та розвитку. Виділяють п'ять суспільно-економічних формацій, що становлять ступені історичного прогресу: первіснообщинна, рабовласницька, феодальна, капіталістична, комуністична. Поняття «суспільно-економічна формація» обґрунтовує положення про те, що кожний ступінь розвитку суспільства характеризується особливостями, які зумовлені способом виробництва й відрізняють його від інших ступенів.

Цивілізація – людська спільнота, яка впродовж певного періоду часу (процес зародження, розвиток, загибель чи перетворення цивілізації) має стійкі особливі риси в соціально-політичній організації, економіці та культурі (науці, технологіях, мистецтві тощо), спільні духовні цінності та ідеали, ментальність та світоглядні установки; стадія культури, протиставленої дикості і варварству; суспільство, засноване на засадах розуму та справедливості. Теорія цивілізацій розглядається в працях німецького філософа і культуролога Освальда Шпенглера «Присмерк Європи» (1918), англійського історика Арнольда Джозефа Тойнбі «Розуміння історії» (1934-1961 роки) та інших.

«Зіткнення цивілізацій» – теорія американського політолога та соціолога Самуеля Гантінгтона про війни цивілізацій. За цією теорією виділяють такі цивілізації: європейську; ісламську; конфуціанську; японську; буддистську; індуїстську; латиноамериканську; африканську. Вважається, що на зміну двополярному світові приходять сутички між цивілізаціями.

Глобалізація – це становлення єдиного економічного, політичного, правового та культурного простору («універсалізація світу») на основі нових технологій; інтеграція та взаємозалежність всіх соціальних процесів у всесвітньому масштабі.

Ознаки глобалізації: транснаціоналізація ринків фінансових, матеріальних, людських, енергетичних та інших ресурсів; застосування нових науково-технічних та комунікаційних технологій, інформатизація суспільного виробництва; лібералізація норм життєдіяльності, вільний ринок, скасування кордонів та митних перешкод, свобода вибору та підприємницької і соціальної ініціативи; мобільність інвестицій, індустрій, інформації, індивідів; послаблення ролі держави-нації; уніфікація стилю життя та культурних стереотипів.

Суб'єкти глобалізації: країни «Великої двадцятки» (G20-great20) та «Великої сімки» (G7-great7) – США, Канада, Англія, Франція, Німеччина, Італія, Японія; ТНК – транснаціональні компанії (Microsoft, General Motors, Nokia тощо); міжнародні організації та об'єднання – ООН, ЄС, НАТО та ін.

Наслідки глобалізації: посилення конкуренції між національними виробниками; посилення нерівності країн, особливо цифрової (виокремлюються країни «ядра» глобалізації та країни її «периферії»); прискорення науково-технічного (технологічного) прогресу; «зіткнення цивілізацій» (і у таких формах як війна); детериторизація країн (наприклад, ЄС (шенгенська зона); поступова втрата культурної самобутності країнами та етносами.

Глобалізм – принцип формування, організації, функціонування та розвитку світу як цілісної політичної, економічної, соціокультурної суперсистеми; стиль діяльності соціальних суб'єктів, за яким певне питання розглядається та вирішується в контексті загальнолюдських проблем, що

потребують для свого розв'язання спільних зусиль; *система*, що дає змогу завдяки наднаціональним інституціям та за допомогою новітніх технологій упорядковувати соціальне буття людства як цілісність; *ідеологія*, що дає певну картину світу, логіку функціонування світової спільноти та шляхи подальшого розвитку соціуму й стратегію його реформування. Онтологічним підґрунтям глобалізму є глобальна економіка й наднаціональне політичне регулювання з боку міжнародних інституцій, а аксіологічним – культура світових супердержав, у якій можна виокремити західну та східну складові.

Цінностями глобалізму виступають: універсальність в організації соціального простору, принципи демократичного управління, свобода (у тому числі й світоглядна свобода) та права людини, глобальна держава, глобальний вільний ринок, інтеграція. Глобалізм зумовлює перехід соціуму від локального регіоналізму до глобального універсалізму, від відокремлених ідеологій і програм функціонування суспільства до загальнопланетарних стратегій розвитку, від індивіда, що локально мислить і діє, до «глобально вимірної людини».

Антиглобалізм – опір регулюванню світових процесів з єдиного центру, без урахування інтересів інших країн та народів; боротьба з фінансовими спекуляціями; рух за збереження культурного розмаїття; захист малого та середнього бізнесу, врегулювання проблем «третього світу».

Інформаційне суспільство – це нова фаза розвитку цивілізації, в якій головними продуктами виробництва є **інформація, знання та технології**. Настає внаслідок інформаційно-комп'ютерної революції й базується на інформатизації всіх сфер життєдіяльності суспільства і галузей економіки та управління, єдиній найновішій інтегрованій системі зв'язку. Це забезпечує кожній особі (закріплюється законодавчими актами) доступ до публічної інформації і знань та зумовлює радикальні зміни в усій системі суспільних відносин (політичних, правових, духовних та ін.). Завдяки цьому забезпечується прогрес суспільства і свобода людини, можливість реалізації її потенціалу.

Риси інформаційного суспільства: зростання долі інформаційних комунікацій, продуктів та послуг у ВВП (валовому

внутрішньому продукті); створення глобального інформаційного простору, який забезпечує: (а) ефективну інформаційну взаємодію людей; (б) їх доступ до світових інформаційних ресурсів; (в) задоволення їхніх потреб щодо інформаційних продуктів і послуг.

Новий світовий порядок визначають: 1. Глобалізація. 2. Інтереси. 3. Релігійно-етнічний фактор. 4. Світова фінансова криза. Криза активізує інтелектуальну сферу, що сприяє привнесенню нових форм раціонального розв'язання проблем. Криза виступає закономірним кроком до нового рівня впорядкованості соціуму, нового світового порядку.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна:

1. Петрушенко В.Л. Філософія: Підручник. – Львів: ПП “Магнолія 2006”, 2025. – 504 с.
2. Халапсіс О. В. Філософія : підруч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 196 с.
3. Філософія: підручник / В.С. Бліхар, М.М. Цимбалюк, Н.В. Гайворонюк, В.В. Левкулич, Б.Б. Шандра, В.Ю. Свищо. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с.
4. Литвинчук О.В., Муляр В.І. Філософія: навч. посібник. Житомир : Житомирська політехніка, 2021. 403 с.
5. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія: Підручник. – Львів: Місіонер, 2020. – 784 с.
6. Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. – 3-тє вид., переробл. – Харків : Право, 2020. – 432 с.
7. Макаров З. Ю. Філософія. Ч. 1. Історія розвитку філософської думки: навчальний посібник – Вінниця: Видавець ФОП Кушнір Ю.В., 2020. 232 с.
8. Філософія: підручник для студентів і курсантів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації / авт.кол.; за ред. О. В. Рябіної, Л. І. Юрченко. – Х.: Видавництво Іванченка І.С., 2021. – 286 с.
9. Воронюк О. Л. Філософія: підруч. для студ. вищ. мед. нач. закл. / О. Л. Воронюк. – 3-є вид., переробл. та допов. – Київ : Медицина, 2018. – 216 с.
10. Філософія : навчальний посібник для самостійної роботи студентів 1-го курсу медичних та фармацевтичних факультетів [Електронний ресурс] / уклад. : І. Г. Утюж, В.А. Жадько, Н. В. Спиця, Д. П. Сепетий, М. О. Мегрелішвілі, Н. В. Павленко. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2020. – 78 с.
11. Філософія: терміни і поняття [Текст] : навч. енциклопед. словник / МОН України ; за наук. ред.: В. Л. Петрушенка ; рец.: Р. О. Додонов, І. Г. Утюж. – Львів : Новий Світ-2000, 2020. – 492 с.

Додаткова:

1. Августин А. Сповідь / Святий Августин; пер. з латини Ю. Мушака. – Львів: Свічадо, 2008. – 355 с.
2. Аквінський Т. Коментарі до Арістотелевої «Політики» / пер. з лат. О. Кислюк. – 2-е вид. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 794 с.
3. Андрущенко В.П., Губерський Л.В., Михальченко М.І. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія: підруч. для вищих навч. закладів, [вид. 4-те, випр. та доп.]. К.: Генеза, 2016. 552 с.
4. Антологія сучасної аналітичної філософії, або жук залишає коробку / за наук. ред. А. С. Синиці. – Львів: Літопис, 2014. – 374 с.
5. Арістотель. Політика / пер. з давньогр. та передм. О. Кислюк. – 3-є вид. – К.: Основи, 2005. – 238 с.
6. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства [Текст] / З. Бауман ; пер. з англ. І. Андрущенко. - К. : ВД "Києво-Могилянська академія", 2008. - 109 с.
7. Бауман З. Плинні часи. Життя в добу непевності [Текст] / Зигмунт Бауман ; [пер. з англ. А. Марчинський]. - К. : Критика, 2013. - 173, [1] с.
8. Біблія (розділи «Екклесіаст», «Об'явлення Іоанна Богослова»). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrbible.at.ua/>
9. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / Пер. з фр. В. Ховхун. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2004. – 230 с.
10. Боецій С. Розрада від філософії / пер. з латин. А. Содомора. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 145 с.
11. Вардинець М. Крізь історію людського нарцисизму та просвітлення – філософський огляд у контексті психоаналізу [Текст] / М. Вардинець // Вісн. наук. досліджень : Науково-практичний журнал. - 2011. - № 4. - С. 88-89
12. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. – К.: Дух і літера, 2000. – 606 с.

13. Горський В. С. Історія української філософії [Текст] : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. С. Горський, К. В. Кислюк. - К. : Либідь, 2004. - 488 с.

14. Гримич М.В. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців (Когнітивна антропологія). – К., 2015. – 380 с.

15. Гуменюк О. Є. Проблематика Я у психоаналітичній теорії Зигмунда Фрейда: лекція / Гуменюк Оксана Євстахіївна. – Тернопіль : Економічна думка, 2013. – 34 с.

16. Г'юм Д. Трактат про людську природу. – Київ: Всесвіт, 2003. – 552 с.

17. Декарт Р. Медитації про першу філософію / Метафізичні медитації // «Медитації» Декарта у дзеркалі сучасних тлумачень. – К.: Дух-і-літера, 2014. – С. 115-292.

18. Декарт Р. Міркування про метод. – К.: Тандем, 2011. – 101 с.

19. Енгельс Ф. Людвіг Фейєрбах і кінець класичної німецької філософії // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. Т.21.

20. Історія української філософії [Текст] : підручник / С. В. Бондар [та ін.]. - К. : Академвидав, 2008. - 624 с.

21. Історія української філософії [Текст] : хрестоматія : [у 2 т.] / уклад. Андрій Бурій ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. - Вид. 2-ге, перероб. та допов. - Дрогобич : Вид. від. ДДПУ ім. І. Франка, 2015.

22. Камю А. Міф про Сізіфа / Вибрані твори. У 3-х т. Т. 3. Есе: Пер. з фр. / Упоряд. О.Жупанський. — Харків: Фоліо, 1997.

23. Кант І. Критика практичного розуму. – К.: Юніверс, 2004. – 240 с.

24. Кант І. Пролегомени до кожної майбутньої метафізики, яка може постати як наука / Імануель Кант ; пер. з нім., вступ. ст., комент. й прим. В. Терлецького. – Вид. 2-ге, уточн. і доп. – Харків: Фоліо, 2018. – 211 с.

25. Киричок О. Б. Філософія: підручник для студентів вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / О.Б. Киричок. – Полтава: РВВ ПДАА, 2010. – 381 с. – Режим доступу: <http://posek.km.ua/biblioteka/%D0%A4/%D0%A4%D1%96%D0%B%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%8F%20D>

0%9A%D0%B8%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%BE%D0%BA%20%D0%9E.%D0%91..pdf

26. Колінгвуд Р. Дж. Відчуття й мислення [Текст] / Р. Дж. Колінгвуд // Філосо. думка : український науково-теоретичний часопис. - 2015. - N 5. - С. 36-50

27. Кондзьолка В.В. Історія середньовічної філософії: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. – Л.: Світ, 2001. – 318с.

28. Кун Т. Структура наукових революцій. – К.: Port Royal, 2001.

29. Лактіонова А. Сучасна філософія свідомості: методологічні «запити» [Текст] / А. Лактіонова // Філосо. думка: український науково-теоретичний часопис. - 2016. - N 2. - С. 39-47.

30. Лок Д. Два трактати про врядування. – К.: Основи, 2001. – 265 с.

31. Лок Д. Досліди про людське розуміння. У чотирьох книгах. – Х.: Акта, 2002. – 152 с., 608 с., 248 с., 394 с.

32. Людина в цивілізації ХХІ століття: проблема свободи / [В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Т. В. Лютий, та ін.]. – К.: Наук, думка, 2005. – 272 с.

33. Ляйбніц Г. В. Монадологія //Sententiae. –2013. –№1 (XXVIII). – С. 151-177.

34. Макіавеллі Н. Державотворець: політ. трактат / Ніколо Макіавеллі; пер. В. Балог. –Київ: Арій, 2014. –223 с.

35. Марк Аврелій. Наодинці з собою. – Львів: Літопис, 2007. – 212 с.

36. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу: Ескіз української міфології. – К.: Обереги, 2003. – 144с. – (Бібліотека українського раритету).

37. Ніцше Ф. Ранкова зоря. Думки про моральні передсуди [Текст]/ Фридрих Ніцше ; пер. Вахтанга Кебуладзе ; [наук. ред.: Т. Лютий]. - Київ : Темпора, 2018. - 798 с.

38. Ніцше Ф. Так мовив Заратустра. Книжка для всіх і ні для кого [Текст] / Ф. В. Ніцше. - Харків : Фоліо, 2021. - 253 с.

39. Павлов О.І. Тенденції розвитку цивілізацій у контексті глобалізації: навч. посіб. – 3-тє вид., стер. – Одеса: Фенікс, 2015. – 283 с.

40. Пашук А. І. Нариси з історії філософії середніх віків: підруч. для студ. вищ. навч. закл. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. — 712 с.

41. Після філософії: кінець чи трансформація? Рорті, Ліотар, Фуко, Деррида, Девідсон, Дамміт, Патнем, Апель, Габермас, Гадамер, Рикьор, Макінтайр, Блуменберг, Тейлор [Текст] / пер. з англ. С. О. Кошарний [та ін.] ; упоряд. К. Байнес. - К. : Четверта хвиля, 2000. - 431 с.

42. Платон. Апологія Сократа. Діалоги / Платон; пер. з давньогрец. Й. Кобова, Ю. Мушака. — Харків: Фоліо, 2017. — 407 с.

43. Платон. Держава [Електронний ресурс] / Пер. з давньогр. Д. Коваль. — К.: Основи, 2000. — 355 с. — Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/plato/plat.htm>

44. Попович М. В. Що таке філософія ?// Філософська думка: український науково-теоретичний часопис. — 2006. — № 1. — С. 3-24.

45. Рассел Б. Історія західної філософії [Електронний ресурс] / Пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Таращука. - К.: Основи, 1995. - 759 с. - Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/russel/rus.htm>

46. Саух П. Ю. Філософія: навчальний посібник [Електронний ресурс]. — Житомир: Видавництво Житомирського державного педагогічного університету. — 2003. — 254 с. — Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/20184/1/Saukh_Filosofija.pdf

47. Свобода: сучасні виміри та альтернативи / Відп. ред. — Лях В.В., Пазенок В.С. — К.: Український центр духовної культури, 2014.

48. Сенека Л. А. Моральні листи до Луцілія / Луцій Анней Сенека; пер. з латини А. Содомора. — Львів: Апріорі, 2017. — 551 с.

49. Сепетий Д. П. Свідомість як суб'єктивність. Таємниця Я. У 2 х кн. — Запоріжжя: Просвіта, 2017.

50. Сковорода Г. С. (український філософ, поет ; 1722–1794). Повна академічна збірка творів [Текст] / Григорій Сковорода ; за ред. проф. Леоніда Ушкалова ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка [та ін.]. - 2-ге вид., стереотип. - Харків : Савчук О. О. [вид.], 2016. — 1398 с.

51. Соснін О.В. Сучасні міжнародні системи та глобальний розвиток (соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-антропологічні виміри): навчальний посібник / Соснін О.В., Воронкова В.Г., Постол О.Є. – Київ: Центр навчальної літератури, 2015. – 556 с.

52. Соціальна філософія: хрестоматія: навч. посіб. [упоряд.: М. Голянич, Ю. Москаленко]. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ: Лілея, 2019. 351 с.

53. Стеценко К. Філософія емпіризму Ф. Бекона та її вплив на становлення сучасного освітнього процесу Великої Британії [Текст] / К. Стеценко // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис. - 2012. - N 4. - С. 107 - 119.

54. Термінологія німецької класичної філософії [Текст] / А. Богачов [та ін.] // Філософ. думка : український науково-теоретичний часопис. - 2016. - N 1. - С. 75-82.

55. Тоффлер Е. Нова парадигма влади. Знання, багатство й сила / Перекладач: Наталка Бордукова. — Харків : Акта, 2007. — 688 с.

56. Тоффлер Е. Третя хвиля / Перекладач: Андрій Євса, за редакцією Віктора Шовкуна. — Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 2000. — 480 с.

57. Філософія Ф. Ніцше і сучасність (До 160-річчя від дня народження) // Філософсько-антропологічні студії 2005. — К.: Стилос, 2015. — 336 с.

58. Філософія. Історія філософії : робочий зошит для студ. І-ІІ курсів мед. і фармац. ф-тів [Електронний ресурс] / МОЗ України, Запоріж. держ. мед. ун-т ; уклад.: І. Г. Утюж, Н. В. Спиця ; рец.: О. Д. Турган, Д. П. Сепетий. — Запоріжжя : ЗДМУ, 2017. — 58 с. — Режим

доступу:
<https://zsmu.sharepoint.com/sites/sdd/DocLib1/Forms/AllItems.aspx?ga=1&id=%2Fsites%2Fsdd%2FDocLib1%2FPhilosophy%2E1%2Eua%2F%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%2E%D0%BC%D0%B5%D1%82%2E%D0%BB%D1%96%D1%82%2D%D1%80%D0%B0&viewid=8e55e9ca%2Dc36d%2D459f%2Da134%2D619b820c5dd3>

59. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб.; за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. К.: Знання, 2012.

60. Франкл В. Лікар та душа: основи логотерапії / Віктор Франкл; пер. з англ. Л. Шерстюка. – Харків: Клуб сімейн. дозвілля, 2018. – 318 с.

61. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу: психолог у концтаборі / Віктор Франкл; пер. з англ. О. Замойської. – Харків: Клуб сімейн. дозвілля, 2018. – 159 с.

62. Фройд З. Вступ до психоаналізу / Зигмунд Фройд; пер. з нім. П. Тарашука. – Харків: Клуб сімейн. дозвілля, 2015. – 478 с.

63. Фройд З. Невпокій в культурі [Текст] : [есеї] / Зигмунд Фройд; пер. з нім. Юрко Прохасько. - Львів : Апріорі, 2021. - 118, [1] с.

64. Фройд З. По той бік принципу задоволення [Текст] : [зб. наук. пр.] / Зигмунд Фройд; [пер. з нім. В. Б. Чайковський]. - Харків : Фоліо, 2019. - 153, [2] с.

65. Фройд З. Тотем і табу [Текст] / Зигмунд Фройд; [пер. з нім. та передм. В. Б. Чайковського]. - Харків : Фоліо, 2019. – 265 с.

66. Фромм Е. Втеча від свободи [Текст] / Еріх Фромм; [пер. з англ. М. Яковлева]. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. – 284, [2] с.

67. Фромм Е. Мати або бути? [Текст] / Еріх Фромм; [пер. з англ. Г. Яновської]. - Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2020. - 303 с.

68. Фромм Е. Мистецтво любові [Текст] / Еріх Фромм; [пер. з англ. В. Кучменко]. – 3-тє вид. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2020. – 188, [2] с.

69. Хамітов Н. В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту: [монографія] / Н. В. Хамітов. – Київ : КНТ, 2017. – 394 с.

70. Хамітов Н. В. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології: навч. посіб. зі словником / Н. В. Хамітов, Л. Н. Гармаш, С. А. Крилова. – 5-е вид., перероб. та допов. – Київ: КНТ, 2017. – 393 с.

71. Хамітов Н. В. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології / Н. В. Хамітов. – 2-ге вид., випр. і допов. – Київ : КНТ, 2017. – 369 с.

72. Чалмерс Д. Лицем до лица з проблемою свідомості // Актуальні проблеми духовності. – 2013. – Т.14. – С. 121-152.

73. Ясперс К. Мала Школа філософського мислення: фрагменти з твору [Текст] / К. Ясперс // Філософська думка : український науково-теоретичний часопис. - 2016. - №5. - С. 105-122.

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Електронна бібліотека кафедри філософії та методології науки філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка – <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/index.html>

2. Електронна бібліотека “psylib” (психологія, філософія, релігія, культурологія, методологія та ін.) – <http://www.psylib.kiev.ua>

3. Routledge Encyclopedia of Philosophy Online – <https://www.rep.routledge.com>

4. Stanford Encyclopedia of Philosophy – <https://plato.stanford.edu/index.html>

ПІСЛЯМОВА

Сьогодні людство живе у третьому тисячолітті і це, хочемо ми того чи ні, змушує кожного із нас замислитись над ходом історії, здобутками і втратами в розвитку суспільства, взаємовідносинах між людиною і природою. Дещо перефразувавши нашого славетного співвітчизника Миколу Гоголя, хочеться запитати: “Людство! Куди ти йдеш?.. Дай відповідь!..” далі – точно за текстом Гоголя: “Не дає відповіді”. А так багато запитань, на які вона вкрай потрібна!

Своєрідно відбивається плин часу на долі України. Українська держава сьогодні перебуває на шляху до вільної, справді незалежної демократичної держави. Але справді незалежну і зможну українську державу ще тільки розпочали будувати. І ми віримо – впевнені! – що активну участь у розбудові цієї держави візьмете і Ви.

Філософія ніколи не може бути завершеною в осмисленні ні минулого, ні сучасного, ні майбутнього людства, як не може бути завершеною в осмисленні природи людини, проблем пізнання, будови Всесвіту, багатьох інших сфер буття.

На кожному новому етапі розвитку людства відкриваються нові факти, стають відомі нові явища, виникають нові проблеми, які вимагають від нових поколінь нових підходів, творчого осмислення духовної, в тому числі і філософської, спадщини, історії людства і прийняття нових абсолютно оригінальних і неповторних конкретних рішень. Така природа людини, суспільства, наукового і філософського пізнання. Якщо Ви це зрозуміли, ми вважаємо що курс філософії Ви вивчали не дарма.

***Бажаємо Вам успіхів у власному раціональному осмисленні
буття і творчому застосуванні філософських знань на
практиці!***